

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Ona Petrėnienė

**MOKSLO POPULIARINAMŲJŲ TEKSTŲ
KALBOS YPATYBĖS**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2002 – 2011 m. Vilniaus pedagoginiame universitete (dabar – Lietuvos edukologijos universitetas).
Disertacija ginama eksternu.

Mokslinė vadovė

prof. dr. **Audronė Bitinienė** (Lietuvos edukologijos universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H); 2002 09 01 – 2008 12 18

Mokslinė konsultantė

doc. dr. **Irena Smetonienė** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

TURINYS

IVADAS	5
I. MOKSLO POPULIARINAMŲJŲ (MP) TEKSTŲ CHARAKTE- RISTIKA	11
1.1. Mokslo populiarinimo samprata	11
1.2. Funkciniai MP tekstų požymiai ir tyrimų apžvalga	14
II. KALBINĖS RAIŠKOS PRIEMONĖS IR JŲ FUNKCIONAVIMAS MP TEKSTUOSE	25
2.1. MP tekstų leksinės raiškos savitumas	25
2.1.1. Terminų vartoseną	25
2.1.2. Mokslo subjektų atributų vartoseną	34
2.1.3. Šnekamosios leksikos vartoseną	40
2.1.4. Apibendrinimai	43
2.2. Stiliaus figūrų kaip specialiųjų raiškos priemonių funkcionavimas MP tekstuose	45
2.2.1. Semantinės figūros ir tropai	46
2.2.1.1. Palyginimas	46
2.2.1.2. Metafora	55
2.2.1.3. Metonimija	74
2.2.1.4. Kiti tropai ir semantinės figūros	76
2.2.2. Sintaksinės figūros	80
2.2.3. Apibendrinimai	95
2.3. MP tekstų morfologinės ypatybės	97
2.3.1. Daiktavardžių vartoseną	98
2.3.2. Veiksmažodžio formų vartoseną	107
2.3.3. Būdvardžių vartoseną	116
2.3.4. Įvardžių vartoseną	123
2.3.5. Kitų kalbos dalių vartoseną	127
2.3.6. Apibendrinimai	132

2.4. MP tekstų sintaksinės ypatybės	133
2.4.1. Bendroji sakinio ilgio charakteristika	133
2.4.2. Vientisinių sakinių ilgis ir struktūra	141
2.4.3. Sudėtinių sakinių ilgis ir tipai	146
2.4.4. Apibendrinimai	155
Išvados	157
Šaltiniai	161
Literatūra	168

IVADAS

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai. Mokslinė komunikacija yra viena reikalingiausių žmogaus veiklos, jo pažinimo sričių. Šiandien, kai mokslo naujovės vis labiau skverbiasi į visuomenės gyvenimą ir buitį, o mokslas yra būtinas valstybės raidos ir klestėjimo veiksnys ir masinės kultūros dalis, svarbi socialinė užduotis – priartinti šiuolaikinius mokslo ir technologijų rezultatus prie plačiosios visuomenės – vis dažniau realizuojama mokslo populiarinamaisiais tekstais. Mokslo populiarinamieji tekstai (toliau – MP tekstai), skirti plačiajai visuomenei, ir yra šio darbo objektas. Šiame darbe mokslo populiarinimas suvokiamas kaip komunikacinė mokslininko ir plačiosios visuomenės sąveika, kaip pagrindinių žinių ir faktų apie mokslą ir technologijas pateikimas visuomenei populiariai ir suprantamai. MP tekstuose teiginiai ir sąvokos pateikiami atsižvelgiant į svarbiausią nelingvistinį veiksnį – asmens pažintinę veiklą.

Darbo tikslas – nustatyti ir aprašyti MP tekstų, skirtų plačiajai visuomenei, kalbos ypatybes, kurios skiria tiriamuosius tekstus nuo kitų tekstų ir leidžia MP tekstus laikyti atskiru teksto tipu.

Tikslui pasiekti kelti šie uždaviniai:

1. Surinkti ir analizei parengti empirinę tyrimo medžiagą.
2. Išskirti būdingiausias MP tekstų kalbos ypatybes ir atskleisti jų funkcionavimo tekste galimybes.
3. Remiantis kiekybiniais metodais, įvertinti morfologinę ir sintaksinę MP tekstų sandarą ir bendrųjų parametrų atžvilgiu aptarti MP tekstų diferenciacijos ir integracijos tendencijas.

Darbo naujumas ir aktualumas. Darbo naujumas sietinas su darbo objektu. Lingvistinėje literatūroje MP tekstų specifika mažai tyrinėta. Šis darbas – pirmoji didesnė studija, kurioje nagrinėjami plačiajai visuomenei skirti MP tekstai.

Darbo aktualumą pirmiausia lemia tai, kad mokslo populiarinimas Lietuvoje pastaraisiais metais tampa vis reikšmingesnis. Mokslo ir

technologijų populiarinimo veikla skatinama „skleisti visuomenėje mokslo ir technologijų svarbą, aktualumą, galimybes, propaguoti mokslo ir technologijų naujoves, pasiekimus, aiškinti mokslo poveikį visuomenės raidai, siekti, kad visuomenė, ypač jaunimas, suprastų ir vertintų mokslinę veiklą bei jos rezultatus“ (Žin., 2005). Įgyvendinant Mokslo ir technologijų populiarinimo Lietuvoje strategiją, patvirtintą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gegužės 9 d. įsakymu Nr. ISAK–797 (Žin., 2005, 61–2170), jau keletą metų organizuojami mokslo populiarinimo darbų konkursai, už mokslo populiarinimo darbus skiriamos premijos, pagal LR švietimo ir mokslo ministerijos užsakymą parengta VšĮ Socialinių inovacijų instituto studija „Mokslo populiarinimo poreikio analizė“ (2007) ir kt.

Disertacijos medžiaga ir teiginiai, išvados gali būti reikšmingi tolesniems funkcinės stilistikos (ypač mokslinio stiliaus) tyrimams, konkretinant atskirų kalbos atmainų ar funkcinų stilių sąveikos sampratą, atskleidžiant funkcinų stilių pokyčių tendencijas. Tyrimo rezultatai gali būti pritaikomi dėstant stilistikos, tekstų tipologijos, teksto lingvistikos dalykus.

Darbo medžiaga ir tyrimo metodai. Tyrimo medžiaga rinkta iš MP tekstų, skirtų plačiajai visuomenei (žr. šaltinių sąrašą). Atliekant statistinį tyrimą MP tekstų lingvistiniams požymiams nustatyti, atsitiktinės atrankos būdu buvo sudaryta bendra sakinių imtis, o atskiroms hipotezėms tikrinti buvo formuojamos naujos imtys, atitinkančios statistinio patikimumo kriterijus. Pagrindinė imtis stratifikuota atsižvelgiant į patvirtintą mokslo sričių klasifikaciją. Lietuvių kalbos MP tekstų analizė parodė, kad ypač mažai esama technologijos mokslų MP tekstų. Šiuos tekstus įvertinus kokybiškai, padaryta išvada, kad jie skirti kitų mokslo sričių specialistams ir pagal turinį ir raišką yra artimesni teoriniam moksliniam stiliui. Todėl šiame darbe tiriamoji imtis sudaryta iš keturių mokslo sričių tekstų: biomedicinos, fizinių, humanitarinių ir socialinių mokslų.

Imties vienetas – sakiny, nes dalykinę informaciją perteikiančių ir aktualizuotų kalbos vienetų stilistinė vertė išryškėja kontekste. Atliekant statistinį tyrimą, laikytasi gana formalios sakinio apibrėžties. Sakiniu laikyta

teksto atkarpa nuo taško iki taško ar kito formalią sakinio baigtį žyminčio skiriamąjo ženklo. Sakinio ilgio matavimo vienetas – žodis, t. y. iš abiejų pusių intervalais atskirta grafemų eilutė arba viena grafema. Šių sakinio ir žodžio sampratų laikomasi didumoje statistiniais metodais grindžiamų darbų (Mistrišk, 1985; Тулдава, 1987; Bitinienė, 1997).

Šiame darbe taikomas aprašomasis analitinis metodas, kuris padeda sistemiškai aiškinti ir atskleisti kalbos priemonių realizaciją MP tekstuose. Ne mažiau svarbus ir gretinamasis metodas, padedantis sugretinti MP tekstus su moksliniu stiliumi ir atskleisti lingvistinių požymių sklaidą, priklausančią nuo teksto tematikos, t. y. mokslo srities.

Darbe taip pat laikomasi gautų duomenų interpretavimo principo – kiekybinės ir kokybinės analizės vienovės, kuri priklauso nuo funkcinių stilių esmės. Remiantis kokybine analize, atrinkti sakiniai, kurių skiriamoji geba ir koreliacija buvo tikrinta atskirų tekstų teminių grupių atžvilgiu. Remiantis kiekybiniais metodais, įvertinta sintaksinė ir morfologinė MP tekstų sandara.

Sakinių sintaksinei sandarai tirti suformuota ir nagrinėta 2 000 sakinių imtis (iš viso įvertinta 29 000 skaičiavimo vienetų). Imtis stratifikuota atsižvelgiant į tiriamųjų tekstų priklausymą mokslo sritims. Analizuojamos šios MP tekstų sintaksinės ypatybės: aptariamas įvairių tipų sakinių vartojimo dažnis ir sakinių ilgis, nagrinėjamas vidutinis sakinio ilgis, sakinių ilgio grupės. Atskirai aptartos ir MP tekstų diferenciacijos ir integracijos tendencijos: siekta nustatyti, kiek vienos mokslo srities tekstai skiriasi nuo kitų mokslo sričių tekstų. Bendrųjų sakinio ilgio parametrų atžvilgiu darbe įvertinti skirtingų mokslo sričių tekstai. Siekiant gauti išsamesnę informaciją apie sakinių ilgio grupių pasiskirstymą, sakiniai suskirstyti dviejų žodžių intervalu, o labai trumpų sakinių grupei priklausančys sakiniai – netgi vieno žodžio intervalu. Toks skirstinys gali padėti išryškinti skirtingų mokslo sričių tekstų sakinių įvairovę. Tiriant kalbos dalių distribuciją sakinyje anksčiau minėta imtis buvo papildyta naujais duomenimis (2 000 sakinių, 28 730 skaičiavimo vienetų). Tiriant mokslo subjektų atributus, papildomai suformuota ir nagrinėta

500 sakinių imtis (7 271 skaičiavimo vienetas). Duomenys pateikiami procentine išraiška. Siekiant atskleisti sudėtinių sakinių semantinius tipus, tirti dviejų dėmenų sudėtiniai sakiniai. Suformuota ir nagrinėta 1 200 sakinių imtis (19 416 skaičiavimo vienetų).

Iš viso statistinei analizei sudaryta 5 700 sakinių imtis, įvertinta 84 417 skaičiavimo vienetų. Sakiniams tirti taikyta statistinio tyrimo programa „Paula“ (Битинас, Паулавичюс, 1987). Gautų statistinių duomenų skirtumo patikimumas, atsižvelgus į parametrų pobūdį ir dydį, vertintas χ^2 kriterijumi (dėl tyrimo metodų ir jų taikymo žr. Bitinas, 1974, 1998, 2006).

Stiliaus figūros buvo rinktos iš visų tiriamų MP tekstų. Joms analizuoti pasirinktas aprašomasis analitinis metodas.

Darbo aprobavimas. Disertacijos tema išspausdinti keturi moksliniai straipsniai: „Terminų aiškinimas mokslo populiarinamuosiuose tekstuose“ („Terminologija“, 2003, nr. 10, p. 42–54), „Mokslo subjektų atributų raiška tekstuose“ („Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika“, 2005, nr. 7 (1), p. 92–95), „Apie mokslo populiarinamųjų tekstų sintaksinę sandarą“ („Valoda–2006. Valoda dažadu kultūru kontekstā. Humanitārās fakultātes XVI zinātniskie lasījumi“. DU, 2006, p. 174–181), „Metaforų vartojimas mokslo populiarinamuosiuose tekstuose“ („Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika“, 2010, nr. 12 (1), 128–134).

Mokslinio darbo tema skaityti penki pranešimai tarptautinėse mokslinėse konferencijose: „Terminai mokslo populiarinamuosiuose tekstuose“ („Tekstas: lingvistika ir poetika 12“, Šiauliai, 2003 m. lapkričio 13–14 d.), „Personalijų raiška mokslo populiarinamuosiuose tekstuose“ („Tekstas: lingvistika ir poetika 13“, Vilnius, 2004 m. lapkričio 18–19 d.), „Metafora mokslo populiarinamajame tekste“ („Tekstas: lingvistika ir poetika 14“, Šiauliai, 2005 m. lapkričio 17 d.), „Mokslo populiarinamųjų tekstų sintaksinė sandara“ („XVI zinātniskie lasījumi“, Daugpilis (Latvija), 2006 m. sausio 26–27 d.), „Metaforų modeliai mokslo populiarinamuosiuose tekstuose“ („Tekstas: lingvistika ir poetika 17“, Šiauliai, 2009 m. lapkričio 12–13 d.).

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, dvi pagrindinės dalys:

„Mokslo populiarinamųjų tekstų charakteristika“, „Kalbinės raiškos priemonės ir jų funkcionavimas MP tekstuose“, išvados, šaltiniai, literatūros sąrašas.

Įvadinėje dalyje pristatomas darbo objektas, iškeltas tikslas ir uždaviniai, pateikiami ginamieji teiginiai, aptariamas darbo naujumas ir aktualumas, tiriamoji medžiaga, kiti bendrieji dalykai.

Pirmoje darbo dalyje pateikiama MP tekstų samprata, aptariami funkciniai MP tekstų požymiai. Referuojami svarbesnių tyrimų disertacijos tema rezultatai, nurodomi šiam darbui svarbūs teoriniai teiginiai.

Antroje dalyje aptariamas kalbinių raiškos priemonių vartojimas MP tekstuose. Pirmame skyriuje aprašomas leksinės raiškos savitumas. Nagrinėjama terminų, mokslo subjektų atributų, šnekamosios leksikos vartosena. Antras skyrius skirtas specialiųjų raiškos priemonių – stiliaus figūrų – funkcionavimui MP tekstuose aptarti. Nagrinėjamas semantinių figūrų ir tropų (palyginimo, metaforos, metonimijos) ir sintaksinių figūrų (klausiųjų, šaukiamųjų sakinių, elipsės, nutylėjimo konstrukcijų, leksinių ir sintaksinių priemonių kartojimo) funkcionavimas MP tekstuose. Trečiame ir ketvirtame darbo skyriuose atskleidžiamos MP tekstų lingvistinių struktūrų ypatybės – nagrinėjami tiriamųjų tekstų statistiniai sintaksės ir morfologijos duomenys. Trečiame skyriuje aptariamos MP tekstų morfologinės ypatybės, ketvirtas skyrius skirtas tiriamųjų tekstų sintaksinei sandarai aptarti: pateikiama bendroji sakinio ilgio charakteristika, vientisinių sakinių ilgis ir struktūra, sudėtinių sakinių ilgis ir tipai. Gauti tiriamųjų tekstų statistiniai duomenys lyginami su mokslinio stiliaus ir atskirais atvejais su publicistinio stiliaus tekstų duomenimis, pateikiama lyginamoji skirtingų mokslo sričių MP tekstų analizė.

Svarbiausi darbo rezultatai pateikiami išvadų skyriuje. Pabaigoje pateikiami šaltinių ir literatūros sąrašai. Tyrimų rezultatai pateikti 5 lentelėse ir 20 paveikslų.

Ginamieji teiginiai:

1. MP tekstų konstruktyvusis principas – skirtingą stilistinę vertę turinčių kalbos priemonių kontaminacija.

2. MP tekstų kalbinei raiškai didelę įtaką turi nelingvistinis veiksnys – adresatas (plačioji visuomenė). Tikslingai veikiant adresatą, tiriamuosiuose tekstuose pasireiškia poveikio funkcija, kuriama ekspresinėmis kalbos priemonėmis. Kalbos priemonės, MP tekstuose sietinos su objektyvaus intelektualinio turinio realizacija, atlieka informacinę (dalykinio pranešimo) funkciją.

3. Orientuojantis į adresatą – plačiąją visuomenę – išnyksta ribos tarp atskirų sričių mokslinės informacijos. Skirtingų mokslo sričių lietuvių kalbos MP tekstai pagal morfologinius ir sintaksinius parametrus yra homogeniški.

4. Bendrųjų sakinio ilgio parametrų atžvilgiu MP tekstai užima tarpinę padėtį tarp mokslinių ir publicistinių tekstų. Morfologinė sandara patvirtina MP tekstų artimumą moksliniams tekstams.

I. MOKSLO POPULIARINAMŲJŲ (MP) TEKSTŲ CHARAKTERISTIKA

1.1. MOKSLO POPULIARINIMO SAMPRATA

Mokslo populiarinimas – tai mokslinė komunikacija su visuomene (Hapke, 2003, 368). Populiarinant mokslo žinias siekiama „sumažinti atstumą tarp mokslo specialistų ir visuomenės“ (Noruzi, 2008). Populiarinimas nėra paribio reiškiny – jis realizuojamas mokslinio diskurso centre (Stichweh, 2003, 212).

Populiarinimas apibrėžiamas kaip „1) mokslinio arba kito sudėtingo klausimo aiškus, suprantamas išdėstymas; 2) kokių nors idėjų platinimas, garsinimas“ (KTŽŽ, 2003). Atsižvelgiant į šias sampratas, mokslo populiarinimas taip pat gali būti suvokiamas dvejopai. Siaurąja prasme mokslo populiarinimas traktuojamas kaip pagrindinių žinių ir faktų apie mokslą ir technologijas pateikimas visuomenei populiariai ir suprantamai. Plačiąja prasme mokslo populiarinimas suvokiamas apibendrintai kaip mokslo sklaida – naujienos apie mokslo rezultatus, šalies ir pasaulio mokslinius įvykius ir kt.

Plačiąja prasme suvokiamas mokslo populiarinimas sietinas su *diskurso* sąvoka (Ciapuscio, 2003; Calsamiglia, 2003; Gülich, 2003; Myers, 2003; Moirand, 2003; Stichweh, 2003; de Oliveira, Pagano, 2006 ir kt.), nagrinėjama, kaip mokslo populiarinimo veikla sietina su visuomene, jos poreikiais. Teigiama, kad populiarinimą apibūdina ne specifinės teksto struktūros, bet komunikacinio konteksto ypatybės: dalyviai ir dalyvių vaidmenys, jų tikslai, įsitikinimai ir žinios, aktualios visuomenės kasdienei veiklai (Calsamiglia, van Dijk, 2004, 371). Taigi MP tekstai dažnai yra sociologų tyrimo objektas.

Sociologų darbuose mokslo ir technologijos žinios yra laikomos priemone sukurti palankias pramonės plėtros sąlygas ir užtikrinti ekonominį klestėjimą. Kalbama apie tai, kaip visuomenė supranta mokslą ir technologijas ir kokią įtaką šios žinios daro visuomenei. Keliami mokslo populiarinimo tikslai – užtikrinti, kad mokslas būtų prieinamas ne mažiau negu kiti žmonijos

laimėjimai (Macintyre, 1995; Bucchi, 1996; Eide, 1997; Cornelis, 1998; Turney, 2004 ir kt.), skatinti visuomenę pažinti mokslo ir technologijų naujoves ir dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su šiomis naujovėmis (Schall, 2000; Bensaude-Vincent, 2001; Bonnett, 2003; Rask, 2003; Nieto-Galan, Papanelopoulou, 2006 ir kt.).

Mokslo populiarinimo rezultatas yra ne tik esminių mokslo faktų suvokimas, supratimas apie mokslą ir techniką – pastaruoju metu linkstama vartoti mokslinio raštingumo sąvoką, kuri gana gerai įvardija mokslo populiarinimo rezultatą. Mokslinė prasme raštingas individas turi pagrindinių žinių apie mokslą ir technologijas, kurios yra svarbios jo gyvenimui; jis turi įgūdžių, reikalingų mokslo ir technologijų naujovėms interpretuoti; turi susiformavusias nuostatas, kurios leidžia, esant poreikiui, aktyviai į tas naujoves reaguoti (MPPA, 2007, 4–5).

Laikomasi požiūrio, kad viena iš galimų priemonių kompensuoti visuomenės informuotumo trūkumą, yra vadinamasis „kontekstinis“ modelis. Remiantis šiuo modeliu, visuomenės mokslinis raštingumas kuriamas per mokslininkų, operuojančių moksliniais faktais, ir visuomenės, turinčios asmeninį interesą sprendžiamų klausimų atžvilgiu, dialogą. Taigi mokslo populiarinimo veikla orientuojama į interaktyvias mokslo populiarinimo priemones, mokslo ir visuomenės susitikimus ir kt. (Logan, 2001; Miller, 2001, Schickore, 2001; Beacco, Claudel, Doury, Petit, Reboul-Touré, 2002 ir kt.).

Mokslo populiarinimas nėra vientisas reiškinys. Jis orientuotas į daugybę skirtingų visuomenės grupių, todėl galima kalbėti apie skirtingus populiarinimo tipus. R. Stichweh (2003, 213) nurodo esant keturis skirtingus šiuolaikinio mokslo populiarinimo būdus. Tai: 1) tarpdalykinis populiarinimas (pačių mokslininkų keitimasis informacija apie mokslo rezultatus); 2) pedagoginis populiarinimas (mokslo žinios pateikiamos mokymo tikslais; teigiama, kad tai vyraujantis mokslo populiarinimo būdas); 3) politinis populiarinimas ir 4) bendrasis populiarinimas. Politinis populiarinimas šiandien yra itin tinkamas būdas pristatyti mokslą. Tyrėjas kreipiasi į įstaigą ar viešuosius asmenis, kurie skirsto finansinius ar kitus išteklius, tinkamus

mokslo tiriamajam darbui tęsti. Sąvoka „kiti ištekliai“ – tai darbo vietos, laboratorijos erdvė ir leidimai atlikti tam tikrą tyrimų dalį. Politinis populiarinimas sieja intelektualų domėjimąsi ir atliekamo tyrimo socialines problemas. Bendrasis populiarinimas orientuotas į šiuolaikinės visuomenės abstraktų adresatą. Šiuolaikinė visuomenė laisva pasirinkti, tačiau potencialiai į mokslo populiarinamąją veiklą galima įtraukti kiekvieną asmenį. Bendrasis populiarinimas traktuojamas kaip socialinis vyksmas, kurį sudaro daugybė diskursyvos semiotinės veiklos, apimančios daugelį žiniasklaidos („mass media“), plačiai visuomenei skirtų knygų, interneto, parodų ir kitų komunikacinių įvykių, žanrų (Calsamiglia, van Dijk, 2004, 371). Akcentuojama, kad žiniasklaida nėra pasyvi, t. y. ji aktyviai veikia adresatą: padeda formuoti naujas bendrąsias žinias, nuomonę apie mokslą ir mokslininkus, atskiria informaciją ir požiūrius, kurie nėra kilę iš mokslinių šaltinių. Nepaisydami priklausomybės nuo vienokių ar kitokių institucijų ir organizacijų, žiniasklaidos atstovai galiausiai sprendžia, ką (ir ypač kaip) skelbti (ar neskelbti) apie mokslą, mokslininkus ir mokslo žinias. Žiniasklaidoje naujų žinių pateikimas nagrinėjamas platesniame kontekste – atsižvelgiant į kitas, ypač reprezentacines, žiniasklaidos funkcijas (Calsamiglia, van Dijk, 2004, 371).

N. Kiričenko nurodo esant tris populiarinimo formas: 1) bendrojo lavinimo; 2) intramokslinį, t. y. vykstantį mokslo viduje (tenkinami specialistų, siekiančių išeiti už siauros savo mokslo specializacijos ribų, profesiniai poreikiai); 3) intermokslinį (žinios atitinka mokslininkų tarpdalykinius interesus). Adresatas – tai ir plačioji visuomenė, kurios nariai skiriasi amžiumi, išsilavinimu, profesija ir kt., ir ypatingi „nespecialistai“ – kitų mokslo sričių tyrėjai mokslininkai (Кириченко, 1990, 48).

Siaurąja prasme suvokiamas mokslo populiarinimas orientuotas į žinių pateikimą visuomenei populiariai ir suprantamai¹. Šiuo atveju nagrinėjama, koku būdu ir kokiomis priemonėmis yra pateikiama sudėtingo klausimo aiški samprata. Lingvistiniuose darbuose MP tekstų kalbinės ypatybės yra tiriamos

¹ Mokslo populiarinimas, suvokiamas siaurąja prasme, yra šio darbo objektas.

taikant kontrastinę analizę, kai populiarinamieji tekstai lyginami su jų šaltinio teksta: tiriami straipsniai, publikuoti specializuotuose žurnaluose (Loffler-Laurian, Marie, 1984; Myers, 1991; Ciapuscio, 1993). Teksto studijos, kai kuriuos tyrėjus privertė abejoti tradicine mokslo komunikacijos prielaida, kad žinių perteikimą lemia tik mokslo žinių transformacija visuomenei (Calsamiglia, Lo'pez Ferrero, 2003; Ciapuscio, 2003; Moirand, 2003; Myers, 2003), todėl mokslo populiarinimo tyrimai buvo sutelkti į skirtingų mokslo sričių MP tekstų ar vienos mokslo šakos MP tekstų tyrimus (žr. Gallardo, 2005, 814). Nagrinėjant vienos mokslo šakos MP tekstus, lyginami skirtingų lygmenų tekstai, pavyzdžiui, laikraščių straipsniai lyginami su specializuotų leidinių teksta ir pan. (Dubois, 1986; Varttala, 1999).

1.2. FUNKCINIAI MP TEKSTŲ POŽYMIAI IR TYRIMŲ APŽVALGA

MP tekstų tikslas. Tiriamųjų MP tekstų tikslas – populiarinti mokslinę informaciją, „supažindinti adresatą su tam tikros srities žiniomis ir formuoti pirminį pažintinį domėjimąsi šios srities reiškiniiais“ (Десяева, Апрефьева, 2008, 107). Siekiama ugdyti visapusiškai išsilavinusį mąstantį žmogų, turintį platų akiratį.

Populiarinamos mokslo žinios ne tik naujai formuluojamos, bet iš dalies jos ir kontekstualizuojamos. Žinios iš pradžių pateikiamos specializuotame kontekste, kuris plačiai visuomenei prieinamas gana ribotai. Tai reiškia, kad populiarinamasis diskursas visada adaptuojamas ar kitaip apribojamas komunikacinių įvykių. Populiarinamojo diskurso kontekstinės savybės yra reikšmingos, jos susijusios su šio diskurso „tekstinės“ (verbalinės) struktūros lingvistine analize (Calsamiglia, van Dijk, 2004, 371). Taigi MP tekstų tikslas – supažindinti su patikimomis žiniomis plačiąją skaitytojų auditoriją – verčia modifikuoti mokslinę kalbą.

Mokslas pateikia susistemintas mintis, susijusias su logine struktūra. Dažnai tai, kas žinoma visiems, yra pagrįsta tik nuomonėmis ar tikėjimu, eliminuojamas logiškas racionalumas. Todėl mokslui, orientuotam į plačiąją

visuomenę, reikia įveikti abiejų tipų žinių skirtį, šias žinias sujungti, o tai gali būti pasiekama tik mokslininkų, kitų profesionalių komunikatorių. Kyla klausimas, ar pranešamos tik supaprastintos mokslinės žinios ar formuojasi atskira kalbos atmaina, turinti savitų kalbos ypatybių (León, 1998). Dėl šios priežasties mokslo populiarinimas vienu tyrėjų gali būti tiriamas kaip „vertimo“ forma (*discourse-translation*), kitų – kaip „deformavimo“ (*discourse-trahison*) forma (Cheveigné, 1997: 15–21, cit. pagal Moirand, 2003, 175). Vis dėlto vyrauja nuomonė, kad populiarinimas „nėra neutralus žinių vertimas į skirtingą kalbinį repertuarą“, „informacijos vertimas į kitus kanalus nepaisant intelektualių reikalavimų“ (Stichweh, 2003, 210). J. M. de Oliveira, A. S. Pagano, remdamiesi Calsamiglia ir al. (2001), Orlandi (2001) ir Zamboni (2001) teiginiais, pabrėžia, kad populiarinimo straipsnis nėra mokslinio straipsnio paprastesnė versija. Tai mokslo žinių diskursyvi rekonstrukcija neakademinei bendruomenei (de Oliveira, Pagano, 2006, 628). Mokslo žinių populiarinimas yra tarsi tiltas į visuomenę: jis daro žinias suprantamesnes, įtikinamesnes ir todėl suteikia joms kur kas didesnę gyvybingumą ir pailgina jų egzistavimą (Kemperink, Vermeer, 2007).

Kaip parodė analizė, lietuvių autorių MP tekstai, galima manyti, nėra antriniai², nes jų kompozicija ir prasminis planas nesiremia koku nors vienu jau buvusiu tekstu. Pirminė MP tekste yra visa intertekstinė erdvė, populiarinami mokslo rezultatai yra gauti visos mokslo bendruomenės.

Turinys. MP tekstų turinį sudaro vienos ar kitos mokslo srities bendrosios sąvokos, bendrieji dėsningumai, kurie yra įdomūs, aktualūs ne tik tos srities specialistams, bet visai visuomenei. Apskritai MP tekstų objektu galima laikyti visa, kas yra susiję su mokslu ir moksliniais tyrimais: mokslinių tyrimų rezultatus, mokslo sritį, kurioje vyksta (vyko) tyrimai, tyrimo objektą, mokslo problemą (užduotis), tikslą ir tyrimo metodus; sąlygas, kurioms esant atliekamas tyrimas, naudojami įrenginiai ir medžiaga, faktus, pagrindžiančius mokslinį tyrimą, stebėjimų ir eksperimentų duomenis, atradimus, išradimus,

² Publikacijos, kuriomis populiarinamos žinios, „savo informacijos šaltinių, arba *pirminių diskursų*, skelbiančių tikrovės mokslinio pažinimo rezultatus, atžvilgiu laikytinos *antriniais diskursais*“ (Bingelienė, 2001, 7).

teorijas, taisykles, hipotezes ir kt. MP tekstais nesiekama nuosekliai dėstyti mokslinių koncepcijų, jais rodomas baigtinis mokslinių ieškojimų rezultatas.

Adresantas. Kaip teigia S. Moirand (2003, 175–176), mokslo populiarinimas yra laikomas tarpiniu diskursu tarp mokslo pasaulio ir plačiosios visuomenės. Šį tarpinį diskursą galima pavaizduoti specifiniu trišaliu komunikacijos modeliu. S. Moirand pateikia tokią schemą:

1 pav. Populiarinimo schema.

Kaip nurodo S. Moirand, šios trišalės konfigūracijos tipinė išraiška labiausiai atsiskleidžia tais atvejais, kai mediatorius – tarpininkas – imasi iš naujo tiesiogiai, *vis-à-vis* formuluoti specialistų kalbinę veiklą, skirtą visuomenei. Taip populiarinimas tampa trečio dalyvio veikla (Mortureux, 1985, 827; cit. pagal Moirand, 2003, 175–176). St. Hilgartneris teigia, kad pirmiausia mokslininkai pateikia tikras mokslo žinias, o vėliau populiarintojai skleidžia supaprastintą mokslinę informaciją visuomenei (Hilgartner, 1990, 519). Siekiama perteikti plačiajai visuomenei pasaulietinę, nespecialistams skirtą mokslo žinių versiją, papildytą mokslininko ideologija ir nuomone (Calsamiglia, van Dijk, 2004, 371).

Taigi MP tekstų autorius yra tam tikros mokslo srities populiarintojas, tarpininkas (mediatorius) tarp mokslo ir plačiosios visuomenės. Jis nėra apibrėžtas – populiarintojas gali būti mokslininkas, rašytojas ar žurnalistas, „tarpininko vaidmenį gali atlikti visa žiniasklaida“ (Kidd, 1988, 127). Manoma, kad šiuolaikinis tyrinėtojas negali apsiriboti vien savo srities atradimais, jis privalo mokėti pristatyti savo veiklą ir plačiajai visuomenei (DMPL, 2006). Aktyviai mokslinėje veikloje nedalyvaujantys populiarintojai „turi būti dar ir geri mokslininkai“ (Stichweh, 2003, 213), todėl rašant mokslo

populiarinimo straipsnius ir mokslininkams, ir žurnalistams būtina kvalifikacija (DMPL, 2006).

Adresatas. Kurdamas MP tekstą autorius orientuojasi į skaitytojų auditoriją, kuriai skirtas tekstas, atsižvelgia į amžiaus ypatybes, išsilavinimą, profesinius interesus (žr. Тертычный, 2003, 73). Lingvistinėje literatūroje tradiciškai nurodoma, kad MP tekstai skirti vadinamiesiems nespecialistams. Sąvoka *nespecialistas* čia nereiškia neišsilavinusio, mažai išmanančio skaitytojo. Tai bet kuris žmogus, kuris nėra tam tikros apibrėžtos mokslo srities profesionalas. Tai gali būti ir moksleivis, ir kitos (neretai gretimos) specialybės aukštos kvalifikacijos specialistas. Vis dėlto akivaizdu, kad MP tekstas negali būti vienodas visiems. Būtina atsižvelgti į konkrečių skaitytojų pasirengimą ir galimybes suvokti pateikiamą medžiagą.

Griežtai suskirstyti MP tekstų skaitytojų į grupes neįmanoma, nors esama bandymų tokią klasifikaciją pateikti. Tradiciškai skiriamos dvi MP tekstų skaitytojų grupės: 1) plačioji visuomenė, 2) gretimų mokslo sričių specialistai.

1. Plačioji visuomenė yra labai įvairi. Jos skirstymas į kokias nors apibrėžtas grupes galimas tik sąlygiškai. Galima išskirti reikšmingą skaitytojų kategoriją, kuriai atstovauja žmonės, turintys palyginti aukštą bendrąjį išsilavinimą ar aukštąjį profesinį išsilavinimą, sekantys mokslo, technikos, meno raidą, nuolat besidomintys mokslo, technikos, visuomenės daroma pažanga. MP tekstuose šie skaitytojai ieško atsakymų į aktualius klausimus, susijusius su pasaulio sandara, buitimi, dvasiniu gyvenimu. Jų interesus gali lemti savišvietos poreikis, polinkis pažinti, analizuoti, apibendrinti, vertinti naujausias mokslo ir technikos žinias, siekis atskleisti šių žinių taikymo galimybes.

Kitą plačiosios visuomenės grupę sudaro skaitytojai, jau turintys bazinių aprašomojo dalyko žinių. Jie turi susidareę vientisą, išsamų pasaulio vaizdą ir domisi naujomis žiniomis dėl savišvietos ir noro plačiau tą pasaulį pažinti. Tai skaitytojai, turintys vidurinį išsilavinimą ir tam tikrą gyvenimo patirtį. Jiems MP tekstai gali padėti spręsti praktinius klausimus.

Skiriami ir skaitytojai, neturintys specialaus išsilavinimo, dar besimokantys. Tai moksleiviai, studentai. Jiems MP tekstai įdomūs kaip mokomoji priemonė, kuria papildomi būtini mokomieji leidiniai ir kuri padeda išplėsti mokantis įgyjamas žinias. Šią skaitytojų grupę tikslinga nagrinėti suskirsčius į pogrupius pagal jau turimo išsilavinimo ir amžiaus ypatumus. Galima atsižvelgti ir į psichologines savybes, pažintinį interesą, kurie daug priklauso nuo mokymo lygmens, amžiaus, lyties.

2. Pastaruoju metu vis dažniau kalbama apie atskirų mokslo sričių integraciją, kuri mokslą sujungia į vientisą sudėtingą sistemą. Gretimų mokslo sričių specialistai susipažįsta su kitų sričių kolegų rezultatais, mokslo naujovėmis per populiarinąją literatūrą. Tokiu būdu MP tekstai tampa skirtingų mokslo sričių saitų. Pateikti kaip tam tikra mokomoji medžiaga šie tekstai kelia susidomėjimą tiek konceptualių turinių, tiek ir šio turinio kalbine išraiška. MP tekstai, orientuoti į gretimų mokslo sričių specialistus, artimi mokslinio stiliaus tekstams, nes skaitytojai geba moksliškai mąstyti, yra gerai pasirengę suvokti mokslinę informaciją, nuolat domisi mokslo naujovėmis (Тертычный, 2003, 73) – populiarinimas nebėra aktyvus stilistinis veiksnys, lemiantis specifinių kalbos priemonių atranką ir jų išdėstymą tekste (Фудель, Васильева, 1972, 97–98).

Minėtosios MP tekstų skaitytojų grupės yra apibendrintos E. Lazarevič. Skiriamos keturios grupės: 1) mažai pasirengę skaitytojai; 2) skaitytojai, kurie domisi tam tikros srities žiniomis neprofesionaliai, mėgėjiškai; 3) kitos srities (tikslųjų, humanitarinių mokslų) aukštos kvalifikacijos specialistai; 4) gretimų sričių specialistai (Лазаревич, 1979, 12–13). Galima manyti, kad orientavimasis į plačiąją visuomenę yra tipiškiausia MP tekstų raiška.

Dėstymo būdai. MP tekstuose vartojami tradiciniai medžiagos dėstymo būdai: aprašomasis, pasakojamasis ir probleminis analitinis. Vieno iš jų pasirinkimas priklauso nuo turinio ypatybių, skaitytojų ir MP teksto tikslo. Aprašomuoju būdu pateikiama problemų ir reiškinių analizė iliustruojama iš anksto parinktomis schemomis. Pasirinkus pirmąjį dėstymo būdą, tekstas yra tik kiekybinis informacijos rinkinys, skirtas skaitytojui, kuris pasyviai priima

žinias. Antras būdas yra kūrybinis populiarinimo metodas, jis orientuotas į skaitytojus, aktyviai priimančius žinias. Autoriaus kaip populiarintojo darbo esmę sudaro informacijos „perdirbimas“, t. y. išskiriama teksto kuo efektyvesnio suvokimo principų ir mokslo taisyklių atitiktis. Autoriaus nusišalinimas nuo teksto leidžia jam kitaip pažiūrėti į mokslinį rezultatą. Interpretuodamas mokslinius faktus jis pateikia subjektyvų vertinimą. Taip gali būti atskleidžiamas naujas požiūris į nagrinėjamą problemą, numatomos vienos ar kitos mokslo srities perspektyvos, jų plėtra. Kuriant MP tekstą faktai tarsi įvertinami iš naujo, iš naujo svarstomos jau žinomos nuomonės, nustatomi nauji reiškinių ryšiai, atskleidžiami nežinomi nagrinėjamų teorijų aspektai.

Žanrinės ypatybės. Pagal nagrinėjamą problemą, kryptį, temą ir teksto pobūdį MP tekstai yra nevienodi. Galima skirti keletą jų atmainų. Kai kurie MP tekstai gali būti priskiriami tam pačiam žanrui kaip ir moksliniai tekstai. Tai monografija, straipsnis. Paprastai MP tekstas skirtas vienai, konkrečiai, palyginti siaurai mokslo sričiai, atskirai problemai ar temai. Gali būti aptariami atradimai, išradimai, nagrinėjama tam tikros teorijos raida, apžvelgiama mokslinių ieškojimų problema, įvairių mokslo sričių formavimosi ir plėtros problemos ir kt. Tačiau MP tekstuose gali būti nagrinėjami apibendrinti vienos ar kitos mokslo srities probleminiai klausimai. Tokie tekstai apima daugybę mokslo problemų ir kryptių kuriuo nors jo raidos tarpsniu, jie turi retrospekcinį analitinį pobūdį.

B. Jurdant'as (Jurdant, 1993) MP tektais laiko ir biografijas. Tokių tekstų tema yra mokslininko gyvenimas, atskleidžiamas jo pasaulėžiūros formavimasis, pateikiamas jo įnašas į mokslą apibūdinimas. Mokslui populiarinti skirtos mokslininkų biografijos savitos tuo, kad jose atskleidžiami ir mokslininko tirtos pažintinės veiklos rezultatai.

Saviti biografijos tekstai yra MP tekstai, kurių tema yra mokslinės kelionės (Moreira, Massarani, 2002). Mokslininkai, dalyvaudami įvairiose ekspedicijose ar keliaudami pavieniui, renka vertingą medžiagą (pvz., augalų ir gyvūnų kolekcijas), sudaro aprašus. Keliones aprašomuose MP tekstuose pateikiama mokslininko biografija ir moksliniai ieškojimai, pasakojama apie

tyrimus, apimančius gyventojus, šalis, žemynus, gamtą.

Funkcijos ir stilistinės ypatybės. Su plačiosios visuomenės samprata sietinas ir jau minėtas MP tekstų tikslas – populiarinti mokslo žinias – ir pagrindinė šių tekstų – populiarinimo – funkcija. Mokslo populiarinimui būdingas ypatybės lemia pagrindiniai uždaviniai – optimizuoti pateikiamos informacijos suvokimą ir skatinti skaitytojo domėjimąsi šia informacija. Abu uždaviniai yra glaudžiai tarpusavyje susiję, jie priklauso vienas nuo kito. Iš psichologijos gerai žinoma, kad domėjimasis tam tikru dalyku padeda išlaikyti dėmesį, palengvina suvokimą, o tai padeda sąmoningiau ir geriau įsisavinti žinias.

Pagrindinės populiarinimo sąlygos yra prieinamumas ir aktualumas (žr. León, 1998). Prieinamumas – tai ne tik lengvai suvokiamas turinys, kuris priklauso nuo dėstymo paprastumo. Prieinamumas – tai kriterijus, rodantis, koks turi būti turinys ir mokslinės medžiagos interpretacijos pobūdis, kad tam tikromis pastangomis skaitytojas galėtų ją įvaldyti. Aktualumą lemia keletas veiksnių: skaitytojo poreikiai, MP teksto prigimtis, tikslas, populiarintojo gebėjimas paveikti skaitytoją ir patenkinti jo poreikius.

Minėtieji mokslo populiarinimo uždaviniai lemia kalbos priemonių atranką, jų vartojimą. Tai leidžia kalbėti apie MP tekstų sandaros principus. Šie principai įvairių tyrėjų įvardijami skirtingai, tačiau visuose darbuose pabrėžiama realizacija poliškai priešingų teksto kalbos ypatybių: objektyvumo (sietinas su patikimumu, abstraktumu ir kt.) ir subjektyvumo (sietinas su vaizdingumu, emocijumu, subjektyviu vertinimu ir kt.). Priešingų stilistinių ypatybių kontaminaciją MP tekstuose galima paaiškinti tuo, kad aprašymo objektu laikant mokslinį faktą, plačiai naudojamosi aktualizuotomis priemonėmis. MP tekstų kalbos pagrindą sudaro skirtingų kalbos priemonių kontaminacija, o patys tekstai tarsi atsiduria dviejų kalbos vartojimo sričių – mokslo ir meninės kūrybos – sandūroje. Dėl šių priežasčių sunku vienareikšmiškai apibrėžti MP tekstų vietą ir statusą funkcinių stilių sistemoje. Tyrėjų nuomonės šiuo klausimu skiriasi.

Tyrimų apžvalga. Kai kurie tyrėjai mokslo populiarinimą traktuoja kaip savarankišką stilių (Романова, Филиппов, 2006 ir kt.). Vis dėlto dauguma tiria MP tekstus mokslinio stiliaus ribose kaip šio stiliaus žanrinę atmainą (Kurkowska, Skorupka, 2001, 270; Mistrík, 1997, 558; Кириченко, 1990, 47; Корнев, 1999 ir kt.) arba kaip postilį (Брандес, 2004, 191–193; Московкин, Вакурова, 2002 ir kt.), galintį turėti savų žanrų: mokslo populiarinamuosius leidinius ir mokslo populiarinamąją paskaitą (Десяева, Арефьева, 2008, 112). Apie MP tekstų žanrus kalbama ir naujausiuose Slovakijos stilistų darbuose. J. Findra skiria šiuos mokslo populiarinamųjų tekstų žanrus: straipsnį, recenziją arba atsiliepimą, mokslo populiarinamąją paskaitą (Findra, 2004, 211). Nurodoma, kad mokslinio ir mokslo populiarinamojo žanrų sandūroje yra esė. Specialiuoju mokslo populiarinamuoju žanru laikoma enciklopedija (Findra, 2004, 212–213). Lingvistinėje literatūroje nurodoma ir šių dienų mokslo populiarinamosios literatūros atmaina – mokslinė publicistika (Иваницкий, 2001).

Nuomonių esama ir daugiau. N. Razinkina pabrėžia, kad MP tekstai jau nebėra ribojami rašytinės kalbos. Radijas, televizija sudarė sąlygas rasti sakytiniam MP tekstui. Savitu MP teksto tipu gali būti laikoma mokslo populiarinamųjų filmų kalbinė informacija (Разинкина, 2004, 219). Pastaruoju metu vis daugiau kalbama apie MP tekstus kaip internetinio tinklo dalį (Noruzi, 2008). V. Ivanickis išeina iš funkcinės stilistikos ribų ir mokslo populiarinimą traktuoja kaip šiuolaikinio mokslo funkciją (Иваницкий, 2001).

Lietuvių stilistikoje MP tekstai aptariami tik teoriškai kaip galima mokslinio stiliaus atmaina. J. Pikčilingio „Lietuvių kalbos stilistikoje“ (1971, t. 1) MP tekstai priskiriami moksliniam stiliui, nors ir nurodoma, kad mokslo populiarinamųjų veikalų kalbai būdingi įvairūs meniniai elementai. Teigiama, kad šiuose tekstuose „sąmoningai vengiama per daug specialios mokslinės terminijos, frazės abstraktinimo ir t. t., ieškoma laisvesnės sakinio sandaros, linkstama į specialių vaizdinės išraiškos priemonių – palyginimų, tropų, perifrazių ir kt. – vartojimą“ (Pikčilingis, 1971, 324; plg. Brook, 1979, 116–117).

A. Bitinienė (1997, 27), atsižvelgdama į „mokslinio stiliaus nelingvistinius faktorius, ypač į nuolat kintančius komunikacijos akto, suprantamo plačiąja prasme, tikslus, dalyvių ryšio savitumą ir realių tekstų funkcionavimą mokslinės veiklos sferoje“, skiria tris pagrindinius mokslinio stiliaus postilius (teorinį (specialųjį), mokomąjį ir metodinį) ir mokslo populiarinamąjį postilį, kuris, tyrėjos teigimu, priklauso mokslinio stiliaus periferijai. Nurodoma, kad šio postilio „adresantas – kvalifikuotas specialistas, adresatas – visai neapibrėžtas, todėl mokslinė informacija perduodama adaptuota (eliminuojama adresatui neaktuali, net neįdomi), paprasta forma: vengiama specialiųjų mokslinių terminų, siekiama vaizdinio konkretumo, įtaigumo, net individualumo. Mokslo populiarinamojo postilio konstruktyvusis principas – mokslinio, publicistinio, grožinio, net kasdienio buitinio stilių ypatybių ir lingvistinių požymių kontaminacija“ (Bitinienė, 1997, 28).

Požiūrio mokslo populiarinimo veikalus skirti mokslo populiarinamajam postiliui, esančiam mokslinio stiliaus periferijoje, laikomasi ir K. Župerkos „Stilistikoje“ (2001). Autorius teigia, kad svarbiausia MP tekstų funkcija – „pateikti dalykinę informaciją, o kad šioji būtų patraukli – apvelkama vaizdo ir emocijos drabužiu, t. y. siekiama ir poveikio, įtaigumo“ (Župerka, 2001, 83). Toliau nurodoma, kad savo stiliumi MP tekstai priartėja prie publicistikos ar grožinės literatūros. Kaip teigia K. Župerka (1983b, 10), mokslo populiarinamiesiems tekstams artimi mokomieji tekstai. Šiuos tekstus sieja bendras adresatas – ir vieni, ir kiti tekstai skirti nespecialistams, tačiau „mokomąjį stilių nuo mokslo populiarinimo stiliaus atskiria svarbiausias teksto tikslas: ar skaitytojas turi suprasti ir išmokti dėstomą medžiagą (mokomasis tekstas), ar tik ja susidomėti (mokslo populiarinamasis tekstas). Savaimė suprantama, abu tikslai gali pintis tame pačiame tekste, bet ir tada vienas tikslas paprastai vyrauja ir lemia teksto stilių“.

Kaip matyti, aptartos įvairių tyrėjų pozicijos yra skirtingos. Tai rodo, kad MP tekstai nėra tiriama sistemingai, jų interpretacija priklauso nuo individualaus tyrėjo pasirinkto požiūrio. Be to, apskritai iki šiol mažai nagrinėtas funkcinis stilių nevienalytiškumas – nepakanka duomenų pateikti

vieno funkcinio stiliaus (ar registro) atmainų visapusišką gretinamąją analizę, smulkiai aprašant šių atmainų kalbos vienetų funkcionavimo ypatybes. Dėl šios priežasties darbe nekeliamas tikslas nustatyti MP tekstų vietą dabartinėje funkcinio stilių sistemoje. Siekiant išvengti dėl skirtingų požiūrių atsiradusių interpretacijų, MP tekstus tikslinga traktuoti kaip tam tikrą abstrakciją – teksto tipą³.

Teksto tipo samprata. Skirtingų šalių lingvistų tekstinio kontinuumo skaidymo tradicijos ir susiformavęs požiūris, taip pat objektyvūs sunkumai sukurti daugiau ar mažiau universalią klasifikaciją su neprieštariniais hierarchiniais santykiais, kelia tam tikrų problemų ieškant vieno visuotinai pripažįstamo termino tekstų tipologinei analizei. Lingvistinėje literatūroje greta vokiečių lingvistų pripažįstamo termino *teksto tipas* neretai vartojamas anglų tyrėjų darbuose dažnas terminas *žanras*. Šių terminų skirtumas yra tai, kad *žanro* terminas dažniausiai vartojamas literatūros moksle, aprašant poetinius tekstus, o *teksto tipas* priskiriamas negrožiniams, specialiesiems tekstams, yra konvencionalių normų darinys. Neatmetamas ir *žanro* termino vartojimas tiriant specialiuosius tekstus, tačiau taip esama tik atskirais atvejais, tokia vartoseną nerodo bendros vartojimo tendencijos (Чернявская, 2005, 32–33).

Išsamiai teksto tipo ir žanro santykį lietuvių kalbotyroje yra aptarusi R. Marcinkevičienė (2008, 18–22). Remdamasi užsienio autorių darbais, ji teigia, kad tekstų tipai nuo žanrų skiriasi tuo, kad „iki šiol nėra visuotinai pripažintos tekstų tipų klasifikacijos, todėl įvairių autorių nurodomus tekstų tipus reikėtų laikyti tarpiniais, bet ne galutiniais. Žanrai, priešingai, yra pripažintos tam tikros kalbinės bendruomenės tekstų klasifikacijos“ (Marcinkevičienė, 2008, 22). Žanrai „neatitinka tekstų tipų – vieno žanro tekstai gali susidėti iš įvairių tipų. Kita vertus, vieno tipo tekstas gali būti panaudotas įvairiuose žanruose“ (Marcinkevičienė, 2008, 22).

Vokiečių teksto lingvistikoje *teksto tipas* traktuojamas kaip analogišku

³ Terminas *teksto tipas* vartojamas teksto lingvistikos darbuose vokiečių ir anglų kalbomis. Teksto lingvistika kaip savarankiška disciplina susiformavo vėliau negu funkcinė stilistika. Ji buvo plėtojama veikiant kitoms nacionalinėms ir istorinėms aplinkybėms. Dėl šių priežasčių susiklostė visai kitas požiūris į tekstinės analizės tipologinių vienetų skyrimą.

tekstų kūrimo ir suvokimo modelis, pavyzdys, schema ar „struktūrinis prototipas, pagal kurio pavyzdį gali būti kuriami kiti tekstai, turintys skirtingą turinį“ (Krause, 1986, 749–759). Norminiu pavyzdžiu laikomas teksto tipas, apibūdinamas kaip būtinų tekstą sudarančių požymių kompleksas. Galimas reguliarus tokių požymių pasikartojimas tekste. Taigi pagal šią prasmę teksto tipas tampa tarsi tapatus pastaruoju metu lingvistikoje vis labiau išgalinčio *invariantinio modelio* sampratai. Vis dėlto netikslinga atsižvelgti tik į teksto sandarą ir vertinti teksto tipą kaip galimą vieno ar kito teksto struktūrinį invariantą. Teksto tipas traktuojamas kaip bendrųjų (būtinų bet kuriam tekstui) ir specifinių (būdingų tik tam tipui) ypatybių, sudarančių tekstą, sistema. Jis išsiskiria tik jam būdingais specifiniais, griežtai būtiniais tekstą sudarančiais požymiais, kuriais remiantis jam gali būti priskiriami atskiri tekstiniai kūriniai. Skiriant tekstinio modelio invariantą pripažįstamas egzistavimas variantinių požymių, realizuojamų ne kiekviename tekste.

Kiekvienas tekstas (konkretus kūrinys, kalbinės veiklos produktas) yra tam tikro *teksto tipo* realizacija. Šiame darbe *teksto tipas* suvokiamas kaip produktyvus modelis, teksto sudarymo pavyzdys, apimantis skirtingos apimties ir skirtingos tematikos konkrečių tekstų funkcinių ir struktūrinių ypatybių visumą.

II. KALBINĖS RAIŠKOS PRIEMONĖS IR JŲ FUNKCIONAVIMAS MP TEKSTUOSE

2.1. MP TEKSTŲ LEKSIKINĖS RAIŠKOS SAVITUMAS

Šiame skyriuje aptariamos MP tekstų leksinės raiškos priemonės. Pirmiausia nagrinėjama specialioji mokslinė leksika – terminai, jų vartojimo ypatybės. Toliau kaip tam tikra leksinė atmaina atskirai aptariami mokslo subjektų atributai. Atskirai nagrinėjama kitokio stilistinio registro – šnekamosios leksikos – vartoseną.

2.1.1. TERMINŲ VARTOSENĄ

Terminai – svarbiausia, informatyviausia mokslo kalbos leksikos dalis – vartojami visose mokslinio stiliaus atmainose (realizuojama stilistinė ypatybė – dalykinis tikslumas), tačiau kiekvienoje iš jų funkcionuoja skirtingai⁴. Atsižvelgiant į neapibrėžtą skaitytoją, MP tekstuose pastebimas polinkis vartoti tik tuos terminus, kurie tekste yra būtini mokslinei informacijai perteikti. Pirmenybė teikiama kalboje jau įsitvirtinusiems terminams, vengiama naujų, abejotinų, nelinkstama kurti naujadarų⁵. Visus MP tekstuose vartojamus terminus galima skirstyti į papildomo aiškinimo nereikalingus terminus ir terminus, kurių be papildomo aiškinimo skaitytojas gali nesuprasti ar suprasti klaidingai.

MP tekstuose neaiškinamos visiems mokslams vienodai svarbios bendrosios kategorijų sąvokos (pvz., *dėsnis*, *hipotezė*, *metodas*, *raida*, *ryšys*,

⁴ Atsižvelgdamas į terminų funkcionavimą tekste, V. Leičikas (Лейчик, 1990, 82) pateikia tokią tekstų klasifikaciją: *terminų kuriamieji* (tekstai, kuriuose aprašomos naujos teorijos, koncepcijos, nauji išradimai ir atradimai, kt.), *terminų vartojamieji* (antriniai informaciniai dokumentai, mokslo populiarinamieji, publicistikos tekstai, kt.) ir *terminų įtvirtinamieji* (terminologijos žodynai, enciklopedijos, kt.) tekstai.

⁵ Terminologai teigia (žr. Gaivenis, 2002, 27), kad kiekvienas abejojantis dėl vieno ar kito termino turi teisę kurti savo naujadarą, tačiau tikėtina, kad nauji ar mažai žinomi terminai gali atitolinti MP tekstus nuo sudėtingesnių mokslinių tekstų, kurių pagrindą sudaro standartizuoti ar atitinkamų institucijų aprobuoti terminai.

sistema ir kt.) ar konkrečių mokslo šakų terminai, kurie skaitytojui turėtų būti žinomi iš bendrojo išsilavinimo. Tai pagrindinės įvairių sričių sąvokos. Pavyzdžiui, kalbos MP tekstuose papildomai neaiškinami terminai, reiškiantys garsų (pvz., *balsis* VanagMVP 82, *priebalsis* VanagMVP 82), kalbos dalių (pvz., *daiktavardis* KeinTA 69) ar žodžio dalių (pvz., *galūnė* KeinTA 19, *priesaga* VanagMVP 65, *šaknis* VanagMVP 67) pavadinimus; botanikos MP tekstuose nėra aiškinami gerai žinomi augalų (pvz., *notrelė* JankRGA 11, *pakalnutė* JankRGA 24), medžiagų (pvz., *chlorofilas* JankRGA 9) ar procesų (pvz., *fotosintezė* JankRGA 9) pavadinimai ir kt. Išsamiai neaiškinami ir tie terminai, kuriems būdingas semantinis tikslumas, motyvacijos aiškumas, – gana nesunkiai galima suvokti kai kuriuos sudėtinius ar sudurtinius terminus (dūrinius), kurių reikšmę atskleidžia vidinė paties termino forma, pvz.: *maitinamoji terpė* (RimkSBP 7) ar *žvaigždėlapis* (SvidŽ 11), *ilgaamžiškumas* (SkliutKI 5) ir kt. Suprantama, minėtų terminų skaitytojas gali ir nesuvokti. Tačiau daug didesnė problema, kai MP tekstuose neaiškinami mažai paplitę, tik specialiojoje literatūroje vartojami terminai, kurie be papildomo aiškinimo skaitytojui lieka nesuprantami.

Terminas „jau pačia savo sandara turi teisingai orientuoti vartotojus“ (Keinys, 1980, 32), tačiau kartais vidinė termino forma gali klaidinti. Tokiais atvejais teksto autorius ne tik bando iškelti požymius, kurie gali likti nepastebėti, bet ir stengiasi numatyti termino suvokimo klaidas ir netikslumus. Pavyzdžiui⁶: *Pirčiupių–Valkininkų pušynuose vasarą nesunku aptikti rausvais žiedais žydinčių gvazdikinių šeimos rūšių – lietuvinę naktižiedę. Nedaug yra rūšių, kurios pasaulio botanikams (juk lotynų kalba yra tarptautinė mokslo kalba ir kiekviena augalų rūšis turi lotynišką vardą) primena Lietuvą. Ir nebūtinai šios rūšys turi būti išplitusios tik Lietuvoje. Pakako, kad jas pirmąkart aprašė botanikai, dirbę Lietuvoje ir tą vardą pasiūlę. Lietuvinė naktižiedė auga tik Pietų Lietuvoje, Baltarusijoje, Lenkijoje, Ukrainoje.* JankRGA 29–30. Sakalas

⁶ Darbe pateikiami MP tekstų sakiniai nebuvo vertinti taisyklingumo požiūriu. Sakiniai rodo, kokia yra MP tekstų kalba, todėl paliekami nekeisti, nors kai kurių žodžių ar jų junginių, esančių darbe pateikiamuose sakiniuose, siūloma nevartoti.

keleivis. Sakalas keleivis visai nekeliauja; jis sėslus paukštis. Dalis paukščių net lieka žiemoti ten, kur perėjo, o išskridusieji paprastai grįžta į seną lizdą. Balaš[IRK 52. Atsižvelgiant į tai, kad skaitytojas savaip gali interpretuoti pateiktus terminus, aiškinama tikroji jų motyvacija, stengiamasi kuo detaliau atskleisti jų reikšmę.

Daugiausia dėmesio MP tekstuose skiriama specifiniams konkrečių mokslo šakų terminams. Siekiant, kad pateikiama informacija būtų prieinama kiekvienam norinčiam su ja susipažinti, ieškoma būdų, kaip paprastai ir suprantamai šiuos terminus paaiškinti⁷.

Vienas iš terminų aiškinimo būdų, dažnai vartojamų skirtingų sričių MP tekstuose, – pateikti daikto, reiškinio ar vyksmo, kurį terminas žymi, apibrėžtį. Orientuojamasi į dalinę apibrėžtį – nesistengiama išvardyti visų terminu įvardijamo objekto ypatybių, dėmesys sutelkiamas į požymį, kuris konkrečiame kontekste yra svarbiausias⁸. Pvz.: *Piliakalniai – tai tvirtovės, skirtos apylinkės gyventojų gynybai.* GimBPL 116. *Perlitas. Tai rūgštusis vulkaninis stiklas.* ŠtuopP 16. *Cholesterinas yra medžiaga, būtinai reikalinga normaliai gyvybinei veiklai palaikyti.* SkliutKI 28.

Pati apibrėžties raiška galima ir kitokia: jungiančioji išraiška⁹ gali būti reiškiamą žodžiais *vadinasi* ar *vadinama*, tolstama nuo griežtos apibrėžties struktūros (aiškinimas primena pasakojimą). Pvz.: *Dažnai kartu su grybais vystosi bakterijos, ir atvirkščiai. Toks savitarpio bendravimas vadinamas sinergizmu.* LugB 6. *Sutartyje gali būti numatyta, kad*

⁷ Terminų aiškinimo būdus gana išsamiai yra aptarę kitų šalių kalbininkai – L. Batašiova (Баташѐва, 1985), I. Kvitko (Квитко, 1976), E. Lazarevič (Лазаревич, 1978), E. Nikitinas (Никитин, 1970) ir daugelis kitų. Lietuvoje ši sritis dar mažai tyrinėta.

⁸ Palyginkime: „Tarptautinių žodžių žodyne“ terminas *elektrolitas* aiškinamas kaip „medžiaga, kurios molekulės, ištirpintos arba sulydytos, suskyla į jonus (druskų, rūgščių ir bazių tirpalai, sulydytos druskos ir t. t.)“ (TŽŽ, 1969, 205). Fizikos MP tekste randame tokį šio termino aiškinimą: „elektrolitai – tai rūgščių, bazių ar druskų tirpalai, kuriuose yra judrių jonų – elektros srovės pernešėjų“ (DavGJP 20). Šiame tekste kalbama apie elektrochemines reakcijas ir teigiamą bei neigiamą krūvį turinčius jonus, todėl, autoriaus manymu, visai nesvarbu, kaip į jonus skyla tam tikra medžiaga – tirpinant ar lydant ir pan. Apibrėžtyje paliekama tik tai, kas padeda suvokti kalbamąją situaciją.

⁹ Skiriamos trys apibrėžtį sudarančios dalys: „apibrėžiamoji išraiška (*definiendum*), apibrėžiančioji išraiška (*definiens*) ir jungiančioji išraiška (reiškiamą žodžiais *yra, vadinasi, reiškia*). Apibrėžimas yra apibrėžiamosios ir apibrėžiančiosios dalių lygybė“ (VLE1, 2001, 645).

neprisirašiusios valstybės prie jos gali prisijungti vėliau. Toks prisijungimas vadinamas akcesija arba adherencija. LydPPK 138.

Apibrėžtis kaip termino reikšmės aiškinimo būdas vartojamas visose mokslinio stiliaus kalbos atmainose, tačiau MP tekstuose šis terminų aiškinimo būdas gali būti papildytas mokslo kalbai nebūdingais vertinimo elementais. Pvz.: *Nikelis – tai baltas, turintis gelsvą atspalvį metalas. Jis yra kietas, gerai poliruojasi. Gaminiai, padengti blizgančiu arba matiniu poliruotu nikeliu, labai gražiai atrodo.* DavGJP 34. *Iš tokių paveldimų ligų galima paminėti fenilketonuriją. Tai protinio atsilikimo liga, kuri dabar sėkmingai gydoma atitinkama dieta.* SinkGLŽ 5. Kaip matyti, išsamiai apibūdinant aprašomą objektą, standartiškumo ir mokslinio griežtumo gali nelikti – oficiali bendravimo situacija įgyja familiarumo atspalvį.

Gana dažnai terminai aiškinami atskleidžiant jų kilmę. Kilmės nurodymas padeda suvokti termino vartoseną, leidžia pažvelgti į jo prigimtį. Atsižvelgiant į terminu įvardijamą objektą, galimi du kilmės aiškinimo būdai:

1) pateikiama termino atsiradimo istorija, pvz.: *XX a. pradžioje baltus pradėta vadinti aisčių vardu. Šis vardas buvo paimtas iš romėnų istoriko Tacito, kurio veikale „Germania“ (98 m.) minimi Aesti, gentes Aestiorum, žmonės, gyvenantys rytiniame Baltijos jūros pakraštyje (pasak Tacito, „dešiniajame Svebų jūros krante“). Baltų kalbomis kalbančius žmones turbūt teisingiau būtų vadinti aisčiais, negu dirbtiniu baltų vardu, tačiau neaišku, ar Tacitas juo vadino visus baltus, ar prūsus, ar vien tik tuos, kurie gyveno aplink Aistmares.* GimbBPL 12. *Iš priešistorinių metalų – alavo ir švino – 1839 m. pirmą kartą pasaulyje išlydytas antifrikcinis lydinys babitas (pavadintas jo atradėjo inžinieriaus Babito vardu). Šis lydinys naudojamas slydimo guoliams gaminti.* JanMM 11.

2) nurodoma, iš kurios kalbos terminas kilęs ir kokia to termino motyvacija¹⁰. Pvz.: *Klonas – tai organizmas, turintis tokius pačius, kaip ir jo*

¹⁰ Toks terminų aiškinimo būdas dar vadinamas *termino etimologija* (žr. Куликова, Салмина, 2002, 149).

pirmtakas, genus. Graikiškas žodis „klon“ reiškia „šakelė“. Mat iš medžio šakelės išauga toks pat medis, nuo kurio ta šakelė nuskinda (nors miške nėra dviejų visiškai vienodų medžių). JakušVitkNTM 10. Dabar jau turime sintetinių inhibitorių, vadinamų retardantais (angl. „retard“ – sulėtinti, trukdyti). Tai fiziologiškai aktyvios medžiagos, irgi reguliuojančios augalų augimą. Jos lėtina stiebų augimą, daro įtaką fotosintzei, medžiagų apykaitai, augalų žydėjimui ir kitiems augimo procesams. ŠimkKPA 15. 1941 metais grupė amerikiečių mokslininkų pirmą kartą iš špinato lapų išskyrė vitaminą B9, dar vadinamą foline rūgštimi (lot. „folium“ – lapas). Jis gaminamas tik augalų lapuose. ŠimkKPA 19.

Atskleisdamas pirminę semantinę reikšmę, autorius parodo termino reikšmės skaidrumą, kartu padeda skaitytojui įsiminti sudėtingą terminą. Šalia gali būti pateikiamas pasakojimas apie reiškinį, lėmusį termino kilmę. Vis dėlto termino atsiradimo istorija ne visada paaiškina terminą, be to, nemokant nurodytos kalbos, gali būti sunku suprasti motyvą. Galbūt dėl šios priežasties termino kilmė dažnai tėra papildoma, skliausteliuose pateikiama informacija šalia gerokai platesnio sąvokos aiškinimo.

MP tekstuose abu minėtieji termino kilmės aiškinimo būdai gali būti vartojami greta – viename sakinyje. Tokią vartoseną lemia autoriaus siekis paaiškinti sinonimiškus terminus. Kaip jau buvo minėta, vienokį ar kitokį termino kilmės aiškinimą lemia pats įvardijamasis objektas. Pvz.: *Kita analogiška mažakraujystės forma, kuria maliariniuose rajonuose serga dešimtys milijonų žmonių, yra Kulio mažakraujystė (pavadinta gydytojo pavarde) arba talasemija (nuo graikiškų žodžių „thalassa“ – jūra, nurodančio, kad sergama pakrantėse, ir „haima“ – kraujas).* SinkGLŽ 40.

Orientavimasis į termino kilmę būdingas ir specialiesiems moksliniams, mokomiesiems tekstams, tačiau MP tekstuose, pateikus nuorodą į kilmės šaltinį, dalykiško kalbėjimo tono nesistengiama išlaikyti – neretai aiškinama

kasdienių situacijų pavyzdžiais. Pvz.: *Platesne prasme visų metalų įvairiausi pakitimai, sukelti išorinės aplinkos, vadinami metalų korozija. Pats terminas „korozija“ yra lotyniškos kilmės ir reiškia metalų lydinio bei metalinio dirbinio irimą, rūdijimą. Koroduoja net variniai bei žalvariniai daiktai. Jie apsitraukia ne rusvomis rūdimis, o žalsvu apnašu. Panašiomis apnašomis pasidengia sidabrinės monetos ir sidabriniai daiktai, nes sidabras paprastai yra lydomas su variu. Aliuminio, cinko ir švino dirbiniai taip pat koroduoja. Užtenka aliumininiame puode užraugti agurkus ar kelias dienas palaikyti rūgščius kopūstus ir tvirtas indas pamažu prakiūra. Taigi metalas turi didelį trūkumą – jis koroduoja.* DavGJP 5–6.

Autoriaus ar skaitytojo praktinis patyrimas (pvz., minėtasis agurkų ar kopūstų rauginimas aliumininiame puode) gali būti traktuotinas kaip veiksnys, kuris padeda suvokti pateikiamą medžiagą. MP tekstuose įtaigios kasdienės situacijos aiškinti terminams naudojamos gana dažnai. Pvz.: *XX amžiaus pradžioje jaunas amerikiečių mokslininkas T. Morganas genetiniams tyrimams pasirinko vaisinę muselę – drozofilą. Šią muselę kiekvienas esame matę: sandėliukuose ir rūsiuose apie nuskintus vaisius, vyną, rūgstančias uogienes sklendo mažyčių muselių būriai. Tai ir yra garsioji drozofila, kurios tyrimams visą gyvenimą pašventė tūkstančiai mokslininkų.* SinkGLŽ 11. Toks mokslinio ir šnekamojo stilių kalbos priemonių pateikimas greta atskleidžia MP tekstų savitumą.

MP tekstuose galimas terminų aiškinimas pateikiant sinonimus¹¹, vartojamus kitų tipų tekstuose. Sinonimai vartojami siekiant paaiškinti tarptautinius terminus – šalia jų pateikiami kalboje plačiau paplitę variantai (1) ar lietuviški atitikmenys (2). Taip terminai aiškinami ypatingai jų

¹¹ Pavyzdingai sutvarkytoje terminologijoje sinonimija yra ribojama – siekiama, kad kiekviena sąvoka būtų žymima tik vienu terminu. Tačiau sinonimiškų terminų gausu. Jų atsiradimo priežastis išsamiausiai yra aptaręs St. Keinys (1980). Terminologas teigia, kad sinonimų atsiranda dėl nesuvienodintos terminologijos, savi terminai sudarinėjami dėl kitų autorių vartojamų terminų nežinojimo, jų netikimo ar nepatikimo – visa tai lemia ir tarptautinių, ir grynai lietuviškų sinoniminių terminų atsiradimą. Be to, „šiek tiek sinoniminių terminų susidaro, kai šalia liaudies ar literatūrinės kalbos suterminintų žodžių dar pridaroma naujadarų ar vertinių“ (Keinys, 1980, 100) ar „šalia dvižodžių bei keliažodžių sudėtinių terminų atskirais atvejais sudaromi trumpesni, neretai vienažodžiai terminai“ (ten pat, p. 101). Kaip teigia St. Keinys, „pasitaiko ir taip, kad sinoniminių terminų atsiranda ieškant taisyklingesnės išraiškos“ (ten pat, p. 101).

neakcentuojant. Pvz.: (1) *Šis medžiagų apykaitos defektas daugiau niekuo ypatingu nepasireiškė, kol 1903 metais kaip migdomieji vaistai buvo pradėti naudoti barbituratai: barbitalis, fenobarbitalis (skaitytojams galbūt geriau yra žinomi veronalio, liuminalio pavadinimais)* ir kt. SinkGLŽ 42. *Vienintelė cheminė medžiaga, galinti teikti energiją, šioje sistemoje yra vandenilis. Jo elektronus biologiniai katalizatoriai, arba fermentai, perneša į deguonies molekulę.* JasGE 9. (2) *To laikotarpio stovyklose randama žeberklų, žuvų kaulų, riešutų kevalų, agarų (vandens riešutų) lukštų, paparčio šaknų, paukščių kaulų ir kt.* GimBPL 28. *Tai gyvybės energijos ir jos atsinaujinimo ženklai, esminiai moteriškoje chtoninėje (žemės) ir lunarinėje (mėnulio ciklo) simbolių sistemoje.* GimBPL 33.

Kitas sinoniminis terminų aiškinimo būdas, kai šalia lietuviško pateikiamas tarptautinis terminas¹², labiau orientuotas į nagrinėjamos mokslo šakos specialistą – kvalifikuotą adresatą: dažnai lietuviškas žodis kaip terminas yra naujas, todėl nurodomas ir specialiojoje literatūroje vartojamas, bet plačiau nepaplitęs tarptautinis atitikmuo. Galima daryti prielaidą, kad nespecialistui toks aiškinimas yra didaktinio pobūdžio – tikėtina, kad susipažinęs su terminu, skaitytojas galės lengviau jį suvokti bet kuriame kitame tekste¹³. Pvz.: *Norint geriau suprasti, kodėl taip domimasi mutacijas sukeliančiais faktoriais, tenka užsiminti apie gamtinio (spontaninio) organizmų mutabilumo priežastis ir trumpam persikelti į tolimą praeitį.* LekEG 14. *Nustatyta, kad po 80 metų amžiaus apie 20 % žmonių neišvengia senatvinės silpnaprotystės (demencijos).* MikalauskFAP 33. *Korozijos procesas sustiprėja, jei paviršiuje vystosi ne vienos, o kelių rūšių*

¹² Kai kurių mokslų (pvz., botanikos, medicinos ir kt.) kalboje gana dažni ir lotyniški žodžiai ar žodžių junginiai. Pvz.: *Ant polietileno auga ir vystosi mikroskopiniai grybai, ypač pelėjūnų (Penicillium) ir galvenių (Aspergillus) gentys.* LugB 14. *Pavyzdžiui, hemolizinis streptokokas (Streptococcus haemolyticus) neturi žiuželių, kurių kai kurios bakterijos gali laikinai netekti.* RimkSBP 12. Lotyniškas atitikmuo MP tekstuose paprastai pateikiamas siekiant tikslumo. Tokią vartoseną laikyti terminų aiškinimo būdu plačiau visuomenei skirtuose MP tekstuose nėra tikslo.

¹³ Galima manyti, kad MP tekstai turi įtakos ir terminų determinizacijai. Tapę gerai žinomi ir plačiai paplitę visuomenės kalboje, terminai gali determinizuotis – išleisti „naują atžalą (paprastą žodį) kitoje vartosenos srityje“ (Gaivenis, 1997, 7). Be to, MP tekstuose determinizuotos reikšmės gali būti vartojamos kaip ekspresyvos (paveikios) raiškos priemonės.

mikroorganizmai, pavyzdžiui, bakterijos ir mikroskopiniai grybai (mikromicetai). LugB 6. Pastebėta, kad sinonimai paprastai pateikiami primenant jau žinomą, anksčiau tekste aiškinimą terminą, ar kai terminas vartojamas epizodiškai.

Vaizdingai ir įtaigiai terminai aiškinami metaforomis ir palyginimais. Metaforos taip pat gali būti vartojamos kaip sinonimai – „išskiriama sema, priartinanti metaforą prie plačiai vartojamų sinonimų eilutės“ (Барашёва, 1985, 142). Pvz.: *Ilgiau stebėdami dangų, išvysite „krintančių žvaigždžių“ – meteorų, šen bei ten žvaigždžių fone skriejančių dirbtinių Žemės palydovų, o gal ir įspūdingą žalsvai rausvais atspalviais vilnijančių siaurės pašvaistę.* SvidŽ 19. Kaip matyti, termino *meteoras* sinonimu vartojamas metaforinis junginys „krintanti žvaigždė“, turintis realizuotą semą „tvykstelėti“ ir tikslinamas pažyminiu „krintanti“, yra visiškai galimas termino reikšmės aiškinimas¹⁴.

Arba: *Pastaruoju metu išskirta daugiau kaip 40 giberelinų (grupė augimą skatinančių hormonų; iš jų geriausiai ištirta ir veikliausia yra giberelino rūgštis) – augalo stiebo augimo „kontrolierių“.* ŠimkKPA 14. *Saulės gelmės yra milžiniškas branduolinių reakcijų katilas, kuris sunaudoja vandenilį ir gamina helį.* JuškMŽS 12.

MP tekstuose metafora gali atlikti ir kitą funkciją – padėti atskleisti terminu įvardyto reiškinių ar proceso reikšmę kaip papildomas aiškinimo elementas. Akivaizdi orientacija į šnekamojo stiliaus metaforizaciją, t. y. „juntame artimumą kalbamajam daiktui, tiesioginę kalbėtojo sąlytį su juo“ (Župerka, 2001, 62). Pvz.: *Jau šio šimtmečio pradžioje mokslininkams buvo žinoma dar viena augalų „mėgstama“ medžiaga, nuo kurios gerėja jų*

¹⁴ MP tekstuose metaforos ar metaforiniai junginiai dažnai išskiriami kabutėmis. Kai kurie autoriai kabutes vartoja siekdami išvengti atsakomybės už netikslią ir stilistiškai nemotyvuotą metaforizaciją (Пахутин, 1988, 23; plg. Abaravičius, 2002, 210–211), tačiau dažniausiai MP tekstuose jomis išskiriamos autorinės metaforos – „nauji, netikėti sąvokų sugretinimai“ (Marcinkevičienė, 1991, 19). Nėra abejonės, kad toks perdėtas kabučių vartojimas yra ydingas – „kabutės ties autorine metafora išdildo dalį jos žavesio, asociacijų gaivumo“ (ten pat, p. 20). Bendra kabučių vartojimo tendencija, kai „autorius nesugeba atpažinti paprasto reikšmės perkėlimo atvejų, seka vis labiau plintančia kabučių mada ar nori apsidrausti, vartodamas pačiam neįprastai skambančius žodžius bei posakius“ (Marcinkevičienė, 2006, 213–214), būdinga ir MP tekstams.

„*apetitas valgant*“ azotą. Šios medžiagos – vitamino B₆ (piridoksino) – išaiškinimui pagrindus padėjo amerikietis A. Maisteris. ŠimkKPA 18–19. Trumpai tariant, limfoidines leukozes galima paaiškinti tam tikroje brendimo stadijoje „*sustojusių*“ ląstelių gaminimusi iš kraujodaros organų. TamošLV 13. Tokia vartoseną padeda sudaryti išpūdi, kad tekstas nėra sudėtingas, kad jį gana lengva suprasti, nes informacija pateikiama tiesiogiai ir paprastai.

Prieinamumo principas gali būti realizuojamas ir palyginimais, kurie MP tekstuose grindžiami gerai žinomais objektais ir reiškiniiais. Pvz.: *Radiacinę mutagenę galima palyginti su ledkalnio viršūne, kyšančia virš vandens. Kaip didžioji ledkalnio dalis slypi po vandeniu, taip ir pagrindinę mutageninę pavojų sudaro cheminiai junginiai, nors jie veikia chromosomas ne taip smarkiai kaip radiacija.* SinkGLŽ 26. Asociacija leidžia geriau suvokti ir įsisąmoninti naują medžiagą.

Moksliniams tekstams nebūdingų kalbos priemonių – metaforų ir palyginimų – vartojimas rodo lingvistinį MP tekstų savitumą.

MP tekstuose gali būti vartojami ir ne tokie tradiciniai terminų aiškinimo būdai – aiškinant terminą, galimos neverbalinės raiškos formos, pvz., grafikai, schemas, paveikslai ir kt. Pvz.: *Jiems (piliakalniams – O. P.) būdinga brūkšniuotoji keramika (brūkšniuotąja, ar brauktine, ji vadinama dėl to, kad puodų sienelės būdavo aptrinamos žolių grįžte) (pav. 31).* GimbBPL 64–65. Matydamas šalia teksto pateiktą brūkšniuotosios keramikos pavyzdį, skaitytojas lengviau suvokia pateikiamą informaciją.

Kaip matyti iš pateiktųjų pavyzdžių, MP tekstuose terminai dažnai aiškinami ne vienu, o keliais skirtingais būdais. Vien paaiškinti terminą nepakanka – siekiama, kad skaitytojas terminą įsimintų. Tam vartojamos įvairios priemonės: kartojimas, priminimas ir pan. Tekste pakartotas terminas išsamiau jau neaiškinamas. Pvz.: *Išnyko Lietuvos ežeruose agaras – vandens riešutas.* JankRGA 12. <...> *Jau minėtasis (Lietuvoje išnykęs) agaras dar randamas Latvijos ir Baltarusijos ežeruose.* JankRGA 14.

2.1.2. MOKSLO SUBJEKTŲ ATRIBUTŲ VARTOSENĄ

Plačiosios visuomenės mokslinė pasaulėžiūra formuojama ne tik supažindinant su pažintine veikla ir jos rezultatais, bet ir pristatant mokslo subjektus – asmenis, kurie vykdo pažinimą. MP tekstų mokslinio pažinimo subjektai gali būti apibrėžiami pačia plačiausia prasme – tai visi asmenys, vienaip ar kitaip pažįstantys su aprašoma pažintine veikla susijusią tikrovę. Kitaip negu mokslinio stiliaus tekstuose, kuriuose pažinimo subjektai dažnai tik įvardijami, galima kalbėti apie savitą MP tekstų subjektų vartojimą: greta įvardijimo pateikiama ir papildoma pažintinė informacija (vadinamieji atributai¹⁵). Toliau siekiama apžvelgti iki šiol išsamiau netyrinėtą tokių atributų vartoseną MP tekstuose.

MP tekstuose pažinimo subjektų atributai vartojami skirtingais tikslais. Atributų tipai nemaža dalimi priklauso nuo pateikiamos informacijos pobūdžio.

Atributai MP tekstuose vartojami siekiant išplėsti įgyjamas bendrąsias žinias, parengti skaitytoją suvokti tolesniame tekste (ar net kituose tekstuose) teikiamą informaciją. Gerai žinoma, kad MP tekstuose, perteikiant esmines žinias, atsisakoma apibendrintų teiginių, orientuojamasi į konkrečius, greičiau suvokiamus faktus. Nurodant konkrečią veiklą, įvardijami ir konkretūs subjektai, kurių atributų paprastai nelinkstama plėsti – dominuoja svarbi, bet gana lakoniška informacija. Pvz.: *Pirmą kartą į virusą panašias dalelytes leukoze sergančių galvijų kraujo limfocitų kultūroje (in vitro) 1969 metais pastebėjo JAV mokslininkas Dž. Mileris ir kt. TamošLV 31. Streso terminą pirmasis pasiūlė Kanados fiziologas H. Seljė. JuozMurzMDS 95.*

Aptariamuosiuose tekstuose vartojamos ir kiek didesnės atributų grupės.

¹⁵ Plačiąja prasme atributas suprantamas kaip „esminis arba specifinis asmens, daikto, reiškinių požymis, ženklas“ (VLE2, 2002, 164). Lingvistikoje atributas gali būti traktuojamas kaip pažymynys (plg. Bunevičiūtė, 1998, 31; Gaivenis, Keinys, 1990, 22, 147 ir kt.). Atributinių junginių sampratą, jų semantinį skirstymą lietuvių kalbotyroje išsamiausiai yra aptarusi L. Bunevičiūtė-Bučienė (žr. 1998, 29–42; 2001, 10–15).

Tokią vartoseną dažnai lemia savita nuorodų į kitus darbus raiška: MP tekstuose nėra nurodomas citatos šaltinis, – pateikiamų minčių teisingumu ir svarumu neleidžia abejoti tik tinkamai parinkti mokslo subjektų atributai. Todėl, perfrazuojant pasakytas mintis, o ypač cituojant, mokslo subjektai apibūdinami kiek išsamiau: gali būti įvertinama jų veikla, pateikiamos laiko nuorodos ir kt. Pvz.: *Garsus amerikiečių kardiologas P. Vaitas yra pareiškęs, kad didžiausias automobilių pavojus yra ne autokatastros, bet tai, kad žmogus atpranta judėti.* JuozMurzMDS 134. „*Toks žmogus būna sumenkęs, išsekęs, išblyškusių veidu ir rausvais skruostais. Jis kosti, skrepliuoja ir prakaituoja, jį krečia šaltis, jam skauda krūtinę. Jis menkai tevalgo*“, – *taip aprašė džiova sergantį ligonį žymusis graikų gydytojas Hipokratas, gyvenęs prieš du su puse tūkstančių metų.* MinTVŠ 6.

Taigi MP tekstuose subjektai gali būti apibūdinami kelių tipų atributais.

Atsižvelgiant į atributų vartosenos dažnį, galima skirti pagrindinius (dominuojančius) ir papildomuosius atributus, kuriais informacija tikslinama, plečiama. Pagrindiniais atributais perteikiama svarbiausia faktinė informacija, papildomaisiais – nurodoma fakultatyvi (ar būdinga tik atskiriems subjektams) informacija, atskleidžiamas MP teksto autoriaus požiūris į subjektą, formuojama nuostata į mokslinę subjekto veiklą.

Pagrindiniams atributams MP tekstuose skirtina:

- 1) tautybė ar gyvenamoji vieta (nurodoma šalis, miestas ir pan.),
- 2) mokslinė ar profesinė veikla (nurodomas mokslo laipsnis, pedagoginis vardas, profesija, pareigos ir kt.).

Šių atributų junginys – dažniausia mokslo subjektų įvardijimo priemonė (64,2 proc. tirtų tekstų). Pvz.: *Daugiau kaip prieš 50 metų (1935 m.) amerikiečių mokslininkas Kliras Makėjus, eksperimentuodamas su žiurkėmis, atsitiktinai nustatė, kad ribotas maitinimasis, kaloriškai nepakankamas, bet kokybiškai vertingas maistas prailgina gyvenimą.* SkliutIGS 67. *Amerikiečių psichologas Garry Chapman aprašė penkis*

meilės raiškos būdus. ChomMFK 24. 1781 m. kovo 13 naktį anglų astronomas Viljamas Heršelis nukreipė savo teleskopą link Dvynių žvaigždyno. KalonSEŽ 72. Kinų filosofas Konfucijus paliko užrašus, kad 2000 m. pr. Kr. gyventojai buvo skaičiuojami ir Kinijoje. VaitGR 24. Jau 1877 metais prancūzų mokslininkas L. Pasteras savo unikaliais eksperimentais įrodė, kad viena mikrobu rūšis gali sustabdyti kitų mikrobu dauginimąsi. MinTVŠ 67.

Vartosenos atvejai, kai nurodoma tik tautybė ar gyvenamoji vieta, MP tekstuose sudaro 7,6 proc. Dažniausiai nurodoma tautybė, pvz.: *Tirdamas vieno iš aktinio izotopų radioaktyvumą, anglas Krenstonas 1913 m. tikrai atrado francį, tik jo pranešimas apie šio metalo atradimą paprasčiausiai liko nepastebėtas. JanMM 50. Plačiau apie Saulės dėmes imta kalbėti tik išradus teleskopą: 1610–1611 m. apie jas rašė vokiečių K. Šeineris ir italas G. Galilėjus. SvidSAJ 20. 1906 metais danams V. Elermanui ir O. Bangui pavyko nustatyti, kad virusai sukelia vištoms leukozes. TamošLV 19.*

Tačiau galimas ir tikslus gyvenamosios vietos nurodymas, pvz.: *Tik 1985 m. Justas Frenkenas ir Friso van der Vynas iš Amsterdamo iš jonų pluoštelio sklaidos nuo švino kristalo žemesnėje nei švino lydymosi temperatūra nustatė, kad švino paviršiuje atomai yra išsidėstę netvarkingai, kaip skystyje. GrigKLS 25. 1907 m. E. Bermanas (Beermann) iš Erfurto buvo sukūręs vadinamąją „novilatin“ kalbą <...>. SkūpETK 12–13.*

Mokslinę ar profesinę veiklą apibūdinančiais atributais iškeliami informatyvesni mokslo subjekto požymiai, todėl vieni šie atributai pateikiami beveik tris kartus dažniau (24,2 proc.). Gali būti nurodoma:

1) mokslo laipsnis, pedagoginis vardas, pvz.: *Medicinos mokslų daktaras profesorius V. Matovas ištyrė, kiek reikia žmogui judėti, kad sustiprintų sveikatą. KarobBS 19. Profesorius E. Savickis teigia, jog visa naujoji technika pagrįsta naujai atrastomis medžiagų savybėmis. JanMM 63.*

2) profesija ar pareigos, pvz.: *Intelektu ir laimės ryšio nebuvimą mokliškiau aiškina psichologas E. Eysenck. NavKL 11. Lankydamasis*

Sietlo žuvų turguje mokomųjų filmų kūrėjas Johnas Cristensenas atkreipė dėmesį į žuvų pardavėjų darbą. PakalkŽFF 13. Lietuvoje pirmą kartą instrumentais oro temperatūra pradėta matuoti 1770 metais, Vilniaus universiteto observatorijos vedėjo Martyno Počobuto pastangomis <...>. TylKlS 3.

3) filosofinės pažiūros, pvz.: *Filosofas utopistas Tomas Moras (1478–1535) „Aukso knygoje, tiek naudingoje, tiek ir įdomioje, apie geriausią valstybės valdymą ir apie naują utopijos salą“ (1516 m.) aprašo ne tik „šalį, kurios nėra“, bet ir „kalbą, kurios nėra“ – utopinę kalbą. SkūpETK 5–6.*

Papildomaisiais atributais pateikiama gana išsami informacija, akcentuojami požymiai, galintys būti svarbūs suvokiant mokslinę veiklą pasauliniame kontekste. Atsižvelgiant į pateikiamos informacijos pobūdį, papildomieji atributai gali būti skirstomi į neutraliuosius ir subjektyviuosius. Neutraliaisiais atributais perteikiami esminiai faktai, subjektyviaisiais – asmeninis autoriaus požiūris ar vertinimas.

Semantiniu požiūriu galima skirti keletą neutraliųjų atributų rūšių:

1. Dažniausiai vartojami laiko atributai (8,8 proc.): nurodoma amžius, epocha, tikslūs metai ar kiti su laiku susiję apibūdinimai. Tai padeda suvokti mokslinę veiklą istoriškai. Be to, tokia vartoseną gali būti aliuzija į kitus svarbius to meto reiškinius, žymius visuomenės gyvenimo, mokslo, meno ir kt. įvykius. Pvz.: *Žymūs XVII ir XVIII amžių mokslininkai Silvijus de Bojė, J. Beilis, R. Lenekas nuodugniai ištyrė įvairių organų tuberkuliozę ir nustatė, kad tai ta pati liga, kuri dažniausiai pasireiškia plaučiuose. MinTVŠ 8. Jau filosofo Platono (427–347 m. pr. m. e.) amžininkas astronomas Eudoksas (407–335 m. pr. m. e.) senuosius graikų mitus pritaikė žvaigždynų bei Zodiako ženklų vardams paaiškinti. KalonSEŽ 32.*

2. Iškeliama subjektų svarbiausi moksliniai atradimai (5,4 proc.). Pvz.: *Gadolinio atradėjas šveicaras Ž. de Marinjakas į krikščatėvius pasikvietė prancūzą F. Lekoką de Buabodraną. JanMM 56. Streptomicino*

atradėjo mokslininko S. Vaksmeno pavardė išliks medicinos istorijoje, kaip milijonų tuberkulioze sergančių žmonių vilties ir padėkos simbolis. MinTVŠ 67.

3. Nusakomi veiklos pasiekimai (2,2 proc.) – nurodomi mokslinės veiklos įvertinimai, apdovanojimai ar laimėjimai, pvz.: *Ją (hipotezę – O. P.) patvirtino Nobelio premijos laureatas profesorius O. Varburgas, kuris nurodė, kad sveikose organizmo ląstelėse, vykstant medžiagų apykaitai, sudega esantis kraujyje cukrus.* KarobBS 10. *Ypač daug nuveikė prancūzų klinicistas R. Lenekas (Vilniaus medicinos draugijos, įkurtos 1805 m., garbės narys), išradęs specialų kvėpavimui klausyti vamzdelį – stetoskopą.* MinTVŠ 9.

4. Kaip papildoma informacija gali būti nurodomi ir giminystės ryšiai, pvz.: *Volframą atrado ispanai broliai Ch. ir F. d'Elhujarai ir švedas K. Šelė, pavadinęs jį tungstenu.* JanMM 56. *Sutuoktiniai mokslininkai P. ir M. Kiuri savo darbu pelnė pasaulinę šlovę: 1903 m. jiems paskirta Nobelio premija už nuopelnus fizikai, o 1911 m. Sklodovskai-Kiuri paskirta antroji Nobelio premija už nuopelnus chemijai.* JanMM 52.

Šie atributai nėra dažni – tirtuose tekstuose jie sudaro tik 1,0 proc.

Subjektyvieji atributai MP tekstuose sudaro net 23,2 proc.¹⁶. Dominuoja loginis vertinimas. Jį reiškiantys atributai yra stilistiškai neutralūs, t. y. „vertinamasis komponentas yra ne emocinis atspalvis, o denotacija, pagrindinis turinys“ (žr. Župerka, 1983a, 14). Vertinimas dažniausiai reiškiamas žodžiais *žymus* ir *žinomas* (kartu sudaro net 44,8 proc. visų subjektyviųjų atributų), kiek rečiau – *garsus* (12,9 proc.), *žymusis* (8,5 proc.), *didysis* (7,8 proc.), *žymiausias* (6,0 proc.) ir kt. Pvz.: *1903 metais žymus austrų mokslininkas Klemensas Pirkė paskelbė savo klinikinių stebėjimų duomenis, jog, paskiepijus vaikus nuo raupų, odos reakcija būna nevienoda pirmą kartą paskiepytiems ir pakartotinai skiepijamiems vaikams.* MinTVŠ 19. *Žinomas antropologas F. Veidenreichas, tyrinėjęs*

¹⁶ Subjektyvieji atributai dažniausiai pateikiami kaip fakultatyvi informacija. Vartosenos atvejai, kai apibūdinama vien teksto autoriaus požiūrį ar vertinimą reiškiančiais atributais, sudaro 4,0 proc.

22 atkastų sinantropų griaučius, nustatė, kad 15 sinantropų mirė ne 14 metų nesulaukę, tik vienas buvo pasiekęs 50–60 m. amžių. SkliutIGS 62. Čia pateiktos tik pagrindinės hipotezės ir teorijos, aiškinančios normalios ląstelės virtimo piktybine mechanizmus. Tačiau, kaip sakė Nobelio premijos laureatas, garsus imunologas F. Bernetas, „mokslo pažangai reikia vis naujų, patvirtintų eksperimentais, hipotezių“. TamošLV 28. Jau XIX a. viduryje žymusis vokiečių kalbininkas prof. A. Šleicheris teigė Mažvydą rašius Klaipėdos krašto žemaitiška tarme. ZinkIKK 10. Plg. dar: Viskas tuo ir būtų pasibaigę, jeigu ne Henrikas Silevičius, didelis astronomijos mylėtojas, savo darbo teleskopu Lavoriškėse, prie Vilniaus, savo observatorijoje taip pat fotografavęs Heilo-Bopo kometą. KakarLTD 17.

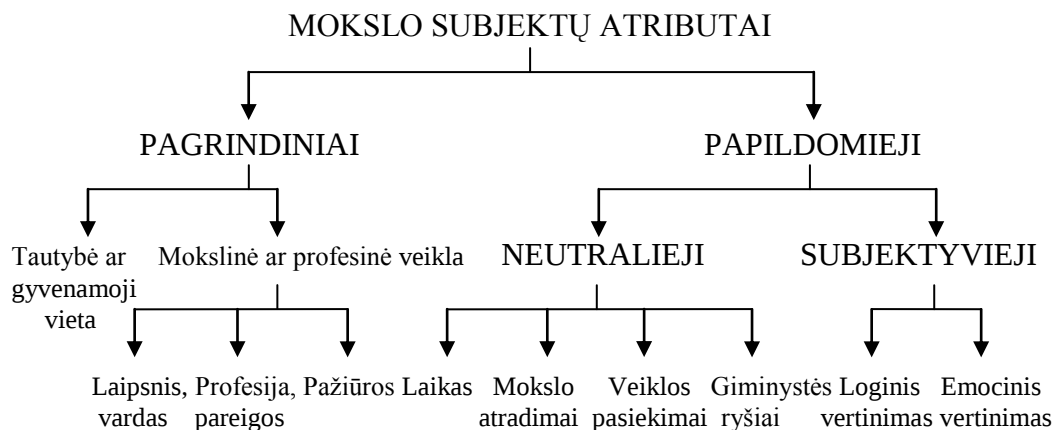
Emocinis vertinimas dažnai reiškiamas metaforinėmis perifrazėmis, pvz.: Tačiau, kaip visai teisingai yra pasakęs kibernetikos tėvas Norbertas Vineris, bet kuris išradimas turi būti vertinamas ne tik tuo požiūriu, ar jį galima iš principo įgyvendinti, bet ir tuo, kaip šis išradimas gali ir turi tarnauti žmogui. KeinTA 7. Ko neįstengė padaryti daug įvairių šalių pretendentų į 87-ojo metalo tėvus, per metus tai padarė gabi, darbšti ir kruopšti francio „motina“ M. Perė. JanMM 51. Pradedant egzistencializmo tėvu danų filosofu Siorenu Kierkegoru (Kierkegaard), egzistencialistai, maištaudami prieš sterilią akademinę filosofiją, vengusią gyvenimo prasmės klausimų, iškėlė tikslą suprasti ir išanalizuoti „žmogiškąją situaciją“. BurKSE 34.

Subjektyvus požiūris gali būti atskleidžiamas ir gana ekspresyviais apibūdinimais, nusakančiais tam tikras charakterio savybes, pvz.: Sunkaus ir nesugyvenamo charakterio karštuolis chemikas analitikas R. Čenevikas pirmasis užsiplieskė kuo skubiau išaiškinti klastotę. JanMM 40.

Taigi aptariamųjų tekstų autoriai mokslininkams būdingą analizę derina su asmeniniu išgyvenimu, emocingu įspūdžiu.

MP tekstuose vartojamus subjektų atributus galima pavaizduoti tokia

schema (žr. 2 pav.).

2 pav. Mokslo subjektų atributų tipai.

Taigi MP tekstuose subjektai apibūdinami kelių tipų atributais. Atsižvelgiant į atributų vartosenos dažnį, galima skirti pagrindinius (dominuojančius) ir papildomuosius atributus, kuriais informacija tikslinama ir plečiama. Pagrindiniams atributams MP tekstuose skiriami tokie požymiai: 1) tautybė ar gyvenamoji vieta (nurodoma šalis, miestas ir pan.), 2) mokslinė ar profesinė veikla (nurodomas mokslo laipsnis, profesija, pareigos ir kt.). Šių atributų junginys – dažniausia mokslo subjektų įvardijimo priemonė.

Papildomieji atributai, atsižvelgiant į pateikiamos informacijos pobūdį, gali būti skirstomi į neutraliuosius ir subjektyviuosius atributus. Neutraliaisiais atributais perteikiami esminiai faktai (pvz., nurodomi moksliniai atradimai, mokslinės veiklos įvertinimai, giminystės ryšiai, laikas), subjektyviaisiais – asmeninis autoriaus požiūris ar vertinimas.

2.1.3. ŠNEKAMOSIOS LEKSIKOS VARTOSENĄ

Stilistinę šnekamosios leksikos sluoksnį sudaro žodžiai, susiję su šnekamuoju stiliumi¹⁷ (neoficialiaja, buitine sfera) ir turintys jo atspalvį

¹⁷ Šio funkcinio stiliaus pavadinimai lingvistinėje literatūroje varijuoja. Pastaruoju metu ilgą laiką vartotą *buitinio stiliaus* terminą imta keisti *šnekamuoju stiliumi* (žr. Župerka, 2005, Miliūnaitė, 2009, Leonavičienė, 2010 ir kt.).

(Župerka, 2001, 16; Кожина, Дускаева, Салимовский, 2008, 232). Tai žodžiai, suteikiantys kalbai neoficialumo, familiarumo, laisvumo niuansų. Žodynuose šio atspalvio žodžiai paprastai žymimi santrumpa *šnek.*, kartais – *buit.* (buitinės kalbos žodis), *fam.* (familiariai vartojamas žodis), tačiau žymos žodyne šnekamoji leksika gali ir neturėti. Manoma, kalbos priemonės šnekamąjį atspalvį galima apibrėžti tik remiantis kalbos jausmu.

Šnekamojo stiliaus vienetams skirtini ir tarminiai žodžiai, įvairūs vadinamojo žemojo stiliaus žodžiai (pvz., vulgarūs žodžiai, žargonybės ir pan.). Šnekamosios kalbos stilistinį atspalvį turi daugelio žodžių perkeltinės reikšmės.

Stilistiniam šnekamosios leksikos sluoksniui priklausančių žodžių semantinio lauko ribos nėra tokios apibrėžtos kaip žodžių, turinčių knyginį atspalvį. Tai viena iš priežasčių, kodėl mokslinio stiliaus tekstuose, siekiant dalykinio tikslumo, vengiama šnekamojo sluoksnio vienetų. Šnekamosios kalbos stilistinį atspalvį turintys žodžiai, pavartoti mokslo darbuose, neretai vertinami kaip nemotyvuoti, neatitinkantys funkcinio stiliaus reikalavimų. Vis dėlto, kaip rodo tiriamoji MP tekstų analizė, itin apribojus šnekamųjų vienetų vartojimo sferą, šnekamosios kalbos atspalvį turintys žodžiai gali būti pavartoti MP tekstuose. Šnekamosios ir knyginės kalbos atspalvių priešprieša šiuose tekstuose išlieka akivaizdi.

MP tekstuose šnekamojo stiliaus atspalvį turintys žodžiai dažnai yra pavieniai, vartojami greta dalykinės, oficialiosios kalbos žodžių, terminų. Stilistiškai nuspalvintas priemonės tekste linkstama išskirti kabutėmis. Pvz.: *Jei kosminis laivas skrietų 30 km/s greičiu, tai iki Plutono orbitos ir atgal „sulakstyti“ per 14 metų. VaitkGPS 4. Konkursą jis (oleandrinis sfinksas – O. P.) laimėtų net susirungęs su tokiais mūsų krašto „nepajudinamais“ gražuoliais kaip machaonas, mažoji saturnija, aglija ir net su pačiu kaukolėtuuju sfinksu.* ŠablS 33. Kabutės akivaizdžiai rodo svetimumą ir taip tarytum pateisina tokių kitam stilistiniam registrui priklausančių kalbos priemonių vartoseną.

MP tekstuose šnekamojo stiliaus vienetai pirmiausia vartojami kuriant

gyvesnį, neoficialų tekstą. Pvz.: *Ir dar viena įdomybė – jei kitų kerpių sporos vystosi vaisiakūnių viduje esančiuose specialiuose maišeliuose ir „išsaunamos“ iš jų, kai subręsta, tai žiovenių ir jų giminaičių sporų maišelių sienelės suyra į gabalėlius, ir tas sporų ir maišelių gabalėlių mišinys pūps o vaisiakūnių paviršiuje kaip miltiška kepurėlė.* MotiejK 46. *Giedromis mėnesienos naktimis, nustelbdamos upių šniokštimą, giesmes traukia vakarinės lakštingalos.* SprainKGR 38. Šnekamosios kalbos stilistinį atspalvį turintys žodžiai (*pūps o*) ar žodžių junginiai (*traukia giesmes*) pagyvina tekstą, suteikia emociingumo, kuriamas įtaigesnis negu įprasta vaizdas.

Orientuojantis į neapibrėžtą adresatą, kuriamas emocionalus buitinis bendravimas. Norima susitapatinti su galimu savo pašnekovu, kalbėti jam suprantama kalba. Kartais orientacija į mažiausiai kalbamąją sritį išmanantį skaitytoją lemia net artimų žargonui kalbos priemonių vartojimą. Pvz.: *Užpuolikas, priešas (žvirblinis paukštis) išsigąsta ir „neša muilą“ šalin.* ŠablS 22.

MP tekstuose šnekamoji leksika gali būti vartojama ir kiek kitu tikslu – siekiant atskleisti neigiamą autoriaus požiūrį į aprašomą dalyką, reiškini ar įvykį. Pvz.: *Laiko skaičiavimas tada buvo visiškai suveltas.* KlimkAAT 26. *Mūsų naujai iškepti parapsichologai po neseniai praėjusio materialistinio ir deterministinio košmaro pradėjo gėdytis visko, kas apie jį primena.* LapMAP 7. Toks šnekamojo stilistinio registro kalbos priemonių vartojimas būdingesnis tekstams, orientuotiems į skaitytojus, pakankamai išmanančius kalbamąją sritį – imituojamas lygiavertis bendravimas.

Šnekamosios kalbos stilistinį atspalvį turintys žodžiai ar žodžių junginiai MP tekstuose vartojami ne tik norint suartinti autorių ir skaitytoją. Kartu kuriamas toks pasakojimas, kuris būtų suprantamas bet kokio išsilavinimo skaitytojui, ne nagrinėjamos srities specialistui. Tekstas priartinamas prie skaitytojo kasdienio gyvenimo patyrimo ir bandoma įtikinti, kad skaitomas tekstas nėra sudėtingas, jį gana lengva suvokti. Kuriamas įspūdis, kad tam visiškai pakanka gyvenimo patirties. Pvz.: *Kol kas neturime žinių, ar kuris iš jų (pavojingų asteroidų – O. P.) nepasipainios Žemei*

ant kelio artimiausiais metais ar dešimtmečiais. StraižPA 11.

Šalia to, kad MP tekstuose šnekamosios kalbos stilistinę atspalvį turintys žodžiai daugiau vartojami norint priversti skaitytoją patikėti, kad jis yra pajėgus suvokti pateiktą medžiagą, galima išvelgti ir kitą šių stilistiškai žymėtų kalbos priemonių vartojimo tikslą. Stilistiniame šnekamosios leksikos sluoksniui priklausančiais žodžiais galima ne tik vaizdžiai ir įtaigiai, bet kartu ir glaustai, lakoniškai (svarbiausia – suprantamai) paaiškinti dėstomą medžiagą. Pvz.: *Jeigu dar prisiminsime jų (virusų – O. P.) „piktadarybes“ gyvūnijai, augalijai, taip pat jų artimiausiems giminaičiams – mikrobams, tai visiškai bus aišku, kad virusų pažinimas ir kova su jais – viena iš svarbiausių šiuolaikinės biologijos problemų.* TamošLV 19. *Jis (vitaminas B₆ – O. P.) „tylomis“ priverčia amino rūgštis – baltymų molekulių sudėtinės dalis – pradėti „naują gyvenimą“, dalyvauti konstruojant baltymus, pasižyminčius kuo įvairiausiomis savybėmis.* ŠimkKPA 19. Pvz.: *Yra augalų, kurie vietoj maisto siūlo vabzdžiams „seksą“. Kai kurių Viduržemio jūros regiono ir Pietų Amerikos orchidėjų žiedai yra labai panašūs į vietinių bičių ir vapsvų pateles. Šių vabzdžių patinus vilioja toks panašumas ir jie bando kopuliuoti su žiedais* <...> PlepAJA 19. Tai, kas tekste pasakyta vienu žodžiu, kalbant dalykiškai jau reikėtų aiškinti.

Taigi MP tekstuose šnekamojo stiliaus atspalvį turinčių žodžių vartojimą lemia siekis teikiamas žinias padaryti kuo labiau suprantamas. Tam, kad skaitytojas žinias suvoktų lengvai ir adekvačiai, autorius siekia susitapatinti su savo pašnekovu, kalbėti pašnekovui suprantama kalba. Be to, šnekamoji leksika, pavartota MP tekstuose, padeda kurti gyvo, emocionalaus buitinio bendravimo efektą. Kuriama neįpareigojanti atmosfera, ištrinama oficialumo riba tarp pranešančiojo ir priimančiojo informaciją. O tai, kaip jau buvo minėta, padeda lengviau suvokti ir įsiminti teikiamą informaciją.

2.1.4. APIBENDRINIMAI

Terminais pirmiausia realizuojamas moksliskumo principas, tačiau

MP tekstuose objektyvus intelektinis turinys perduodamas savitomis kalbinės raiškos priemonėmis, kuriant tik šiems tekstams būdingą pateikiamos medžiagos dėstymo būdą, neretai nutolusį nuo palyginti griežtų objektyvią tikrovę perteikiančio mokslinio stiliaus kanonų¹⁸. Nustatyta, kad MP tekstuose itin mažai vartojama specialiųjų terminų, definicijų – vartojami tik tie terminai, kurie tekste yra būtini mokslinei informacijai perteikti. Terminai aiškinami: 1) pateikiant daikto, reiškinių ar vyksmo, kurį terminas žymi, apibrėžtį, 2) atskleidžiant termino kilmę, 3) sinonimais, 4) vaizdingosiomis kalbos priemonėmis (palyginimais, metaforomis), 5) neverbalinės raiškos priemonėmis: grafikais, paveikslais ir kt. Dažnai naudojamos kelias aiškinimo būdais.

Išsiskiria ir dar viena pranešimo funkcijos realizacija, kai plačiosios visuomenės mokslinė pasaulėžiūra formuojama supažindinant ne tik su pažintine veikla ir jos rezultatais, bet ir pristatant mokslo subjektus – asmenis, kurie vykdo pažinimą. MP tekstuose atsisakoma moksliniams tekstams būdingo citavimo, tikslų nuorodų į kitų autorių tekstus – informacijos šaltinis čia atskleidžiamas įvardijant asmenis, vienaip ar kitaip pažįstančius su aprašoma pažintine veikla susijusią tikrovę. Greta įvardijimo MP tekstuose pateikiama ir papildoma pažintinė informacija apie mokslo žinių subjektus (atributai). Taip realizuojamas ir prieinamumo principas. Atsižvelgiant į atributų vartosenos dažnį, galima skirti pagrindinius (dominuojančius) ir papildomuosius atributus, kuriais informacija tikslinama, plečiama. Pagrindiniams atributams MP tekstuose skiriami tokie požymiai: 1) tautybė ar gyvenamoji vieta (nurodoma šalis, miestas ir pan.), 2) mokslinė ar profesinė veikla (nurodomas mokslo laipsnis, profesija, pareigos ir kt.). Šių atributų junginys – dažniausia mokslo subjektų įvardijimo priemonė. Papildomieji atributai, atsižvelgiant į pateikiamos informacijos pobūdį, gali būti skirstomi į neutraliuosius ir subjektyviuosius atributus. Neutraliaisiais atributais perteikiami esminiai faktai (pvz., nurodomi moksliniai atradimai, mokslinės

¹⁸ Kai kurie MP tekstams būdingi terminų aiškinimo būdai gali būti vartojami ir moksliniuose tekstuose, tačiau MP ir moksliniuose tekstuose terminai aiškinami vartojant skirtingas kalbos priemones.

veiklos įvertinimai, giminystės ryšiai, laikas), subjektyviaisiais – asmeninis autoriaus požiūris ar vertinimas.

Siekiant informaciją pateikti taip, kad mokslinės žinios būtų suprantamos net mažiausiai kalbamąją sritį išmanančiam skaitytojui, MP tekstuose vartojami šnekamojo stiliaus atspalvį turintys žodžiai. Šio stilistinio registro priemonėmis tiriamuosiuose tekstuose realizuojama poveikio funkcija. Šnekamoji leksika, pavartota MP tekstuose, padeda kurti gyvo, emocionalaus buitinio bendravimo efektą. Kuriama neįpareigojanti atmosfera, ištrinama oficialumo riba tarp pranešančiojo informaciją ir ją priimančiojo.

2.2. STILIAUS FIGŪRŲ KAIP SPECIALIŲJŲ RAIŠKOS PRIEMONIŲ FUNKCIONAVIMAS MP TEKSTUOSE

MP tekstams būdinga „tipinė adresato koncepcija“ (Бахтин, 1979, 276), t. y. eksplikitinė orientacija į skaitytoją, kuriam būdinga apercepcija atsakyti. MP teksto autoriaus ir skaitytojo (vadinamojo nespecialisto) žinių fonas skiriasi, todėl šiuose tekstuose, siekiant adekvataus efekto, reikalinga kuo atviriau išreikšta kryptis į atsakomąją reakciją. Kitaip tariant, kuriama tokia subjekto kalbos strategija, kuri garantuotų potencialų grįžtamąjį ryšį, t. y. realizuojami dialoginiai santykiai (plg. Апытюнова, 1981). Akcentuotas MP tekstų kryptingumas daro įtaką kalbos priemonių atrankai. Dialogiškumas realizuojamas reguliariai vartojamomis aktualizuotomis kalbos priemonėmis.

Ekspresinių raiškos priemonių vartojimas atitinka MP tekstų turinį, tikslus, komunikacinę intenciją, todėl šių priemonių vartojimas šalia moksliškumo principą realizuojančių kalbos vienetų yra motyvuotas. MP tekstuose ekspresiniai kalbos vienetai yra ne tik būtina efektyvios komunikacijos sąlyga, bet ir padeda sustiprinti argumentaciją, suvokti sudėtingą turinį. Ekspresinėmis priemonėmis tikslinama pateikiama informacija, ji tampa lengvai suprantama ir įtikinama, o tai itin svarbu orientuojantis į neapibrėžtą adresatą.

Šiame darbe ypač paranki K. Župerkos (1997, 57–77) pateikta stiliaus

figūrų klasifikacija pagal kalbos lygmenis. Ji geriausiai atitinka šio darbo tikslus ir struktūrą. Tekstų analizė rodo, kad dažniausiai vartojamos semantinės figūros, kiek mažiau esama kitų tipų figūrų, net sintaksinių. Figūrų terminas vartojamas sąlygiškai: kalbėdami apie epiteta, būdingą meniniam stiliui, pirmiausia turime mintyje estetinę jo funkciją, tačiau ši funkcija tik iš dalies būdinga MP tekstams, nėra šių tekstų svarbiausia savybė. Todėl kalbėdami apie moksliniuose ir MP tekstuose vartojamas aktualizuotas kalbos priemones, negalime teigti, kad jos atlieka tokią pat estetinę funkciją kaip meninio stiliaus tekstuose. MP tekstuose aktualizuotos priemonės dažnai yra vaizdingos, bet jas vartojant siekiama paveikti skaitytoją, tiksliai, objektyviai apibūdinti tikrovę. Taigi, kaip buvo minėta, aktualizuotos kalbos priemonės MP tekstuose pirmiausia atlieka poveikio funkciją, o estetinė funkcija yra antrinė. Šių raiškos priemonių analizė kelia sunkumų dėl stereotipiškumo, orientacijos į buitinį pasaulio suvokimą, kuris būdingas šių tekstų adresatui.

Toliau darbe aptariamos atskirų lygmenų būdingiausios ekspresinės priemonės.

2.2.1. SEMANTINĖS FIGŪROS IR TROPAI

2.2.1.1. PALYGINIMAS

Pasaulį pažįstame per lyginimo objektų santykį. Šis santykis grindžiamas tarpusavio ryšių ir situacijų, kuriuos mūsų fantazija ir intelektas išvelgia skirtingose tikrovės sferose, panašumu. Palyginimas – konkreti sintezės ir analizės sąveikos forma, kuri lemia empirinį apibendrinimą ir reiškinių klasifikaciją. Palyginimu išryškinami daiktų ir reiškinių panašumai ir skirtumai.

Reikšmės ir vartosenos atžvilgiu palyginimai esti dalykiniai ir meniniai (Župerka, 2001, 58–59). Dalykiniu vadinamas vienos prasminės plotmės dalykų lyginimas, kai kokybės ar kiekybės atžvilgiu gretinamos tiesioginės

reikšmės¹⁹. Pvz.: *Pasirodo, lengviau išgauti ir panaudoti naftą, dujas, anglis ar vandens energiją negu laikyti arklius, jaučius sunkiam darbui.* BurnŠtreimGKP X. *Informacijos eros amžiuje, kai kompiuterių kartos keičiasi kelis kartus greičiau negu žmonių, pasidaro sunku gaudytis nemažame kompiuterius apibūdinančių parametru kiekyje.* KriaučPKP.

Meninis palyginimas turi vaizdingą, neretai perkeltinę, reikšmę. Tai „daikto ar veiksmo ypatybės ekspresyvus nusakymas sugretinant su kitu reiškiniu, turinčiu bendrą (tikrą ar tariamą) požymį“ (Župerka, 2001, 58). Pvz.: *Skroblaus šlaitų sudėtingame reljefe, geomorfologinėje sandaroje mokslininkai kaip atverstoje knygoje mato ledynų tirpsmo ir po to praėjusių tūkstantmečių paliktus ženklus.* LNP 74. *Deja, ši loginė fizika plėtojama vienu teoretiku, pasidarė tokia ideali ir lengva, jog vieną dieną supliuško kaip balionas, per daug atitrūkęs nuo žemės.* KarazLF 101.

Meninis palyginimas sudaro metaforos pagrindą. Juo kuriamas ryškus aprašomo dalyko vaizdas. MP tekstuose meniniais palyginimais ne tik perteikiama faktinė informacija, bet ir iškeliami papildomi šios informacijos prasminiai atspalviai, leidžiantys skaitytojui lengvai suvokti (ir net vertinti) pateikiamas žinias. Šiame darbe, siekiant atskleisti MP tekstų kalbinės raiškos savitumą, orientuojamasi į meninius palyginimus.

Palyginime išskiriami trys dėmenys (Ramonaitė, 1972; Pikčilingis, 1975 ir kt.): 1) dalykas, kurį lyginame (tema, subjektas); 2) dalykas, su kuriuo lyginame (vaizdas, rema, objektas), ir 3) lyginimo pagrindas. Pvz.: *Plunksnos yra baltos kaip sniegas, tik snapas juodas, su geltonu pamatu vasaros metu ir visai geltonas žiemą.* IvanPP 36. Pateiktame pavyzdyje

¹⁹ Dalykinis palyginimas, kuris tik sugretina, yra būdingas mokslinio stiliaus tekstams. Šiuose palyginimuose funkcionuoja mokslinė leksika (terminai). Pvz.: *Pranešimai ir vienas kontrolinis tyrimas rodo, kad didesnė kaip 100 mg per parą flukonazolio dozė, ligoniams po inkstų transplantacijos gali tiek slopinti ciklosporino metabolizmą, kad plazmoje jo koncentracija padvigubėja. Tačiau šis poveikis yra silpnesnis negu ketokonazolio.* CicėnPPM 38. MP tekstuose dalykiniai palyginimai, kuriuose gretinami terminai, gali būti vartojami tik tada, kai terminas, įvardijantis palyginimo objektą, yra gerai žinomas skaitytojams arba jau buvo paaiškintas tekste.

plunksnos (dalykas, kurį lyginame, tema) primena sniegą (dalykas, su kuriuo lyginame, vaizdas) savo baltumu (lyginimo pagrindas). Nekyla abejonių, kad dalykas, su kuriuo lyginama, yra akivaizdesnis už temą, nes jis turi ją atskleisti, paaiškinti.

Informacijos sudėtingumo, abstraktumo atžvilgiu MP tekstuose lyginamasis vaizdas (palyginti su lyginimo tema) dažnai būna geriau žinomas, konkretesnis. Tuo remiantis, galima išskirti šiuos palyginimo sudarymo būdus:

1. MP tekstuose sudėtingi objektai, reiškiniai ar jų požymiai lyginami su paprastais, gerai žinomais objektais, reiškiniais, požymiais, pvz.: *Laumagaurių gniužulo lakšteliai pjūvyje yra apskriti, primena plauką ar siūlą, mažai šakoti, beveik neturi šoninių ataugėlių (išskyrus Nadvorniko laumagaurę (B. nadvornikiana), ištisai pasišiaušusių trumputėmis ataugėlėmis)*. MotiejK 27. Kaip matyti, sudėtingą laumagaurių gniužulo lakštelių struktūrą pjūvyje lengva įsivaizduoti palyginus ją su plauko ar siūlo forma. Įsivaizduodamas gerai žinomą objektą ar reiškinį ir jį lygindamas su aprašomu objektu ar reiškiniu, skaitytojas adekvačiai suvokia pateikiamą informaciją. Todėl šis palyginimo sudarymo būdas MP tekstuose itin dažnas.

2. Abstrakčios sąvokos lyginamos su konkrečiais tikrovės reiškiniais, pvz.: *Galaktikos – tai tarytum dulkelės baliono viduje arba taškeliai jo paviršiuje: pučiant balioną, jo paviršius ir tūris didėja, kartu didėja atstumas tarp jo viduje esančių dulkių bei paviršiuje pažymėtų taškių*. SvidPŽG 130. Šis palyginimo sudarymo būdas ne tik padeda supažindinti skaitytoją su nauja informacija, bet ir veikia skaitytojo mąstymą: skatina mąstyti abstrakčiomis kategorijomis, sudėtingus mokslinės veiklos komponentus sintetinti į bendrą semantinę vienetą (nuo konkretaus lyginimo objekto – dulkių baliono viduje arba taškių jo paviršiuje – pereinama prie abstrakčios galaktikos ir jos plėtros sampratos).

MP tekstuose pagrindinė palyginimo forma yra dvinarė, jos komponentai jungiami lyginamaisiais jungtukais ir dalelytėmis (pvz., *kaip, lyg, it, tarytum, tartum, tarsi, negu, nei*). Pvz.: *Paukščių takas kaip dangaus platus kelias, kuriame išsidėstęs ne vienas žvaigždynas*. NA 132. *Yra poetų*

individualistų, lyg traukinio keleivių, kuriems gyvenimas slenka už lango. MerkJM 24. *Ne vienas pažįstame šeimu, kuriose it kinivarpa susisukusi lizdą tūno turto kaupimo, kaip gyvenimo prasmės, aistra.* GrigŠDP 48. *Kartais pirštai nėra plunksnoti, bet tada abiejuose jų šonuose auga raginės ataugos, tarytum šukos.* IvanPP 56. *Saulės spektras yra tartum šifruota telegrama.* JuškMŽS 7. *Debesys tarsi lenktyniaudami vis plaukia ir plaukia, nuo palių, nuo ežero padangėmis bėga tolyn.* NedzŽŠ 37.

Glaustesnė palyginimų forma ir, kaip nurodo K. Župerka (2001, 59), artimesnė metaforai yra būdo įnagininkas. Pvz.: *Paukščių balsais sugirgžda šulinių svirtys.* IlgTP 13. *Belieka laikyti 20°C šilumoje ir laukti drugio su piratų vėliavos piešiniu ant nugaros...* ŠablS 13.

Metaforai artimi ir palyginimai su būdvardžiu *tikras* (a) ar išreikšti morfologiškai, vartojant sudėtinius būdvardžius su formantais *-inis*, *-iškas* (b) irrieveiksmius su formantu *-iška*²⁰ (c). Pvz.:

(a) *P. Erlichio darbai mokslo pasaulyje sukėlė tikrą audrą.* RimkSBP 28. *Tuomet jauniklis – tikras aliejingų riebalų kamuolys.* IvanPP 28.

(b) *Jis buvo pasiekęs juvelyrinį tikslumą, savitą aforistinės minties brandumą.* SušGP 41. *Lapai yra plunksniški.* JankRGA 34.

(c) *Stiebas 10–15 cm ilgio, pagrindine savo dalimi priaugęs prie substrato, kylančia arba stačia viršūne, taisyklingai plunksniškai išsišakojęs, su raudonu žievinu audiniu, kuris aiškiai matomas pašalinus lapus.* BanS 11.

Semantiniu atžvilgiu²¹ MP tekstuose lyginimo gali būti siekiama vartojant žodžius, savo reikšmėje turinčius lyginimo semą. Tai konstrukcijos su veiksmazodžiais *priminti*, *atrodyti*, būdvardžiu *panašus*. Pvz.: *Kamuolinių spiečių žvaigždžių diagramos šiek tiek primena padrikus voratinklius.* StraižPT 58. *Šis galiūnas medis atrodo susimąstęs ir tarsi kviečia aplankyti*

²⁰ Kaip nurodo K. Župerka, pasakymai su tam tikrais daiktavardinio būdvardžio pažyminiiais ar atitinkamųrieveiksmių aplinkybėmis gali būti skiriami ir palyginimui, ir metaforiniam epitetui (Župerka, 1997, 59).

²¹ Semantiniu atžvilgiu „meninio palyginimo esmė yra ne gramatinė raiška, o semantika, vaizdingo ar emocingo lyginimo idėja“ (Župerka, 1997, 59).

ta vietą, kur gimė bei užaugo Lietuvos knygnešys. MešlJMP 30. Lyros žvaigždynas Rėjaus žvaigždėlapyje panašus į mažą paukštelį išskėstais sparneliais. SvidŽ 92.

MP tekstuose palyginimo objektai dažnai esti pavadinimai tų daiktų ar reiškinių, dažnai pasikartojančių vyksmų, kurie skaitytojui gerai žinomi iš kasdienės veiklos. Tokiuose palyginimuose aktyviai vartojama šnekamoji leksika (net frazeologizmai). Taip sudėtingas, sunkiai įsivaizduojamas objektas (*planetiškasis ūkas, rašytinis brėžis*) ar reiškiny (žvaigždžių lietus, oro fronto panašumas) tinkamai parinktu palyginimu suprantamai paaiškinamas skaitytojui. Pvz.: *Tai mažutis, silpnas ir labai toli nuo Saulės esantis planetiškasis ūkas, primenantis virtuozo rūkaliaus išpūstą dūmų žiedą. SvidPŽG 97. Rašytinis brėžis primena kažkieno kreivas keverzones ant lygios medžio žievės, ir, matyt, dėl to buvo taip pavadintas (beje, net ir lotyniškas jo pavadinimas skamba labai panašiai – Graphis scripta). MotiejK 31. Bet greitai žvaigždės vėl pasipylė kaip iš gausybės rago. AžusA 7. Frontai panašūs kaip du vandens lašai. MikalKRO 22.*

Kuo abstraktesnis ir sudėtingesnis yra aprašomas objektas ar vyksmas, tuo rūpestingiau parenkamas lyginimo objektas. Pvz.: *Evoliucijos pabaigoje jos (žvaigždės – O. P.) būna sluoksniuotos lyg svogūnai: iš išorės – vandenilis, po juo – helis, dar giliau – anglies, deguonies ir kitų elementų sluoksniai. SvidPŽG 98. Tokie duomenys dažnai vadinami programiniais raktais. Tai lyg iešmai geležinkelio stotyje. BurgPSL 25. Net jeigu atstumas nuo Žemės ligi Saulės būtų užpildytas ketumi, neutronas praeitų pro jį, lyg Saulės spindulys pro lango stiklą. KarazŠFM 227.*

Kartais toks lyginimas yra gerokai nutolęs nuo meninio stiliaus palyginimų, atliekančių estetinę funkciją, ir gali kelti neigiamą skaitytojo reakciją. Pvz.: *Iš tolo Europa panaši į kietai virtą kiaušinį sutraiškytu ir išpurvintu lukštu. SvidPŽG 61.* Tokio lyginimo galimas principas – kontrastas. Kaip teigia R. Lau (1982, 373), „negatyvi informacija yra labiau įsimintina, neigiamas įspūdis linkęs mažiau keistis, todėl jis

svarbesnis negu teigiama informacija formuojant žmonių poziciją“.

Siekdamas kuo akivaizdžiau atskleisti aiškinamąją medžiagą, autorius gali pateikti keletą lyginimų. Taip orientuojamasi į kuo įvairesnę skaitytojų auditoriją. Pvz.: *Plonyčiai plunksniniai debesys panašūs į kablius, riestus paukščio nagus arba arklio uodegą*. MikalKRO 15.

Pateiktieji palyginimai pasakojimą daro akivaizdų, kartu aiškinamos mokslinės abstrakcijos. Tačiau palyginimų funkcija ne tik aiškinamoji. Lyginamos realijos pernelyg viena nuo kitos nutolusios (pavyzdžiui, žvaigždė ir svogūnas, programinis raktas ir geležinkelio iešmas, žemynas ir kiaušinis, kt.), todėl kuriamas vaizdas dar ir ekspresyvus (realizuojamas vaizdingumas, intensyvumas). Taigi į leksinę palyginimo sudėtį gali įeiti ir stilistiškai žymėtieji žodžiai. Pvz.: *Per 37' į šiaurę esanti M82 pro nedidelį teleskopą primena aptriušusį cigarą*. SvidPŽG 125. *Jos (Saulės – O. P.) spinduliai iki Saturno skrieja vidutiniškai vieną valandą 19 minučių ir, tarytum pavargę po tolimos kelionės, menkai šildo – Saturno išorinių debesų temperatūra tėra –178 °C, t.y. 40 laipsnių žemesnis negu Jupiteryje*. SvidPŽG 62. *Jupiteris – pati didžiausia Saulės sistemos planeta, kaip visatos tėvas*. AžusA 62. Kaip matyti, vaizdingais pažymiminiais (*aptriušęs cigaras, pavargę spinduliai*), metaforomis (*pavargę spinduliai, visatos tėvas, viščiukai pasipila*) kuriamas išraiškingas palyginimas.

MP tekstuose skiriasi vartojamų palyginimų santykių pobūdis. Pirmiausia, tiriamuosiuose tekstuose vartojami palyginimai, kurių pagrindas – išorinis objektų, reiškinių ar vyksmų panašumas. Pvz.: *Kad ir kokie nuostabūs mūsų dieniniai drugiai, šalia sfinksų jie atrodo lyg būtų pernelyg ryškiai išsidažę nutrūktgalviai, nerūpestingi plevėsos*. ŠablS 6. *Apie škvalinį frontą kartais praneša aukštieji kamuoliniai debesys, panašūs į baltų avinukų kaimenę*. MikalKRO 21. *Leiskite savo jausmams kilti ir leistis kaip jūros bangoms*. JašinskKM 15. *Visi paukščiai, kurie ten tupėjo, kaip akmenys pabyrėjo į vandenį*. IvanPP 33.

Kitas palyginimo tipas – tai santykiniai (koreliaciniai) palyginimai. Jų

konstruktyvusis principas yra lyginamų objektų formos, matmenų ir kt. santykis. Pvz.: *Pleištas gali būti netgi apvalainas kaip kiaušinio smaigalys*. MikalKRO 17. *Beveik kasmet į atmosferą įlekia 5–10 m skersmens (maždaug Anykščių Puntuko dydžio) meteoroidai*. StraižPA 10. *Žirnio dydžio ir mažesni meteoroidai paprastai sudega 140–160 km aukštyje*. StraižPA 10. *Litras oro sveria tiek, kiek sveria vanduo siuvėjo antpirštyje*. MikalKRO 5. Šie palyginimai pasakojimą daro akivaizdų. Be to, tokių palyginimų žodinė raiška lengvai pakeičiama grafine: koreliaciniai palyginimai tekste dažnai iliustruojami paveikslais.

MP tekstuose galima išskirti ir palyginimus paraleles, analogijas. Lyginamų objektų ar reiškinių santykiai čia sudėtingesni negu palyginimuose, kurių gretinimo pagrindas yra objektų, reiškinių panašumas ar koreliacija. Pvz.: *Čia būtų verta pasitelkti nedidelę analogiją. Receptoriai yra tarsi įvairiomis kalbomis šnekantys žmonės, gyvenantys viename dideliame name. Neurotransmiteris primena šauklio riktėlėjimą to namo kieme. Šauklio kalbos nesuprantantys žmonės į žinių nereaguos. Žinia bus prasminga tik tiems, kurie supras kalbą, – lygiai taip pat, kaip tik tam tikram neurotransmiteriui skirti receptoriai pajus išskirtą neurotransmiterį. Bet kalbą suprantantys žmonės į tą pačią žinių gali reaguoti skirtingai ar net priešingai. Tai padeda nesunkiai suvokti skirtingų to paties neurotransmiterio receptorių egzistavimą*. JanušNP 27. Kaip matyti, palyginime remiamasi ne išoriniu panašumu (pvz., forma, dydžiu), o vidiniais, objekto esmę atskleidžiančiais požymiais. Tokie palyginimai savo sandara artimi mokslinių tekstų palyginimams.

MP tekstuose palyginimai dažnai vartojami autonomiškai – funkcionuoja tiesiogiai, nėra papildomai aiškinami. Pvz.: *Tačiau šis (akiuotasis sfinksas – O. P.) turi ryškią skirtybę: apatinių sparnų raudoname fone žiojėja juoda apvali dėmė lyg akis*. ŠablS 22. *Kylantis lietuvių sąjūdis buvo kaip rakštis ir rusų grobuoniškai politikai, ir didelei sulenkėjusios visuomenės daliai*. PeckMGP 25. Tokią vartoseną lemia lyginamasis objektas. Jis yra gerai žinomas (daugelis žino akies formą, yra jautę rakšties sukeltą skausmą ir pan.), todėl lyginamų objektų sąsaja yra akivaizdi, lengvai nuspėjama.

Siekiant nustebinti, sudaryti netikėtumo įspūdį, MP tekstuose vartojami palyginimai, kurių lyginimo pamatas yra sunkiai nuspėjamas (įprastai gretinami skirtingų mokslo sričių, semantiškai nutolę objektai). Palyginimus galima suprasti tik juos išplėtojus – po autoriaus komentarų. Pvz.: *Matematika yra kaip tas amžinai žaliuojąs medis. Bet koks noras duoti „amžiną“ matematikos apibrėžimą yra tolygus mėginimui apgenėti šio medžio šakas*. BaltršMM 68. Palyginimas *matematika yra kaip tas amžinai žaliuojąs medis* neaiškus, nes nėra lengva nuspėti, kurios medžio savybės gali būti priskirtos mokslui. Galimą semantiškai nutolusių objektų sąsają sunku išvelgti, ji tampa aiški tik autoriui paaiškinus, t. y. sukonkretinus.

Pateiktų palyginimų reikšmės aiškėja vienos pastraipos ribose, tačiau MP tekstuose vartojami ir palyginimai, išeinantys už pastraipos ribų. Tokių palyginimų reikšmė suprantama iš daug platesnio konteksto, t. y. iš kelių pastraipų, skyriaus ar net viso teksto. Pavyzdžiui, didesniame negu pastraipa teksto fragmente dvi ląstelės – bakterija ir gyvūno ląstelė – lyginamos su seserimis, kilusiomis iš vieno protėvio, bet atsiskyrusiomis „labai labai seniai“ (D. Baltriukienės ir J. Rubiko straipsnyje „Ląstelių kalba“ (žr. BaltriukRubLK 16), taip pabrėžiant jų panašumą. Arba visame tekste (R. Grigo straipsnyje „Baladė apie tautą-upę ir jos vandenį“ (žr. GrigBAT 36) tauta metaforiškai lyginama su upe ieškant atsakymo į klausimą „ar Lietuva – valstybė, kurią galima prilyginti upei, išnaudoja visas savo galimybes skraidindama į jūrą – Europos civilizaciją – nešamus vandenį“: „Tauta, panašiai kaip ir upė, išgyvena savo potvynius ir atoslūgius“; „Tauta, panašiai kaip ir upė, net nestabtelėjusi dabartyje, irgi skuba į ateitį...“ ir kt.

Kaip rodo tiriamųjų tekstų analizė, MP tekstuose palyginimai atlieka šias funkcijas:

1. Aiškinamoji funkcija²². Palyginimu, kuris traktuojamas kaip „išplėtotą“ metaforą, gretinami skirtingų (neretai labai nutolusių) sričių

²² Aiškinamoji funkcija tradiciškai laikoma svarbiausia palyginimo funkcija (žr. Поннеп, 2004, 232). Ji akivaizdžiai susijusi ir su iliustracine, ir su konkretiną, ir kitomis funkcijomis (dažnos įvairių atliekamų funkcijų kombinacijos).

objektai. Aprašomo dalyko (lyginimo subjekto) esmę suvokiame per jo bendrus požymius su lyginimo objektu. Pvz.: *Čia drugys ties savo galva ištirpdo lėliukės apvalkalą, šis atsivožia kaip dangtelis ir drugys – naujasis sfinksas – užgimsta tiesiog bežiūrint.* ŠablS 16. *Taigi Uranas nesisuka kaip žaislinis vilkutis, šildydamas prieš Saulę tai vieną, tai kitą šoną, o rieda orbita tarytum sviedinys, kas 42 metai atsukdamas Saulei vieną iš savo ašigalių.* SvidPŽG 70.

2. Iliustracinė funkcija. MP tekstuose, orientuotuose į plačiąją visuomenę, palyginimu ne tik paaiškinama, bet ir parodoma, iliustruojama tai, kas pasakyta (sustiprinamas įspūdis), pvz.: *Tačiau giedra neilgai trunka – apie 10–11 valandą tai šen, tai ten pasirodo balti, purūs, lyg pūkas debesėliai.* MikalKRO 18. *Kaip upės ledas ledonešyje lūžinėja šimtmečiais susiklosčiusios, susisluoksniavusios žmonių tarpusavio bendravimo sąlygos ir formos.* GrigŠDP 4.

3. Konkretinamoji funkcija. Sudėtinga mokslinė abstrakcija (pavyzdžiui, lygiagretis darbas) aiškinama pateikiant konkrečius pavyzdžius (pavyzdžiui, mūrininkų brigados darbas; matematinio uždavinio skirtingais kompiuteriais ar vieno kompiuterio procesoriais sprendimas). Pvz.: *Lygiagretis darbas – tai vienalaikis keleto vykdytojų darbas. Pvz., mūrininkų brigada mūrija namą keliose vietose – jų darbas lygiagretis. Tiesa, vienas mūrininkas dirba sparčiau, kitas lėčiau, tačiau darbą jie vis dėlto padaro. Taip ir matematinį uždavinį galima išskaidyti į dalis ir jas spręsti tuo pačiu metu skirtingais kompiuteriais arba vieno kompiuterio procesoriais. Vienu metu dirbant kelias vieno darbo dalis (ar sprendžiant vieno uždavinio dalis), galima tikėtis tą darbą nudirbti kur kas greičiau.* ČiegLK 25.

4. Ekspresinė funkcija. MP tekstuose esama palyginimų, kurių funkcija, be aiškinamosios, – emocinis poveikis. Palyginimai dažni autoriaus samprotavimuose siekiant paveikti skaitytoją, sukelti autoriaus emocijoms adekvačius jausmus. Pvz.: *Tauta yra labiau nematoma, neapčiuopiama negu matoma „upė“, tekanti iš užmaršties dulkėmis nusėdantų istorijos gelmių. Jos „vandenys“ teka nebūtinai iš oficialiai jai*

tarptautiniais susitarimais (ir praradimais!) įteisintos teritorijos. Vienur toji tauta – upė teka laisvai, kitur – slenksniuota. GrigBAT 36. Žodžių pilna erdvė... Bet argi jie kartais nepanašūs į kreivą ir tolimą šešėlį to, ką jauti? GrigŠDP 136. Bet kodėl ji, ta laimė, išsprūsta? Kodėl ji neretai taip ir būna nepagaunama, tarsi mėlynoji paukštė praskrenda pro šalį, palikdama nostalgiką savo sparnų šlamesį? GrigŠDP 59. Tokių palyginimų emociingumo pasiekama neįprastais lyginimo objektais (*tauta – upė; žodžiai ir jausmų šešėlis, laimė ir mėlynoji paukštė*), leksikos vaizdingumu, didžiuliu detalizavimu kuriant vaizdą. Tokie palyginimai yra ypač informatyvūs, nes gretinant semantiškai atskirų grupių reiškinius atskleidžiamos naujos dalyko ypatybės.

Greta aptartųjų funkcijų MP tekstuose palyginimai atlieka estetinio poveikio ir kalbos ekonomijos funkcijas.

2.2.1.2. METAFORA

Metafora suvokiama kaip žodžio reikšmės perkėlimas pagal panašumą (Pikčilingis, 1975; Župerka, 2001, 60). Tradiciškai ji tyrinėjama kaip kalbos vienetas²³, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais, susiformavus kognityvinei lingvistikai, metaforos tyrimai įgavo naują aspektą. Kognityvinės lingvistikos kryptis tiria metaforą kaip „kalbos, mąstymo, kultūros faktą, atsiradimą“ (Papaurėlytė-Klovienė, 2007, 55). Kognityvistai „pabrėžia konvencionalų metaforos pobūdį, žiūri į ją kaip į pasaulio konceptualizacijos pagrindą, į pasaulio pažinimo būdą“ (Gudavičius, 2001, 17–18). Remiantis kognityvine lingvistika, kasdieniame gyvenime vartojamų „sąvokų sistema, kuria remdamiesi mes mąstome ir veikiame, iš esmės yra metaforiška“ (Лаконф, Джонсон, 1990, 387).

Kognityvinės metaforos kalboje nėra reiškiamos tiesiogiai,

²³ Metafora buvo nagrinėjama jau Antikos laikais (Aristotelis, Kvintilianas, kt.), tačiau iki šiol nėra bendros teorijos, galinčios paaiškinti metaforos fenomeną, nėra visus aspektus apimančios metaforų klasifikacijos. Metaforos stilistinės galimybės, semantika, atliekamos funkcijos, metaforizacijos procesas, metaforinės reikšmės perkėlimo motyvacija daugelį amžių buvo ir vis dar išlieka aktuali lingvistinė problema.

eksplicitiškai, o išryškėja iš kalboje gausių implicitiškų metaforinių posakių (žr. Marcinkevičienė, 1999). Tiriant MP tekstų kalbinę raišką, į metaforą pirmiausia žvelgiama iš klasikinės lingvistikos pozicijų – kaip į vieną teksto kalbinės raiškos priemonių, tropą, t. y. perkeltine reikšme pavartotą žodį. Konceptualioji metafora gali būti priemonė atskleisti MP tekstų autoriaus mąstymą, požiūrį į aprašomus dalykus.

Metafora grindžiama „dviejų vaizdų panašumu, jų sąsaja, susiliejimu“ (Koženiauskienė, 2001, 206). Ji traktuojama kaip vieno daikto, veiksmo, būsenos ar reiškinių požymių perkėlimas kitam daiktui, veiksmui, būsenai ar reiškiniui. Dviejų dalykų semantinė sąsaja – metaforinio perkėlimo motyvacija – pagrįsta „panašumo įžvalga tarp dviejų neretai tikrovėje mažai ką bendra turinčių, skirtingoms klasifikacinėms klasėms priklausančių heterogeniškų objektų, reiškinių ar jų požymių“ (Černiauskaitė, 2004, 54). Dėl panašumu pagrįsto perkėlimo metafora vadinama sutrumpintu palyginimu²⁴.

Metaforą sudaro dvi pagrindinės dalys:

- a) tai, kas lyginama (tema);
- b) tai, su kuo lyginama (vaizdas).

Kitaip negu palyginiame, kuriame abi dalys (tai, kas lyginama, ir tai, su kuo lyginama) išlieka savarankiškos, metafora kuriamas vientisas vaizdas, heterogeniški objektai, reiškiniai ar jų požymiai čia sutapatinami. Metaforai „būdingas prasmės dvilypumas, dviejų reiškinių sąveika viename žodyje, todėl ji stilistiškai aktyvesnė, ekspresyvesnė“ (Župerka, 2001, 61) negu palyginimas.

Tiriamuosiuos MP tekstuose, kaip ir įprastinėje meninio stiliaus aplinkoje, vartojamos vienanarės ir dvinarės metaforos (žr. Koženiauskienė, 2001, 207; Župerka, 2001, 61), skiriamos atsižvelgiant į metaforą sudarančias dalis.

Vienanarėje metaforoje lyginamasis dalykas yra nuspėjamas; išlieka tik vaizdas, su kuriuo lyginama. Analogiją suvokti padeda sakinio (ar

²⁴ Tai, kad metafora artima palyginimui, pabrėžė dar antikinės poetikos ir retorikos teoretikai. Aristotelis teigia, kad „akivaizdu, kad visos vykusios pavartotos metaforos kartu yra ir palyginimai, o palyginimai [atvirkščiai, yra] metaforos, jei nėra lyginamojo žodžio [*kaip*]“ (Aristotelis, 1978, 134–135). Demetrijus (I m. e. a.) palyginimą laikė „išplėta metafora“, o Kvintilijanas (I m. e. a.) metaforą vadino „sutrumpintu palyginimu“.

didesnio teksto) kontekstas. Pvz.: *Dažniausiai šie žmonės yra giliai „įsišakniję“ savo mieste ir šalyje, pasižymi konservatyvumu ir nepalankiai žiūri į atėjūnus.* LapAGT 17. *Kur pabuvo Heraklis, toje vietoje keleriems metams buvo pasėta mirtis, žūdavo pasėliai, būdavo užnuodytas (vulkaninės kilmės pelenai nuodingi) vanduo, jei kas išlikdavo gyvas, ilgam palikdavo šias vietas, tarp jų ir Balkanų pusiasalį.* ZubTKN 35. Vienanarės metaforos natūraliai paryškina kalbamąjį objektą, įtaigiai, lakoniškai ir kartu dalykiškai tiksliai jį apibūdina.

Tapatumo išpūdžio pasiekama ir dvinarėje metaforoje, kurioje įvardijami abu lyginamieji nariai. Tokiose metaforose nepasakyta tik lyginimo (tapatinimo) pagrindas, kurį skaitytojas turi numanyti pats. Pvz.: *Mažesnieji dabar užaugę linguojančiu kiminų kilimu; nuo dugno atitrūkus durpės gabalams, formuojasi salos, kurias greitai šaknų tinklu sutvirtina nereikli pelkių augalija.* SprainKGR 4. *Ji (pelkė – O. P.) gausiai maitinama ne vien kritulių, bet ir gruntinių vandenių, užtat čia veši juodalksniai ir gausus viksvų kilimas.* SprainKGR 38. Dvinarė metafora tekstuose dažnai vartojama tada, kai tapatinami skirtingų sričių, semantiškai nutolę objektai ar reiškiniai. Dvinarėmis metaforomis kuriamas ostensinis objekto ar reiškinio vaizdas, todėl skaitytojas lengvai suvokia pateikiamą informaciją.

MP tekstuose metaforizacijai paklūsta įvairios kalbos dalys. Kalbos dalių atžvilgiu pagal metaforinio junginio sandarą tiriamuosiuose tekstuose skiriamos daiktavardinės, veiksmazodinės, būdvardinės, dalyvinės ir prieveiksminės metaforos.

Daiktavardinė metafora – tai metafora, kurią sudaro daiktavardžiu išreikštas vaizdas (tai, su kuo lyginama) arba daiktavardžiu išreikštas ir vaizdas, ir tema (tai, kas lyginama). Pvz.: *Sujaudintas drugys staiga išskečia viršutinius sparnus ir nelauktai pasirodo juodos didelės ir gilios „akys“ raudoname lauke.* ŠablS 22. *Norėdami padėti jums nepaklysti meilės patarimų džiunglėse, peržvelgėme juos ir įvertinome psichologo akimis.* ŽaržTKP 49.

Veiksmazodinė metafora yra sudaryta iš veiksmazodžio ir

linksniuojamosios kalbos dalies (paprastai daiktavardžio). Pvz.: *Emigracijos mastai nuovokesniems tautiečiams kelia nerimą – nuteka protai*. LapAGT 16. *Drugys „vaidina“ visiems gerai pažįstamą gauruotą kamanę*. ŠablS 27. Linksniuojamųjų kalbos dalių gali būti kelios. Pvz.: *Stumiame dienas, mėnesius, metus, dėmesį sutelkiame ne į tai, kur esame, bet į tai, kur einame, o po to stebimės, kodėl niekada nepasijuntame jau atvykę ten, kur turėtume išgyventi pilnatvę*. ČernKAL 55. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, veiksmožadinėje metaforoje ryškus semantinio žodžių derinimo pažeidimas, nes motyvuoto metaforinio junginio prasmė prieštarauja racionaliai logikai.

Pagal sudėtinės metaforos dalies – vaizdo – raišką skiriamos būdvardinės metaforos, kurių pagrindas yra būdvardžiu išreikštas pažyminis, apibūdinantis daiktavardį (sintagmoje skiriamas pažyminis ir pažymimasis žodis). Pvz.: *Tuo metu, kai „nuoga“ nukleino rūgštis pradeda vizituoti ląstelinius elementus, nukleazės gali būti efektyvios*. TamošLV 46. *Septinta, didėjančių pesticidų naudojimą iš dalies lėmė ir vis griežtesni „kosmetiniai“ standartai, taikomi žemės ūkio produktams, ypač vaisiams ir daržovėms*. SabaliūnPUP 8. *Proto virusas aprūpina ląstelę potencialia „piktybine“ informacija*. TamošLV 28. Šie junginiai tradicinėje lingvistikoje vadinami metaforiniais epitetais²⁵.

Į metaforinių epitetų sampratą dar įeina dalyvinės ir prieveiksminės metaforos. Dalyvinė metafora – tai sintagma, kurioje daiktavardis turi pažyminį, išreikštą dalyviu (a), prieveiksminėje metaforoje pažyminis reiškiamas prieveiksmiu (b). Pvz.: (a) *Kamanų rezervate nedideliais lopinėliais išsibarsčiusios, tarp miškų ir raistų paklydusios pievos išliko dar nuo to laiko, kai septyniuose viensėdžiuose pelkyno pašonėje gyveno žmonės*. SprainKGR 38. *Kas gali patekti į beždžionių*

²⁵ Lingvistinėje literatūroje epitetas traktuojamas nevienodai. V. Ramonaitė (1972, 10) teigia, kad „epitetas pažymimojo žodžio turinį moduliuoja, suteikia jam naujų prasminių atspalvių, bet naujos reikšmės jam nesukuria, dėl to ši kategorija nepriklauso tropams“. Pagal reikšmės perkėlimo būdą epitetus ji skirsto į keletą rūšių: metaforinius, metoniminius, hiperbolinius, ironiškuosius (Ramonaitė, 1972, 10–11). Kiti tyrėjai (Župerka, 1997; Koženiauskienė, 1999) epitetus linksta vadinti tropais. Metaforinis epitetas šių tyrėjų darbuose traktuojamas kaip metafora.

organizmą, kai išvirkščiamas leukoze sergančio žmogaus kraujas? Nespecifiniai baltymai, žmonių leukozės virusai ar neaktyvūs virusai pagalbininkai, kurie vis dėlto suaktyvina „miegantį“ leukozės virusą. TamošLV 37. (b) Turėdamas daugeliu klausimų savo nuomonę jaunas stažuotojas ne kartą aštriai ginčijosi su mokytoju, bet šis dėl to nepyko, priešingai, labai jį vertino ir tikėjosi, kad jis bus jo įpėdiniu Miuncheno universiteto Fizikos instituto direktoriaus poste. RudM 17.

Epitetas vienu metu atlieka dvi funkcijas: denotatinę ir konotatinę (Ramonaitė, 1972). Svarbiausia epiteto dalis yra vertinamasis elementas – komponentas, skiriantis epiteta nuo paprastojo pažyminio.

MP tekstuose vartojami metaforiniai, šnekamojo stiliaus atspalvį turintys epitetai. Pvz.: *Tokiais atvejais gali atsirasti antrinės infekcijos pavojus, nes išprovokuojamos „taikios“ organizme gyvenančios bakterijos, kurių buvo taip mažai, kad žmogus nuo jų negalėjo susirgti.* RimkSBP 44. *Skirtingi augalai turi skirtingas nuodingas ir „nemalonas“ medžiagas, prie kurių augalėdžiai vabzdžiai sugebėjo prisitaikyti.* PlepAJA 18. Atliekamomis funkcijomis MP tekstuose vartojami epitetai artimi epitetams, vartojamiems meninio stiliaus tekstuose, tačiau skiriasi semantiniu apribojimu, palyginti nedažna vartosena.

Epitetų išraiškingumą gali sustiprinti juose slypintys „paslėpti“ įvairūs tropai: įasmeninimas, hiperbolė. Pvz.: *Taigi mūsų supaprastintas modelis dabar toks: „kalbantysis“ neuronas siunčia impulsus, tie impulsai perduodami per tam tikro stiprumo sinapsę ir virsta „klausančiojo“ neurono impulsais.* JanušNP2 19. *Tarsi milžiniško siurblio varomas, vanduo gamtoje keliauja amžinu ratu, pagirdydamas visa, kas gyva.* JackBGD 16.

Hiperbolizuotais metaforiniais epitetais sustiprinama požymio, būsenos, judesio asociacija. Pvz.: *Bakstelėtas vikšras priekinę kūno dalį su galva žaibiškai įtraukia į vidų ir išorėje lieka storas bukas jos galas su didelėmis „akimis“ šonuose.* ŠablS 46.

Kokybinių būdvardžių metaforinio perkėlimo ekspresija labai priklauso

nuo perkeliamų reikšmių dažnio. Dažnai pasikartojantys epitetai (nors ir išlaiko vaizdingumą) praranda naujumą, netikėtumą ir nebeišsiskiria iš įprastinės kalbinės aplinkos kaip vaizdingi pažyminiai. Tai vadinamieji kalbos epitetai. Pvz.: *Auksinis trynys. Tai tikrasis kiaušinis.* TrainKGS 13. *„Karštos“ emocijos kadaise buvo gydomos šalčiu. „Šaltas“ temperamentas – karštais kompresais.* LapMAP 7.

Kalbos dalių atžvilgiu išskirti metaforų tipai sintaksiškai telpa žodžių junginio ar sakinio ribose. Tai metaforos, kuriamos vieno vaizdo pagrindu, kai metaforiškai pagrįsti kalbamieji dalykai lyginami su skaitytoji gerai žinomomis kasdieniame gyvenime vartojamomis sąvokomis. Tačiau MP tekstuose žodžio reikšmės perkėlimas gali būti išplėtotas ir didesnėje teksto atkarpoje. Tai vadinamosios išplėtotos metaforos. Jas sudaro keletas metaforiškai vartojamų žodžių, priklausančių tam pačiam semantiniam laukui. Kiekvienas atskiras metaforinis vienetas yra susijęs su kitais metaforiniais vienetais, o visa ši metafora sudaro vieną paveikslą. Pavyzdžiui, aprašydamas kiaušinio lukšto sandarą, autorius vartoja šiuos metaforinius vaizdinius: kiaušinio lukštas – „inžinerinė“ perdanga, organinių medžiagų skaidulų jungtys – karkasas arba armatūra, mineralinių druskų kristalai – stulpeliais sukrautos plytos. Pvz.: *Lukštas yra sudėtinga „inžinerinė“ perdanga, sudaryta iš susiraizgiusių organinės medžiagos skaidulų karkaso (armatūros) ir stulpeliais sukrautų plytų – kalcio karbonato, kalcio sulfato ir kitų mineralinių druskų kristalų.* TrainKGS.

Galima ir skaitytoji gerai žinomų, kasdieniame gyvenime vartojamų sąvokų metaforizacija. Pvz.: *„Elektronų pora“ – daugiau matematinė sąvoka, nes dviejų išskirtų elektronų „santuoka“ yra trumpalaikė. Be to, „sutuoktiniai“ nutolę vienas nuo kito per daugelį kristalinės gardelės periodų ir tarp jų skrieja daugybė panašiai susigiminiavusių kaimynų.* JanMM. Taip atkuriamas įprastinis vaizdas, o pateikiamos žinios tampa aiškios ir suprantamos bet kuriam skaitytoji.

Analizuojant MP tekstus, pastebėta, kad metaforų vartojimą šiuose tekstuose lemia ne tik subjektyvūs veiksniai (pvz., individualusis autoriaus

stilius) – skirtingų mokslo šakų tekstuose galima išvelgti egzistuojant tam tikrus metaforų modelius²⁶, atskleidžiančius bendrą populiarinamųjų žinių konceptualizacijos ir verbalizacijos tendenciją. Galima kalbėti apie MP tekstams būdingas universalias metaforizacijos strategijas, t. y. tam tikrus universalius metaforinio perkėlimo būdus, svarbius įvardijant daiktus, požymius, veiksmus, būsenas ar kt. Siekiant ištirti, kaip MP tekstų autorius turi perteikti plačiajai visuomenei žinias, kad jos būtų suvoktos adekvačiai, pravartu panagrinėti metaforų sudarymo modelius (ištakas) įvairių mokslo šakų MP tekstuose.

Produktyvi MP tekstų metaforinio įprasminimo sritis yra *Žmogus*. Galimi metaforų modeliai yra *Žmogus – Būtybė*, *Žmogus – Socialinis subjektas*.

1. Antropomorfinis modelis *Žmogus – Gyva Būtybė* reprezentuoja vieną iš seniausių metaforizacijos strategijų – personifikaciją. Joje glūdi žmogaus ir tikrovės sutapatinimas. Taip realizuojama organinė metafora, gerai žinoma plačiajai visuomenei iš fizinės patirties. Metaforinė nominacija MP tekstuose vyksta pagal žmogaus kūno dalių, išvaizdos, charakterio bruožų ir emocinių savybių, jausmų pavadinimus.

1.1. Atskleidžiant aprašomo objekto esmę galima analogija su žmogaus kūno dalimis. Bendroji sąvoka kūnas vartojama, kai norima aptarti objekto ar reiškinių dalių visumą. Pvz.: *Neurono „kūnas“ yra „centrinė“ neurono dalis, nuo kurios atsišakoja dendritai ir aksonas*. BurJanušSSV2 28. Siekiant akcentuoti, apibūdinti svarbiausią sudedamąją dalį, atraminę ašį, vartojama stuburo sąvoka, reiškianti pagrindinę žmogaus (ir kitų stuburinių gyvūnų) kūno atramą. Pvz.: *Raudonųjų koralų klintinis „stuburas“ tai 85 proc. kalcio karbonato, šiek tiek magnio karbonato, kartais dar geležies arba mangano ir kitų cheminių elementų oksidų ir 1–3 proc. organinės medžiagos*. KuodKPR 19. MP tekstų autoriai metaforine reikšme vartoja ir sąvokas, reiškiančias jutimų organus, t. y. organizmo dalis, per kurias

²⁶ Metaforos modeliui būdinga sąvokų sritis (šaltinis), kurios elementai susiję įvairiais semantiniais ryšiais. Metaforos modelis įvardijamas giminine sąvoka, sujungiančia jos taksonų elementus (Баранов, Караулов, 1994).

suvokiami išoriniai pasaulio signalai. Tai akys, ausys, nosis, oda. Metaforinio perkėlimo motyvacija gali būti ne tik gebėjimas funkcionuoti (pvz., „Klausančiojo“ neurono „ausys“ yra specialios baltymų molekulės, vadinamos receptoriais. JanušNP 27), bet ir formos, pavidalo panašumo įžvalga (pvz., Vanduo ir klampynių akys. SprainKGR 4. Ne kartą teko rasti pušynuose šernų išknistų pušinių sfinksų lėliukių – jos turi nedidukę „noselę“. ŠablS 19). Fizinė patirtis odą leidžia traktuoti ne kaip jutimo, o kaip kūną dengiantį organą (odą suprantame kaip viršutinį kūno sluoksnį). Ši samprata atsispindi ir populiarinamajame tekste – korozijos plėvelė saugo nuo išorinio poveikio metalą panašiai kaip gyvus organizmus saugo oda. Pvz.: Šioje kolonos dalyje korozijos produktų sudarytoji „oda“ labai plona (apie 0,05 mm), tanki, juosvai melsvai ruda. JanMM 18. Metaforiškai gali būti vartojamos ir kitas kūno dalis reiškiančios sąvokos, pavyzdžiui, delnai, kulnai, pirštai, pečiai, kt. Pvz.: Į jo suglaustus „delnus“ patenka patelės ikrai, ir jis čia pat juos aplieja savo sėkla. ŠablVR 23. Suglaudus kojytes, jų „kulnai“ nesiekia vienas kito. ŠablVR 10. Erelis rėksnys nedidelis, bet tikras erelis: ir ereliškos baltos dėmės kūno viršuje, ir gauruotos kojos iki pirštų, ir per visą ilgį platūs sparnai su „pirštais“ galuose, ir galingas snapas, ereliškas žvilgsnis. ŠablMP 9. Išsigandęs vikšras akimirksniu įtraukia galvą ir priekinę kūno dalį, o į priekį atsikiša sustorėję „pečiai“ lyg stora galva su didelėmis raudonomis akimis. ŠablS 47.

1.2. Tai, ką matome, lengvai galime suvokti ir sąmonėje išvelgti panašumų su kitais objektais, perkelti vieno objekto ypatybę kitam. Šis gebėjimas lemia vartojimą sąvokų, įeinančių į išvaizdos sampratą. Išvaizda gali būti realizuojama sąvokomis šukuosena, ūsai, barzda, t. y. ypatybėmis, kurios adekvačiai perteikia aprašomo objekto išoriškai matomą vaizdą. Tekstas vaizdingas, tačiau jis nepraranda dalykinio tikslumo, jį lengva suvokti. Pvz.: Kūno viršus – prieškrūtinėlė, pilvelis – apžėlęs tankių plaukų kailiu, net matyti jo „šukuosena“. ŠablS 46. Vardą jie (ūsuočiai – O. P.) gavo nuo ilgų „ūsų“ – antenų, kuriomis orientuojasi aplinkoje. ŠablV 34. Puošnumo ir paslaptingumo seniems ir storiems medžių kamienams teikia

stambūs (iki 30 cm skersmens) rusvi grublėti šių kerpių gniužulai, paprastai augantys drauge su vešliomis, „barzdotoomis“ samanomis. MotiejK 12.

1.3. Realizuojant charakterio bruožų, emocinių savybių, jausmų metaforas svarbu ne objekto išraiškos ypatybės, o subjektyvi MP teksto autoriaus santykio motyvacija objekto atžvilgiu. Charakterio bruožais ir emocinėmis savybėmis gali būti apibūdinamas aprašomo objekto santykis su kitais objektais (piktas, taikus) ar nusakomas paties aprašomo objekto savitumas (turi silpnybių). Pvz.: *Ne visų bakterijų kapsulė vienodo dydžio: „piktesnių“, t. y. virulentiškų, ji būna platesnė ir siekia 20–40 nm, o „taikesnių“ – siauresnė (apie 10 nm).* RimkSBP 12. *Kai kurie augalai pasinaudoja kitomis vabzdžių „silpnybėmis“.* PlepAJA 19. Jausmai – tai žmogaus santykių su tikrovės daiktais ir reiškiniiais išgyvenimas, jais reiškiasi žmogaus poreikiai. Jausmai tiriamuosiuose tekstuose gali būti realizuojami tokiomis sąvokomis kaip meilė, džiaugsmas ar kt. Pvz.: *Fizikai Lietuvoje kol kas vis dar labiau „myli“ kietas, neorganines medžiagas.* GulbLP 10.

2. *Žmogaus kaip Socialinio subjekto reprezentatyvus metaforos modelis yra Žmogaus veikla ir jos komponentai. Veiklos rezultatai apima buitį, kasdienę ir profesinę veiklą, kultūrą, socialinius ryšius.*

2.1. Buities sferą sudaro įprastinės kasdienio gyvenimo sąlygos. Tai maistas, drabužiai, įvairūs buities objektai, patalpos ir interjeras ir kt. Tirtuose tekstuose produktyvūs buities metaforinio įprasminimo komponentai yra drabužiai, maistas, buities objektai, daiktai, patalpos.

2.1.1. Drabužiai metaforine reikšme atskleidžia aprašomo objekto formą, išvaizdą, kuri panašumu prilygsta žmogaus apdarui, aprangai. Pvz.: *Jų (jūrinių šarkų – O. P.) „drabužyje“ vyrauja juoda ir balta spalvos, o akys, kojos ir snapas raudoni.* JusVP 30. Vartojamos vizualiai išreikštos aprangos detalės – kepurė, kelnės. Pvz.: *Visos žiovenės turi tamsesnę ar šviesesnę rudą „kepurėlę“, tačiau kai kurių, pavyzdžiui, šakotosios (C. brachypoda) ar sėleninės (C. furfuracea), beveik visą vaisiakūnį dengia ryškiai geltonų dulkelių sluoksnis.* MotiejK 46. *Jį (sketsakalį – O. P.) lengva pažinti iš ryškiai rudų „kelnaičių“.* ŠablMP 11.

2.1.2. Metaforine reikšmė vartojamos ir iš fizinės patirties gerai žinomos į maisto sampratą įeinančios sąvokos. Remiamasi išvaizdos, sandaros panašumu. Pavyzdžiui, baltos krapažolės sultys primena pieną, išaugusios lervos savo išvaizda panašios į dešreles, sumuštinis, sudėtas ar suvožtas iš kelių dalių, tiriamuosiuose tekstuose metaforiškai gali atskleisti, paaiškinti membranos sandarą, sultinys – pirmąją Žemės sudėtį. Pvz.: *Krapažolę nuskynus, pasirodo „pieno“ lašas.* ŠablS 37. *Lervutės auga vandenyje, o vasaros pabaigoje, išaugusios į storas, riebias juodas „dešreles“, plaukia į krantą.* ŠablV 11. *Kas gi sudaro šį apie 8 nm storio „sumuštinį“? Norint nustatyti cheminę membranų sandarą, reikia jas gauti grynas, t. y. taip išpreparuoti ląstelę, kad į membranų frakciją nepatektų jokių kitų ląstelės dalių.* RimkSBP 18. *Kaip matyti, susidarius Žemėje pirmąsiam „sultiniui“ iš mažųjų ir makromolekulių, gyvybė neliko tokiu ištisiniu pasauliniu „sultiniu“, o pradėjo formotis makromolekulių kooperaciniai dariniai – proląstelės.* KonstantKLM 31.

2.1.3. Kasdienėje aplinkoje įprasti yra buities objektai. Tai būtini materialaus pasaulio dalykai, su kuriais individas susiduria buitinėje veikloje, pavyzdžiui, augindamas vaikus (lopšelis), eidamas miegoti (patalai) ir pan. Pvz.: *Po sena eglių žieve randame apvalias kameras su balta lėliuke ar margu vabalu. Tai DYGIOJO RAGIJAUŠ (*Rhagium mordax*) „lopšelis“.* ŠablV 35. *Vakaruose, storame Žemės atmosferos patale, nugrimzdusios trys šviesios žvaigždės: Tauro žvaigždyno šviesiausia žvaigždė Aldebaranas ir Oriono žvaigždyno Betelgeizė ir Belatriksė.* SvidŽ 22.

2.1.4. Pasisavinti iš gamtos arba gamybos metu sukurti daiktai yra viena iš įprastinių kasdienio gyvenimo aplinkybių. Nereikalingais daiktais – šiukšlėmis – gali būti įvardyti iš pirmo žvilgsnio nepriimtini, atmetini dalykai. Pvz.: *Per šį laiką įvyksta dar vienas nuostabus dalykas: tos prilipusios suglamžytos „šiukšlės“ virsta nuostabiais sparnais.* ŠablS 16.

2.1.5. Pagal analogiją į gamtos sferą metaforiškai gali būti perkeliamos žmogaus gyvenamosios ar ūkinės paskirties patalpos. Pavyzdžiui, koridorius – siaura patalpa, jungianti atskiras buto, pastato ar kito statinio

dalys – gali būti metaforiškai perkeltas po žieve kinivarpu išgraužtomis kiaurymėms pavadinti, sandėlis – patalpa kam sudėti, laikyti – gali būti vartojama perkeltine reikšme įvardyti duomenų bazę. Pvz.: *Galima tik spėti, kokios dramatiškos kovos ir kinivarpu žudynės vyksta požievinuose „koridoriuose“...* ŠablV 27. *Paprastai norint iširti geną arba organizmo savybės ryšį su kokia nors seka, iš sekų sandėlio (Tarptautinės duomenų bazės) buvo paimama genomo sekos atkarpa ir tiriama kaip atskiras klonuotas genas.* RubNML 4.

2.2. Veiklos sričiai priklauso metaforos, sietinos su kasdiene ir profesine veikla. Kai kurias iš šių metaforų galima traktuoti kaip kalbos būtinybę²⁷. Taigi metaforos MP tekstuose gali priklausyti ne tik nuo natūralios kalbos (žodžių), bet ir nuo mąstymo ir veiksmų²⁸, kartu jos perteikia kognityvinę informaciją.

2.2.1. Kasdienė veikla suprantama kaip žmogaus veikla, susijusi su natūraliais, būtiniais, įprastais asmens atliekamais veiksmais.

2.2.1.1. Metaforine reikšme vartojami veiksmai, kuriais realizuojamos ir visuomeninės, ir pažintinės funkcijos: kalbėti, jausti, mąstyti, žinoti, suprasti ir kt. Pvz.: *Daugelis neuronų niekad netyli ir nuolat kažką „šneka“.* JanušNP 4. *Tam tikrais išoriniais receptoriais augalo ląstelė „pajunta“ užpuoliko patogeno išskiriamas medžiagas ir reaguoja į šį signalą aktyvuodama savižudišką programą arba grandinę reakcijų, vedančių į ląstelės susinaikinimą.* PanPAL 12. *Kai neuronas prabyla į kitą neuroną, jis savo „mintį“ užkoduoja tam tikru elektrinių impulsų dažniu.* JanušNP 4. *Štai T. Olbrait (T. Albright) su kolegomis nustatė, kad neuroniniai regėjimo kodai, formuojantys paviršių suvokimą, turi nemažai informacijos apie fizinius vaizdų*

²⁷ Kalbos būtinybė (o ne puošmena) yra traktuojama kognityvinė metafora. Kaip teigia R. Marcinkevičienė (1999, 109), „metafora laikoma kognityvine, nes ji yra būtina abstraktams pažinti ir konceptualizuoti“. Tyrėja nurodo, kad pažintinė metaforų galia lemia neįsisąmonintas metaforiškumas, nes „paprastai abstraktūs, jslėmis neapčiuopiami dalykai yra suvokiami remiantis konkrečiųjų dalykų patirtimi ir yra įvardijami vartojant tuos pačius konkretiesiems dalykams skirtus predikatinčius žodžius“.

²⁸ Vyrauja nuomonė, kad „žmogaus kalbinė ir mąstymo veikla pagrįsta pasaulio kalbinių modelių ir vartoja sąmonėje glūdinčius konceptus“ (Манерко, 2002, 47). Kognityviniai modeliai iš esmės yra kiekvieno asmens pažintinė patirtis. Šių modelių aprašai grindžiami prielaida, kad daugelio žmonių tam tikros srities žinios yra daugmaž vienodos. Tačiau kognityviniai modeliai nėra universalūs, jie priklauso nuo aplinkos, kurioje individas bręsta, įgyja išsilavinimą, gyvena (Mikulskas, 2005).

formavimo principus, pvz., neuronai „žino“, kaip turi atrodyti permatomi paviršiai ir kt. BurJanušSSV2 29. Tai tokia programavimo kalba, kuria parašytas programos „supranta“ ir vykdo skirtingų tipų bei platformų kompiuteriai. JurkAI 34.

2.2.1.2. Tiriamuosiuose tekstuose metaforine reikšme gali būti vartojama ir su praktiniu patyrimu susijusi veikla. Tai tikslinga individo veikla, reikalaujanti protinių ar fizinių jėgų įtempimo (klijuoti, rėžti, trinti, filtruoti, nusirengti ir kt.). Pvz.: *Šiltomis naktimis patelės apskrenda mitybinius medžius ir nenutūpdamos „klijuoja“ pavienius žalius kiaušinukus apatinėje lapų pusėje. ŠablS 20. Kadangi hipokampus išsivysto vėliau nei migdolinis kūnas, manoma, kad daugelis ankstyvosios vaikystės įspūdžių lieka „įrėžti“ pasąmoninėje emocinėje atmintyje, kuri mums niekad nebus sąmoningai prieinama. BurJanušSSV2 30. Kai kurie žmonės pirmiausia suvokia (įsisąmonina) vaizdus. Kitus srautelius jie tiesiog ignoruoja („ištrina“). LapNP 7. Kai kurie žmonės pirmiausia suvokia (įsisąmonina) vaizdus. Kitus srautelius jie tiesiog ignoruoja („ištrina“). LapNP 7. Kiekvienas žmogus „filtruoja“ pojūčių kanalus. LapNP 9. Kai į ląstelę patenka virusinė dalelė, nukleino rūgštis „nusirengia“ ir atsiskiria nuo baltyminio apvalkalo. TamošLV 46.*

2.2.1.3. MP tekstuose metaforiškai gali būti perkeliama veiksmų pavadinimai, susiję su socialine veikla ir moralės normomis. Pavyzdžiui, veiksmai, reiškiantys santykius: draugauti, grasinti ir kt. Pvz.: *Paprastai platužės draugauja ne tik su vešliomis samanomis, bet ir su kitomis stambiomis ir išvaizdžiomis sengirių kerpėmis – gleivyčiais (Leptogium), nefromomis (Nephroma) ir kitų rūšių platužėmis. MotiejK 12. Informacijos technologijos grasina knygoms. GrigIG 16. Metaforos krikštyti, krikštatėviai lyginimo (tapatumo) pagrindas – vardo suteikimas. Pvz.: Vienaląsčių organizmų dalį šiame tinkle F. Azam pakrikštijo mikrobine arba bakterine kilpa (angl. microbial loop). StepMKK 16. Ir dabar neaiški arseno vardo kilmė, nežinomi jo tėvai nei krikštatėviai. Tai – alchemikų įvardintas metalas. JanMM 44.*

2.2.2. Į profesinės veiklos sampratą įeina MP tekstams būdingos karo, statybų, teismo metaforos. Tai veiklos sritys, kurioms reikia specialaus individo pasirengimo.

2.2.2.1. Reprezentatyvus MP tekstuose vartojamas metaforinis modelis yra karas. Karo komponentai vartojami opoziciją sudarančių objektų santykiams atskleisti. Esama tekstų, kuriuose karo metafora plėtojama per visą veiklą, ja paremtas dėstymas (pavyzdžiui, V. Tamošiūno knygoje „Leukozės ir virusai“). Šios metaforos komponentai yra įsiveržti, išdavikas, kautis, kovos laukas, kovoti, minuoti, okupacija, pasieniečiai, priešas, saugoti, užkarda, vaduoti, žvalgas ir kt. Pvz.: *Labai įtikėtina ir virusinė-genetinė leukozijų teorija, pagal kurią virusas, patekęs į organizmą, „susikauna“ su paveldėjimo savybes saugančiomis medžiagomis – nukleino rūgštimis ir pakeičia jų genetines savybes.* TamošLV 11. *Patekę į organizmą tokie antikūnai yra jau ne tik žvalgai. Jie padeda „vaduoti“ organizmą iš ląstelių išdavikių „okupacijos“.* TamošLV 16. *Galbūt galima pastatyti virusui „užkardą“, kad jis nepatektų į ląstelę?* TamošLV 42. *Virusas kovoja su virusu arba, tiksliau tariant, palieka „užminuotą“ kovos lauką, į kurį patekęs kitas virusas neišvengiamai žūva.* TamošLV 43. *Taigi interferonas turi kai kurių privalumų, nes jis greitai įsijungia į kovą su įsiveržusiu į ląstelės vidų „priešu“, o antikūnai šiuo atveju tik „pasieniečiai“, saugantys, kad virusas nepatektų į ląstelę.* TamošLV 45. Gana įprastas MP tekstuose karo metaforos komponentas yra šaudyti. Pvz.: *Flirtuojant akys kukliai nuleidžiamos, vis „apsišaudoama“ žvilgsniais – kelias sekundes žiūrima į asmenį, žvilgsnis nukreipiamas, po to vėl žiūrima.* ChomMFK 23. *Ir dar viena įdomybė – jei kitų kerpių sporos vystosi vaisiakūnių viduje esančiuose specialiuose maišeliuose ir „iššaunamos“ iš jų, kai subręsta, tai žiovenių ir jų giminaičių sporų maišelių sienelės suyra į gabalėlius, ir tas sporų ir maišelių gabalėlių mišinys pūpso vaisiakūnių paviršiuje kaip miltiška kepurėlė.* MotiejK 46.

2.2.2.2. Aprašant kiaušinio lukšto sandarą, vartojami šie statybų

metaforiniai vaizdiniai: kiaušinio lukštas – „inžinerinė“ perdanga, organinių medžiagų skaidulų jungtys – karkasas arba armatūra, mineralinių druskų kristalai – stulpeliais sukrautos plytos. Pvz.: *Lukštas yra sudėtinga „inžinerinė“ perdanga, sudaryta iš susiraizgiusių organinės medžiagos skaidulų karkaso (armatūros) ir stulpeliais sukrautų plytų – kalcio karbonato, kalcio sulfato ir kitų mineralinių druskų kristalų.* TrainKGS 9.

2.2.2.3. Teismo metafora gali būti realizuojama sąvokomis byla, išteisinti, kaltinamasis aktas. Pvz.: *Yra žinoma, jog žmogui kenkia cheminės medžiagos, jonizuojanti radiacija, bet šiandien dar negalima „išteisinti“ ir virusų. Tiksliau tariant, medžiaga renkama, jų „byla“ kaskart vis „storėja“ ir greičiausiai tyrimai baigsis kaltinamuoju aktu virusui.* TamošLV 39.

2.3. Kultūra suvokiama kaip „žmogaus santykis su savimi, visuomene ir aplinka, apimantis individo ir visuomenės savivoką, tapatybę, gyvenimo būdą, kosmologines ir ontologines pasaulio vizijas, mąstymą, kūrybą, vaizduotės, proto ir sielos ugdymą“ (VLE11, 2007, 224). Produktivus kultūros metaforinio įprasminimo komponentas MP tekstuose yra menas – kūrybinis tikrovės perteikimas vaizdais. Tiriamuosiuose tekstuose metaforinę reikšmę įgyja muzika, teatras.

2.3.1. Muzika – meno šaka, kurios išraiškos priemonės yra garsai. Šios metaforos komponentai yra groti, koncertas, solistas ir kt. Pvz.: *Daug skraido, ir tuomet girdimas melodingas sparnų švilpesys. Kitos antys taip „groti“ nemoka.* ŠablMP 4. *O Lietuvoje pavasarį beveik visi miškai aidi nuo gervių koncertų!* ŠablMP 14. *Pati gražiausia mūsų rupūžėlė – žalmargė su raudonais dėmių pakraščiuokais! Ir geriausia solistė.* ŠablVR 23.

2.3.2. Galimi teatro metaforos komponentai – scenarijus, vaidinti. Pvz.: *Sprogimo scenarijus paprastas: dėl dinaminio proceso Žemės gelmėse šyla jūros dugnas, hidratai praranda stabilumą ir, pasiekę kritinį tašką, sprogstą tarsi vulkanas.* GrigDLA 21. *Drugys „vaidina“ visiems gerai pažįstamą gauruotą kamanę.* ŠablS 27.

2.4. Socialinius ryšius tiriamuosiuose tekstuose reprezentuoja giminystės metaforos. Giminystė reiškia santykius tarp žmonių, susietų šeimos, santuokos, bendros kilmės ryšiais. Šie santykiai pagal panašumą gali būti perkeliami ir į gamtos sferą (pabrėžiamas aprašomų dalykų artimumas). Pvz.: *Jeigu dar prisiminsime jų (virusų – O. P.) „piktadarybes“ gyvūnijai, augalijai, taip pat jų artimiausiems giminaičiams – mikrobams, tai visiškai bus aišku, kad virusų pažinimas ir kova su jais – viena iš svarbiausių šiuolaikinės biologijos problemų.* TamošLV 19.

Dažnai vartojamos genetinę giminystę reiškiančios sąvokos: motina, tėvas, sesuo, brolis, senelis, pusbrolis. Pvz.: *Pvz.: Tarp šių tėvų yra trys metalų „motinos“: dvi prancūzės – M. Sklodovska-Kiuri (polonio ir radžio motina) ir M. Perė (francio) bei vokiečių I. Nodaka (renio).* JanMM 50. *Didelę įtaką filosofams turėjo Aristotelis, „logikos tėvas“ ir mokslinio metodo kūrėjas.* SargŽJL 10. *„Perestrojkos“ pradžioje ir statistikai nesusigaudė, ką daryti. Žibalo į ugnį įpylė pats jos „tėvas“ – M. Gorbačiovas.* BaušKSV 23. *Pasekime vienos iš sesučių – bakterijos – gyvenimą.* BaltriukRubLK 16. *Puslaidininkiniame darinyje, kuriame sudarytos tokios sąlygos, kai vienas fotonas (šviesos kvantas) sukelia priverstinį optinį šuolį, kurio metu išspinduliuojamas lygiai toks pat kitas fotonas, gali būti generuojama lazerinė spinduliuotė, turinti visas bendriausias bet kurio lazerio spinduliuotei būdingas savybes, tik už mažesnę kainą, nes puslaidininkiniai lazeriai yra maži, eikvoja nedaug energijos ir yra keliomis eilėmis pigesni už savo stambiuosius brolius ir seseris.* TamulJEL 9. *Bet štai praėjusio šimtmečio gale mokslininkai nustatė, kad atomas yra dalus – 1897 m. anglų fizikas Džozefas Džonas Tomsonas atrado pirmąjį elementariąjį dalelę – elektroną. Vėliau, jau XX a., fizikai surado bei pavadino atomo branduolio elementariausias daleles protonus (Ernstas Rutherfordas 1911 m.), neutronus (Džeimsas Čedvikas 1932 m.) ir kitas. Tačiau senelis terminas atomas ir toliau sėkmingai tarnauja mokslui.* KeinTA 33–34. *Juodojo peslio „pusbrolis“ rudasis peslys Lietuvoje rastas perintis tik kelis sykius.* JusVP 21.

Tekstuose esama sąvokų, reiškiančių giminybę ir per socialinę išipareigojimą (įbrolis, žmona). Pvz.: *Gegužiukas, vos išsiritęs, išmėto iš lizdelio kiaušinėlius ar kitus „įbralius“ ir lieka vienas. ŠablMP 19. Patinėlis pradeda sukti lizdą vienas ir jei per kurį laiką neatsiranda „žmona“, skrenda į kitą vietą ir „stato“ naują būstą. JusVP 47.*

MP tekstuose galima išskirti ir Gamtos metaforos modelį. Šį modelį reprezentuoja zoologinė, biologinė ir kraštovaizdžio metaforos.

1. Zoologinė metafora sietina su gyvūno samprata ir jo komponentais. Tiriamiesiems tekstams nebūdingi zoomorfizmai – „žmogaus, jo savybių ir veiklos pavadinimas žodžiais iš gyvūnijos sferos“ (Gudavičius, 2009, 117). Apskritai zoomorfizmai lietuvių kalboje dažnai turi neigiamą vertinimą (žr. Gudavičius, 2009, 118). Vyraujantis neigiamas požiūris į gyvūnijos pasaulį, galima manyti, nuvertina žmogaus poziciją (plg.: *Paauglio „ganymas“, tiesioginiai nurodymai nereikalingi, tačiau ryšys su tėvais praturtina paauglius ir intelektualiai, ir emociškai. PakalkAP 39*), todėl zoologinė metafora MP tekstuose dažniau realizuojama vienu gyvūnų ypatybes ar veiksmus perkeltiant kitų gyvūnų ypatybėms ar veiksams įvardyti. Taip atskleidžiamos gyvūnijos sferos sąsajos. Šios metaforos komponentai yra ganytis, kniaukti, nasrai ir kt. Pvz.: *Angliavandeniai, baltymai ir riebalai, susintetinti dumblių, perduodami juose „besiganančiam“ zooplanktonui, šį savo ruožtu suėda planktonėdės žuvis. StepMKK 16. Kai slėgis krenta, volungė šaižiai „kniaukia“. ŠablMP 46. Greitai augančios bakterijos – pagrindinis maistas žiuželiniams pirmuonims, kurie savo ruožtu patenka į „nasrus“ stambesniems pirmuonims – infuzorijoms, o šios – jau minėtam zooplanktonui. StepMKK 16.*

2. Biologinė metafora apima augalo sąvoką ir komponentus: augti, dygti, laukas, leisti šaknis, iššaknyti, sėklos, skiepyti, žydėti ir kt. Pvz.: *Jis visą laiką stengėsi padėti žmonėms augti, atsiskleisti jų talentams ir sugebėjimams. RudM 16. Šiuos ryšius sukuria nervinių ląstelių dendritai – ataugos, kurios „išdygsta“ per dvejus vaiko gyvenimo metus (2 pav.). KorostRukšVSR 8. Ir visuomenės, ir atskiro žmogaus gyvenime vis*

giliau šaknis suleidžia (o gal tik atsinaujindamas, keisdamas savo spalvas) dorovinis reliatyvizmas, formuodamas, ko gero, vieną iš dramatiškiausių (kiekvienam žmogui svarbų) socialinės įtampos laukų. GrigDKS 36. Dažniausiai šie žmonės yra giliai „įsišakniję“ savo mieste ir šalyje, pasižymi konservatyvumu ir nepalankiai žiūri į atėjūnus. LapAGT 17. Ar ne per daug pesimistiška onkogeno teorija? Juk pagal šią teoriją kiekvienas žmogus turi mirties „sėklos“. TamošLV 26. Beje, Antanas Smetona pastebėjo bendrą universitetams būdingą tendenciją – ne tik diegti jaunimui mokslo žinias, bet ir skiepyti idealizmą, meilę savo tėvynei. GaižUTŠ 2. Miestas prąžydo ir suklestėjo pramoninio perversmo metais (XVIII–XIX a.). MeilUAŠ 22. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, MP tekstuose gali būti vartojami dendromorfizmai, kai žodžiais iš augalijos sferos pavadinamas žmogus, jo savybės ir veikla.

3. Kraštovaizdžio metafora apima Žemės paviršiaus aplinkos vaizdą. MP tekstuose vartojami šios metaforos komponentai yra miškas, džiunglės, upė, jūra, vandenynas ir kt., t. y. vaizdai, gerai žinomi (pvz., iš fizinio patyrimo) ar esantys individo gyvenamojoje aplinkoje. Pvz.: *Pasiklydus miške, nė į galvą neateina ieškoti kito miško. Svarbu iš jo ištrūkti. Tuo tarpu astronomai, ieškodami savo žvaigždžių miško ribų, priversti įdėmiai dairytis ir į kitas žvaigždžių sistemas. SvidŽ 30. Norėdami padėti jums nepaklysti meilės patarimų džiunglėse, peržvelgėme juos ir įvertinome psichologo akimis. ŽaržTKP 49. „Internetui“ prieinama viskas, ko žmogui reikia, nes gyvename informacijos upėje. GrigIG 17. Neverta paleisti vaiko akimirksniu, vos tik jis kyšteli pirštą išbandydamas didžiulę autonomijos ir savarankiškumo jūrą. PakalkAP 39. Nekalbinėmis priemonėmis perteikiamos žinios tėra lašelis šiuolaikinės informacijos vandenyne. KeinTA 6.*

Iš metaforų modelių analizės matyti, kad MP tekstuose aktyvesnis yra Žmogaus metaforos modelis, o Gamtos metaforos užima periferinę poziciją. Žmogus, jo buitis plačiai visuomenei geriau žinomi iš natūralios, būtinos, įprastos kasdienio gyvenimo veiklos, iš buitinio pažinimo. Gamta pati neretai

yra MP tekstų objektas. Metaforiškai linkstama vartoti tik tuos *Gamtos* metaforos komponentus, kurie akivaizdūs, gerai žinomi, kurių vaizdinys automatiškai atkuriamas sąmonėje.

Taigi MP tekstuose, pateikiant naujas mokslo žinias, dominuoja antropomorfizmas. Ši teiginį pagrindžia ir V. Telijos teiginys, kad „metaforos pagrindo parinkimas susijęs su žmogaus gebėjimu viską, kas jam nauja, matuoti pagal save“ (Телия, 1988, 182). Galima manyti, kad MP tekstuose vartojami metaforų sudarymo modeliai atskleidžia tikrovės reiškinių sampratą, egzistavusią visuomenėje dar iki išsamių mokslinių tyrimų, t. y. metafora atskleidžiamas pirmapradis tikrovės reiškinių aiškinimo būdas. Istoriskai daugelį reiškinių žmogus bandydavo aiškinti remdamasis savo patyrimu, per savo ar šalia esančio gyvosios ar negyvosios gamtos pasaulio sampratą. Tai vadinamasis naivusis supratimas apie daiktus, veiksmus, procesus.

Metaforos MP tekstuose vartojamos skirtingais tikslais. Literatūrologijoje įprasta metaforą tapatinti su ekspresyvumu, tačiau MP tekstuose metafora „yra ne tik minties ar teksto puošmena, ji sietina su žmogaus protine veikla: padeda pažinti, struktūruoti, vertinti ir aiškinti pasaulio reiškinius“ (Bitinienė, 2007a, 36).

Tradiciškai metafora yra ekspresinė priemonė, skatinanti skaitytojo vaizduotę. Pvz.: *Optiką gadinantys mikroorganizmai yra atsparūs. Nelengva nuo jų gintis. Reikia didelio atkaklumo ir sumanumo, kad mažasis optikos priešas būtų nugalėtas.* LugB 31. *Moksle ir idėjose paskendę žmonės dažnai gyvena lyg atsiskyrėliai, daug nepastebėdami ir nesuprasdami.* MG 15. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, metaforos pasakojimui teikia išraiškingumo, vaizdingumo. Tai kalbos raiškumo ir poveikio skaitytojui priemonė.

Vis dėlto metaforų, kaip ir kitų MP tekstuose vartojamų ekspresinių priemonių, vaidmuo yra pagalbinis – tiriamuosiuose tekstuose svarbiau ne jų vaizdingumas, o galimybė lakoniškai perteikti (ir kartu padėti skaitytojui suvokti) faktinę informaciją. Todėl, skirtingai negu meninio stiliaus tekstuose, kuriuose metafora yra dažna vaizdinė raiškos priemonė, MP tekstuose

metaforos dažniau vartojamos kaip vienos iš esminių pažinimo būdų, padedančių atskleisti nežinomų dalykų esmę. Tokią vartoseną lemia metaforos specifika: remiantis panašumu, per žinomą reikšmę glaustai ir konkrečiai išreikšti tai, kas nežinoma. Šios dvi reikšmės paprastai būna nesusijusios; norint suprasti naują metaforą paprastai reikalingas tam tikras vaizduotės šuolis. (Metaforos vartojimą ten, kur būtina paaiškinti nežinomų reiškinių ir faktų esmę, pagrindžia ir jau minėtos šiuolaikinės kognityvinės teorijos – kognityvistai metaforą laiko ne tik kasdienio kalbos vartojimo esmine ypatybe, bet ir mąstymo bei pažinimo būdu).

Metaforos sudaromos remiantis turimomis žiniomis, todėl tekstuose, skirtuose plačiajai visuomenei, mokslinės sąvokos metaforiškai tapatinamos su skaitytojui gerai žinomais kasdienės patirties pavyzdžiais. Pastebima orientacija į šnekamojo stiliaus metaforizaciją. Pvz.: *Ne visų bakterijų kapsulė vienodo dydžio: „piktesnių“, t. y. virulentiškų, ji būna platesnė ir siekia 20–40 nm, o „taikesnių“ – siauresnė (apie 10 nm)* (Plg.: piktesnis ir virulentiškas). RimkSBP 10. *Šie siaubūnai* (kinivarpos – O. P.) *yra bejėgiai sveikų eglių miške, bet čia pat „sutarkuoja“ išgriuvusias egles arba eglinių rąstų rietuvę.* ŠablV 7. *Ilgasnapių porelė labai meili – linguoja, tikseną, linksi galvomis, kaso vienas kitam pečius, kaklus ir daug „kalbasi“.* ŠablMP 9. *Kai kurie mokslininkai sienelėje rado angas, pro kurias žiuželis „prasikala“ į paviršių.* RimkSBP 23. Sudaromas išpūdis, kad tekstas nėra sudėtingas, nes informacija pateikiama tiesiogiai ir paprastai (realizuojamas prieinamumo principas).

Siekiant, kad mokslinės žinios būtų suprantamos visiems, gali būti pažeidžiamas mokslškumo principas – informacija per daug suprastinama. Trūkumai sietini tiek su šnekamojo stiliaus, tiek su dalykinės, oficialiosios kalbos žodžių vartoseną. Pvz.: (Juodosios meletos – O. P.) *dažnai skiedromis „papila“ kelmus.* ŠablMP 7. *Pavojaus metu roplys „atbuliniu bėgiu“ įsikasa į smėlį ir tūno.* ŠablVR 15. *Daug lutučių sunaikina kiaunės, kurios laipioja medžiais ir „revizuoja“ inkilus, uoksus.* ŠablMP 13.

Skaitytojui nežinomo dalyko esmė gali būti atskleidžiama ir

aktualizuojant pirminę žodžio, lėmusio metaforos susidarymą, reikšmę. Pvz.: *Žirafa stovi, įbridusi į Paukščių Taką*. SvidŽ 65. Plg. moksliniame tekste: *Pietinė (Žirafos – O. P.) žvaigždyno dalis siekia Paukščių Tako vidurį*. Reikšmė pabrėžiama vartojant papildomas ekspresines priemones – naujas metaforas.

Apibendrinant galima teigti, kad vaizdiniai, kuriami metafora, yra paprasti, „lokalūs“. Jie atlieka griežtai apibrėžtą užduotį – aiškinti konkrečią sąvoką. Poveikis šiuo atveju atlieka šalutinį, pagalbinį vaidmenį, optimizuoja pranešimo perdavimą. Taigi metafora kuriamas ryškus, vaizdingas pasakojimas, skatinantis atkreipti dėmesį į aprašomus reiškinius ir faktus. Šiuos reiškinius ir faktus metaforiškai gretinant su visiems gerai žinomais dalykais, atskleidžiamas sudėtingų mokslinių abstrakcijų turinys.

MP tekstuose metaforomis linkstama aiškinti naują informaciją, tačiau kartu metafora suteikia galimybę visiškai naujai suvokti tyrimo objektą, galimybę naujai pažvelgti į tai, kas gerai žinoma. Taip vienu metu realizuojamas stereotipiškumas ir individualumas.

2.2.1.3. METONIMIJA

Metonimija lingvistinėje literatūroje traktuojama kaip „žodžio reikšmės perkėlimas, grindžiamas sąvokų ryšiu“ (Župerka, 2001, 63), t. y. „kai vieno daikto ar reiškinio vardas pakeičiamas kitu, vieno dalyko pavadinimas perkeliamas kitam, o tas pakeitimas ar perkėlimas pagrįstas daiktų ar reiškinių sąsaja ir atitikimu“ (Koženiauskienė, 2001, 221). Sąvokos gali būti susijusios erdvės, laiko, priežasties, rezultato, vietos, medžiagos ir kt. ryšiais.

Metonimija yra aprašomoji kategorija. Ji padeda išryškinti ne tiesiogines, o menamas reiškinio ypatybes. Kitaip negu palyginimas, metonimija eliminuoja neesminius (tuos, kurie ir taip aiškūs) kalbamojo dalyko požymius ir iškelia specifinius, esminius esamoje situacijoje.

Kaip jau minėta, metonimija grindžiama sąvokų ryšiais, todėl ji, daugelio tyrėjų nuomone, kitaip negu metafora, yra kontekstinė išraiška.

Metafora yra tik vieno žodžio pakeitimas kitu, todėl lengvai gali būti perfrazuojama į palyginimą. Metonimijos perfrazuoti negalima. R. Jakobsono (Якобсон, 1990, 126) teigimu, metafora paremta panašumo santykiais (ir, atitinkamai, paradigmniais santykiais), o metonimijai būdingi gretimumo santykiai (ir, atitinkamai, sintagminiai santykiai). Semantiškai metafora yra referentų kombinacija, lemianti semantinę konceptinę anomaliją. Metonimija veikia kitaip, ji nejungia referentų su semantiškai priešingai žymėtais vienetais (MacCormac, 1985, 36). Vis dėlto vyrauja nuomonė, kad metonimija gana glaudžiai susijusi su metafora²⁹. Kaip nurodo U. Eco (1984, 78–79), metaforinis perkėlimas (substitucija) pagrįstas metonimijos patirtimi. Metoniminiai ryšiai virsta metaforiniais ir taip realizuojama euristinė kalbos funkcija, t. y. funkcija, orientuota į pažinimą, sprendimų ieškojimą.

Metoniminiai žodžių reikšmių perkėlimai grindžiami tam tikrais daugiau ar mažiau pastoviais semantiniais modeliais. Reikšmės perkėlimas dažnai esti susijęs su žodžių junginio trumpinimu (metonimijai būdinga sąveika su elipse), neretai žodis, pakeičiantis sąvoką, išlieka išoriškai panašus į keičiamąjį žodį (iškeliami bruožai, kuriuos lemia kontekstiniai žodžio ryšiai).

Metonimijai svarbu apibendrinimas. Ji pagrįsta tam tikrų žinių apie objektus, reiškinius ir jų požymius gretinimu. Operuojama ne daiktiniais vaizdiniais, o vaizdiniais apie daiktinius vaizdinius. Metonimija yra „žmogaus mąstymo ir kartu jo kalbinės raiškos dalis, padedanti apibūdinti kryptingą žmogaus veiklą ir ją įvertinti“ (Bitinienė, 2007a, 43).

Metoniminiai reikšmės perkėlimo būdai padeda suvokti naują informaciją, išskirti objektų, reiškinių ar požymių panašumus ir juos susieti. Metoniminis reikšmės perkėlimas yra grindžiamas fizine patirtimi (bendravimu, kasdienybės daiktais, veiksmais, įvykiais ir kt.). Refleksinius perkėlimus (priežasties, fizinius ryšius) įprasta nurodyti tiesiogiai. Pavyzdžiui, *Jaunoje, besikuriančioje valstybėje buvo daugybė sričių, kurioms reikėjo darbščių rankų* (BaušKŠŠ 27). Žodžių junginį *darbščios rankos*

²⁹ Riba tarp metaforos ir metonimijos dažnai būna neaiški. Tam tikrais atvejais tą pačią perkeltinę reikšmę galima interpretuoti ir kaip metonimiją, ir kaip metaforą.

suvokiame kaip žmones. Apie žmones galvojame per ryšį su jų atliekamais darbais, įsivaizduojame darbus, galimus atlikti rankomis. Tokiu būdu metoniminis modelis „kūno dalies pavadinimo vartojimas vietoj kokios nors žmogaus ypatybės“ veikia mūsų mintis.

Būdama vaizdinga, metonimija MP tekstuose atlieka ekspresinę funkciją. Pvz.: *„Išridenkite pyktį“. Gal padės kelios valandos boulingo (ypač jei iškelsite užduotį išmušti ne tik savo, bet ir gretimo takelio kėgliaus).* PakalkKDJ 41.

MP tekstuose metonimijos atlieka ir pranešimo (informacinę) funkciją. Žinios pranešamos lakoniškai, eliptiškai. Pvz.: *Geriausiai rūpestį ir susidomėjimą žmogumi parodo ne sparnuotos frazės ar ašaringi prisipažinimai, bet veiksmai.* ŽaržTKP 50. *Tiriant šios „civilizuotos“ ligos priežastis pasirodė, kad vien G. Lango neurogeninė teorija hipertoninės ligos etiologijos nepaaiškina: stresas sukelia ilgiau ar trumpiau trunkantį arterinio kraujospūdžio padidėjimą, bet tai toli gražu dar nėra tikroji hipertoninė liga.* MeškSSP 10. Abstraktūs teiginiai leidžia atsisakyti junginių *prisipažinimai, kuriuos pareikšdamas individas verkia; liga, kuri yra civilizacijos padarinys.*

Metonimijų atliekamos funkcijos yra glaudžiai viena su kita susijusios.

2.2.1.4. KITI TROPAI IR SEMANTINĖS FIGŪROS

MP tekstuose vartojama ir kitų ypatingų, nestandartinių kalbinės raiškos būdų. Minėtinos metaforos ir metonimijos atmainos (žr. Župerka, 2001, 64): hiperbolė, litotė, įsameninimas (personifikacija), alegorija, ironija, sinekdocha, antonomazija. MP tekstuose esama ir kitokių semantinių figūrų: vartojama tautologija, oksimoronas, paradoksas.

Pastebėta, kad MP tekstų autoriai pirmenybę teikia sisteminėms kalbos išraiškos priemonėms, t. y. toms stilistinėms priemonėms, kurių tiesioginės reikšmės galima lengvai suvokti, nebūtina atsižvelgti į kontekstą. Kontekstinių, individualiųjų stiliaus priemonių, pavartotų tik tam tikroje

kalbėjimo situacijoje, tiriamuosiuose tekstuose linkstama atsisakyti, nes skirtingo amžiaus ar išsilavinimo skaitytojai gali nevienodai interpretuoti tokių priemonių reikšmes. Be to, daugelis šių priemonių yra anaforinės, t. y. orientuotos į jau pasakytą informaciją, tad jas vartojant MP tekstas, skirtas plačiajai visuomenei, taptų kur kas sudėtingesnis.

Hiperbolė. Hiperbole (tai tropas, vartojamas dalyko reikšmei, jo svarbai ir galiai padidinti³⁰) reiškiamą mintį nėra tapati tikrovei. Hiperboliškasis perkėlimas neatitinka realių objekto požymių, tačiau subjektyviai atspindi autoriui svarbų objekto požymį (ar tam tikrą tikrovės aspektą). Skaitytojas puikiai suvokia hiperboliškąją reikšmės perkėlimą, supranta, kad padidrinimo mastas neatitinka tikrovės, o autorius sąmoningai linkęs padidinti kalbamąjį reiškinį. Pvz.: *Šio patarimo esmė netikėta, bet paprasta: vieną dieną turėtumėte būti beprotiškai jį išimylėjusi, kitą – abejinga kaip Sniego karalienė. ŽaržTKP 50. Šiuo atveju dėmesingumas vienas kitam šimtus kartų svarbesnis nei išradingumas. ŽaržTKP 49.* Hiperbole sustiprinamas emocinis poveikis, akcentuojamas išpūdis, pabrėžiama kalbamojo dalyko svarba.

Litotė. MP tekstuose litotė (meninis sumažinimas) neretai vartojama ironizuojant, ja gali būti atskleidžiami negatyvūs aprašomo dalyko aspektai, mažinamas tariamai didžios veiklos reikšmingumas. Pvz.: *Tačiau Heraklio dvyliktasis žygdarbis „Hesperidžių obuoliai“, vėl skaitytoją nukeliantis toli į vakarus – net iki Atlaso kalnų Šiaurės Afrikoje, verčia suklusti – ar Euripidas (V a. pr. Kr.), rašęs tragediją „Heraklis“, bus „prifantazavęs“ ar archeologai nėra atkreipę dėmesio į „smulkmeną“ – į Tero kalnų ugnikalnio kilmės pelenus vakariniuose Viduržemio jūros regionuose? ZubTKN 35.* Šios stilistinės priemonės išraiškingumo pagrindas pirmiausia yra tai, kad sąmoningas sumažinimas yra gerai suprantamas komunikacijos dalyviams.

Įsmeninimas (personifikacija). Suteikiant gyvos būtybės bruožų kokiam nors reiškiniui ar daiktui, jį galima apibūdinti vaizdingiau,

³⁰ Pateikiant stiliaus figūrų apibrėžtis, remtasi R. Koženiauskienės monografija „Retorika: iškalbos stilistika“ (2001).

informatyviau, įtaigiau. Pvz.: *Žengiant dar arčiau pelkės pakraščiu, pasitinka šlapiausioji lago juosta, dažniau dėl kai kurių ypatybių vadinama žemapelke. SprainKGR 38. Pačias atviriausias vietas renkasi vienintelis pelkėse augantis pataisas – patvankinis pataisiukas, Kamamų pelkėje pirmą kartą pastebėtas tik prieš metus. SprainKGR 4. Įasmeninimas neatsiejamai susijęs su daugeliu MP tekstuose vartojamų palyginimų, metaforų. Aprašomi daiktai ar reiškiniai MP tekste įgyja realų žmogiškąjį pavidalą.*

Alegorija. Alegorija (vaizdingas kalbėtojo mąstymas) atskleidžia autoriaus mąstyseną ne tik apie tai, kaip egzistuoja pasaulis, bet ir apie tai, kaip tas pasaulis, autoriaus manymu, galėtų egzistuoti. Tai atsietinio, abstraktaus turinio minties (sampratos, nuomonės) transformavimas į konkretų vaizdinį, t. y. į tai, kas konkrečiu ir vienareikšmiška. Tačiau šis konkretus vaizdinys tuo pat metu įgyja ir abstrakčią reikšmę, yra tam tikras apibendrinimas. Taip per konkretų vaizdą perteikiama abstrakti samprata.

MP tekstuose vartojamos alegorijos neretai yra visuotinės. Pvz.: *Tačiau kuo giliau į mišką, tuo daugiau medžių. LukšFTN 22.*

Ironija. MP tekstuose, kuriant įtaigų tekstą, gali būti vartojama ir ironija – paslėpta pašaipa. Šia stilistine priemone perteikiamas subjektyvus autoriaus vertinimas. Siekiama atkreipti skaitytojo dėmesį, priversti jį reaguoti.

Ironiją dažnai linkstama traktuoti kaip satyros, humoro raiškos priemonę. Tačiau MP tekstų ironija ne visada kelia juoką. Šia stilistine priemone gali būti reiškiamas nepasitenkinimas, apgailestavimas ir pan. Pvz.: *Nepaisant viso to, gyvenimas eina pirmyn, turime gabaus ir veiklaus jaunimo, o senųjų laikų pajėgos gal jau atsigauna po patirto šoko – į Sibirą juk nereikėjo „išvažiuoti“ nė vienam profesoriui. GarškSŽK 9.*

MP tekstuose neretai išeinama iš ironijos, traktuojamos kaip tropas, ribų: vartojamos išplėtotos ironiškų minčių konstrukcijos. Tokia retorine ironijos figūra (žr. Koženiauskiene, 1999, 248) kuriamas netikėtumo išpūdis, tikimasi ypatingo skaitytojo dėmesio. Pvz.: *Naudokitės mūsų patarimais, mieli darbo ieškotojai, ir matysite darbą kaip savo ausis. SerKND 19.*

Gali būti nusakomas humoristinis autoriaus požiūris į pranešamą dalyką. Pvz.: *Tiesa, dabartinėmis akimis žiūrint ji (hominidė – O. P.) nebuvo gražuolė, nei labai gražsti, apaugusi tankiu kailiu, gal daugiau panaši į beždžionę nei į Pamela Anderson su kailiniais, nors...* RubŽBK 23.

Sinekdocha. Ši metonimijos atmaina įkūnija kiekybinį pavaldumo santykį: dalis gali būti vartojama vietoj visumos, vienaskaita gali pakeisti daugiskaitą, rūšis – giminę ir atvirkščiai.

MP tekstuose linkstama vartoti skaičiaus sinekdochą, kai vietoj daugumos pasakomas vienetas. Vienaskaita įgyja apibendrinamąją reikšmę, būdingą moksliniam turiniui perteikti. Tam tikros rūšies daiktai žymimi neatsižvelgiant į jų kiekį, gramatinė forma nurodo neskaidomą daiktų grupę (plačiau žr. 2.3.1 skyrių apie skaičiaus kategoriją). Pvz.: *Dažniausiai žuvį gaudė velkamaisiais ir statomaisiais tinklais.* BacevNJŽ 16.

Vienaskaitą pakeitus daugiskaita MP tekste siekiama kalbos ekspresyvumo. Pvz.: *Taigi naujų kelių į legendomis apipintas pasakiškai turtingas „Indijas“ ieškojimas pirmiausia buvo susijęs su ekonominiais dalykais.* MG 12. Kaip matyti pateiktame pavyzdyje, skaičiaus sinekdocha yra susipynusi su dar viena metonimijos atmaina – **antonomazija**. Sakinyje tikrinis vardas *Indija* yra pavartotas bendrine reikšme. Apskritai, tikrinis vardas, kaip teigia K. Župerka (2001, 66), neturi turinio, žymi konkrečią realiją, o ne sąvoką. Sąvoką tikrinis vardas gali nurodyti tik perėjęs į bendrinę klasę, t. y. pavartotas perkeltine reikšme.

Tautologija. Tautologija (sąvokos pakartojimas kitu tos pačios ar skirtingos šaknies žodžiu) daro MP tekstą gyvesnį, vaizdingesnį, t. y. didina jo ekspresyvumą. Pvz.: *Nuo įvairiaspalvių medžių neatsiliko ir krūmai krūmeliai, gėlės gėlytės...* AukštLP 16. *Nes laikraščiai tarsi įtraukia į daugybės margų žinių žinelių labirintą, akys bėga nuo vienos prie kitos ir žmogų pamažu užvaldo geismas ką nors įdomaus patirti, o ne poreikis sužinoti.* MG 5. *Ir ne tik tai tamsoje, bet ir anapus sienos; ne tik tai anapus sienos, bet ir už jūrų marių; ne tik tai gyvojo organizmo viduje, bet ir prekių*

konteineryje; ne tikrai iš Žemės palydovo, bet ir iš nepagaunamo viršgarsinio lėktuvo, landžiojančio kalnų tarpekliais ir sugebančio paleisti „ietį“ į reikiamą objektą (priešo!). GarškSŽK 9. Ši šnekamajai kalbai būdinga stilistinė priemonė padeda kurti gyvo, emocionalaus bendravimo įspūdį. Visa tai padeda priartinti tekstą prie skaitytojo, tarsi įrodo, kad toks laisvu stiliumi parašytas tekstas nėra sudėtingas, jį lengva suvokti.

Oksimoronas. Pagrindinė oksimorono (tai priešingą reikšmę turinčių žodžių sugretinimas) funkcija MP tekstuose – perteikti autoriaus požiūrį į aprašomą dalyką. Oksimoronu pabrėžiama mąstymo dinamika, pateikiamas ryškesnis aprašomo dalyko apibūdinimas. Pvz.: *Ką reiškia išplėsti galimybes? Pirmiausia – matyti nematomą, girdėti negirdimą.* GarškSŽK 8. Oksimoronu gali būti atskleidžiamas ir vidinis prieštaravimas, glūdinčios tikrovės faktuose ir reiškiniuose. Pvz.: *Gal mes taip keistai atrodysime ateities kokiam nors Homo debilius, ypač jei evoliucija – žmogaus neprotingas protinęjimas <...> – vyks dabartiniu keliu ir toliau.* RubŽBK 30.

2.2.2. SINTAKSINĖS FIGŪROS

Sintaksinės figūros – tai „sintaksinės konstrukcijos, didinančios kalbos išraiškingumą, ypatingi sakinių sudarymo bei vartojimo būdai“ (Župerka, 2001, 69). MP tekstuose vartoseną išsiskiria klausiamieji sakiniai. Atskirai minėtini retoriniai sušukimai, leksiniai ir sintaksiniai kartojimai, redukcijos figūros – elipsė ir nutylėjimas.

Klausiamieji sakiniai. Klausiamieji sakiniai, vartojami MP tekstuose, yra nevienodi. Jie skiriasi savo atliekamomis funkcijomis, struktūra, sąryšiu su numatomu atsakymu, ekspresyvumu. Todėl tikslinga atskirai aptarti retorinį klausimą ir klausiamuosius fragmentus (plg. Bitinienė, 2004, 6), kuriuos sudaro klausimų ir atsakymų kompleksai.

Retorinis klausimas. Tai stilios figūra, perteikianti klausimą sakiniu, turinčiu emocionalią sustiprinto tvirtinimo arba neigimo reikšmę (Сковородников, 1981, 208). Formos ir turinio asimetrija lemia šios figūros

ekspresyvumą. Daugelis tyrėjų pagrįstai ją priskiria tropams, nes klausiamasis sakiny s vartojamas netiesiogine reikšme. „Klausimas paprastai formuluojamas perkeltine reikšme, nes iš tiesų jis yra ne tiek klausiamojo, kiek tvirtinamojo pobūdžio“ (Koženiauskienė, 2001, 342–343).

Retoriniu klausimu nenumatomas atsakymas, nes pagal prasmę šis klausimas yra emfatinis tvirtinimas arba paneigimas. Siekiama ne gauti atsakymą, o perduoti informaciją. Klausiamoji struktūra ir specifinė intonacija vartojama tam, kad patrauktų dėmesį, perteikiamą mintį darytų įtikinamesnę, stipriau emociškai paveiktą skaitytoją. Klausdamas autorius pats netiesiogiai atsako į pateiktą klausimą, todėl galima teigti, kad retorinis klausimas yra sinonimiškas pasakojamajam sakiniui. Pvz.: (1) *Ar verta sakyti, kad tie įpročiai būna skirtingi?* KučinskKPK 32. (2) *Tačiau argi tai – ne jūsų tikslas, kad būtų kuo mažiau bevaisių pavienių darbuotojų pastangų?* RemKSB 17.

Palyginkime: (1) *Neverta sakyti, kad tie įpročiai būna skirtingi.* (2) *Tai jūsų tikslas, kad būtų kuo mažiau bevaisių pavienių darbuotojų pastangų.*

Retorinis klausimas ypatingas tuo, kad sakiny s, kuriame nėra neigimo dalelytės *ne*, suvokiamas kaip neigiamas, ir atvirkščiai, sakiny s, kuriame yra dalelytė *ne*, suvokiamas kaip teigiamas. Įprastai retoriniams klausimams būdingas ekspresyviai žymėtas neigimas. Retoriniu klausimu „prasmiškai ir emocionaliai išskiriami prasminiai centrai, formuojami emociniai vertinamieji adresato ir kalbos objekto santykiai, taip pat adresatui pateikiami prasmiškai ypač svarbūs samprotavimo (įrodymo) etapai“ (Михальская, 1996, 240–241).

MP tekstuose retoriniai klausimai leidžia autoriui išreikšti savo požiūrį į pateikiamus faktus, polemizuojant su pačiu savimi ar galima nuomone. Skaitytojas tarsi įtraukiamas į samprotavimo procesą, netiesiogiai skatinamas daryti reikalaujamas išvadas. Tokiais atvejais retorinis klausimas vartojamas kaip priemonė, imituojanti šnekamąją kalbą. Pvz.: *Modelis neabejotinai išsidriekia „žemesniame“ neurobiologijos lygmenyje ir iš esmės paaiškina*

viską. Ko daugiau norėti? BurJanušSSV 18. Tarp kitko, kodėl mes dauginamės? Bandydami atsakyti, ar negrįšime prie to paties kalambūro? BaltriukRubLK 16.

MP tekstuose retoriniai klausimai gali būti vartojami kaip argumento, išvados (ar įrodymo teiginio) emocinė išraiška. Pvz.: *Saulės sistemai būdinga, kad arčiau Saulės esančios planetos yra tankesnės, o tolimosios sudarytos daugiausia iš dujinės medžiagos. Tiesa, šių tolimųjų planetų milžinių palydovai yra sudaryti iš sušalusios medžiagos (mūsų sąlygomis skysčių ar dujų – vandens, metano ir t. t.). Tai paaiškėjo ištyrus jų paviršių spalvą ir meteoritų kraterius. Gal Saulės vėjas per ilgą Saulės sistemos egzistavimo laiką nuo artimesnių planetų nupūtė lakiąsias medžiagas ir jas sugaudė tolimesnės? Gal Saulei „senstant“ jos virsmo raudonąja milžine metu bus nupūstos dujos ir nuo tolimųjų planetų, ir atsidengs kietieji jų branduoliai – įprastinio dydžio kietos planetos, kuriose galės prisiglausti žmonių civilizacijos likučiai? VaitkGPS 5.*

Pagal sakinio leksinį krūvį retorinis klausimas MP tekstuose gali sustiprinti įvairias emocines tonacijas: abejonę ar nuostabą, džiaugsmą, pasipiktinimą, papeikimą ir kt. Pvz.: *„Valgykit obuolius ir uogas, – juose daug visokių vitaminų“ – sako žmonės. Tačiau ir patys patarėjai dažniausiai nepagalvoja, kodėl augaluose daug vitaminų. Negi todėl, kad žmogų jais aprūpintų? ŠimkKPA 13. Juk susirinkimai gali būti įdomūs, aktualūs, naudingi visų darbuotojų veiklai ir netgi smagūs. Netikite? RemKSB 15. Kiekvienas žmogus turi turėti tik savo erdvę – kitaip jis bus neįdomus ne tik sau, bet ir kitiems, kurie apie jį žinos viską ir dar daugiau. Na, ką naujo ar intriguojamo iš tokio išgirsi? ŽaržTKP 49.*

Autoriaus požiūris į pateikiamus faktus, polemizavimas su savo ar kitų nuomone gali būti emociškai reiškiamas labai trumpais retoriniais klausimais. Retoriniais klausimais „nesiekama gauti ypač naujos informacijos – jie patys tokią informaciją teikia, neprarasdami klausiamosios reikšmės“ (Abaravičius, 2002, 179). Pvz.: *Rašytinė informacija apie drugį, pasiekusį Islandijos salą,*

atrodo net neįtikėtinai. (6) Gal ji ten stiprūs vėjai nubloškė? O Lietuva jiems dar pakankamai šiltas kraštas. ŠablS 10.

Klausiamieji fragmentai. Klausimų ir atsakymų kompleksai iš kitų MP tekstuose vartojamų ekspresinių sintaksės priemonių išsiskiria dažniu ir atliekamų funkcijų įvairove. Suprantama, vartoseną nemažai priklauso ir nuo tokių parametrų kaip autoriaus kalbos individualumas, jo gebėjimas prieinamai supažindinti skaitytoją su mokslo naujovėmis ar MP teksto žanras.

Klausiamieji fragmentai yra savitas būdas sukurti adresato planą, jo dalyvavimo efektą. Tai pagrindinė klausimų ir atsakymų kompleksų funkcija. Ji padeda realizuoti komunikacinę MP tekstų autoriaus orientaciją į skaitytoją, jo dėmesio valdymą. Numatomas grįžtamasis ryšis, todėl pranešama informacija suvokiama lengvai ir adekvačiai. Klausimas yra paveiki priemonė atkreipti skaitytojo dėmesį į tolesnį pranešimą, kuris yra autoriaus atsakymas į savo paties iškeltą klausimą. Tai dvipusis minties perteikimas. „Klausimai adresantui padeda reikiama kryptimi organizuoti tekstą, o adresatą priartina prie numatomos teksto kompozicijos, skatina paklusti informacijos pateikimo logikai“ (Bitinienė, 2004, 8). Manoma, kad klausiamieji sakiniai susiję su esminiais teksto klausimais (Кириченко, 1990, 51).

Imituojant autoriaus ir skaitytojo dialogą, skaitymas virsta aktyviu vyksmu. Klausdamas autorius sukuria stimulą atsakyti, tačiau, nelaukdamas skaitytojo reakcijos, pats pateikia atsakymą. Skaitytojas priima pateiktą atsakymą kaip savo, o tai leidžia optimaliai suvokti pateikiamą informaciją. Tam tikrais atvejais gali būti vartojama papildomų raiškos priemonių, aktyvinančių skaitytojo dėmesį: vartojamas kreipinys, daugiskaitos I ir II asmens veiksmažodžio formos ir kt. Pvz.: *O kas būtų, jei turėtume dvi vienodas sinapses, kurių kiekviena atskirai nebūtų pajėgi pasiekti NMDA-kanalų atsidarymo potencialo, tačiau, gavusios impulsus kartu, jos tą magišką barjerą įveiktų? Siūlyčiau skaitytojui pačiam išnagrinėti šį atvejį. Rezultatas, be abejo, bus tas, kad netgi dvi vienodos sinapsės gali veikti kaip „sutapimo detektoriai“ – jų stiprumas išauga tik tada, kai abi jos gauna impulsus vienu metu.* JanušNP2 19.

Paklausite, o kiekgi raktų gali tilpti žiede? Kiek tik norite.
JaudKP 31.

MP tekstuose leksiškai ir sintaksiškai susiję klausimai ir atsakymai gali prarasti prasminį ir sintaksinį savarankiškumą ir sudaryti tam tikrus dialoginius vienetus. Taip sukurama esaties iliuzija, pabrėžiama minčių dėstymo eiga, aktyvinamas skaitytojo dėmesys, imituojama atsakymo į iškeltą klausimą paieškos situacija. Skaitytojas netiesiogiai tampa iliuzinio dialogo, orientuoto į šnekamąją kalbą, dalyviu. Pvz.: *Bet ar mes turime bent kokių užuominų, kad tai iš tiesų vyksta smegenyse?*

Taip, ir dar kokių! JanušNP2 18.

Ir ką gi tuomet neuronas daro? Užsidengia rankomis burną ir prisiekia daugiau nebešnekėti?

Ne. Manoma, jog čia į žaidimą įsitraukia mažiau žinoma ląstelių sąveika. BurJanušSSV 18.

Nejaugi negalima rasti būdų atsikratyti atliekomis ir kartu pasilaikyti sau į jūras be naudos nuplaukiančius milijonus? Be abejo, galima, nors tam ir reikia brangių valymo įrenginių ir atliekų perdirbimo įmonių. JackBGD 25.

Tiriamuosiuose tekstuose vartojami ir labai trumpi klausiamieji sakiniai, įeinantys į vadinamuosius klausimo ir atsakymo fragmentus, kurie rodo MP tekstų sąveiką su publicistiniu stiliumi, perėmusiu tokį teksto organizavimo būdą iš šnekamosios kalbos dialogo. Klausimai ir iš karto einantys atsakymai sutvirtina argumentus, padeda svarstyti, išsiaiškinti ginčytinus dalykus. Pvz.: *Dauguma šiandien vartojamų žvaigždynų pavadinimų yra graikiškos kilmės. (1 ž.) Kodėl? Atsakymas paprastas: graikai buvo pirmieji nuoseklūs dangaus šviesulių stebėtojai Europoje.* SvidAA 13. *(5 ž.) Ar jie (daugiakrūviai jonai – O.P.) egzistuoja natūraliomis sąlygomis? (1 ž.) Taip. Pirmiausia žvaigždėse, žvaigždžių atmosferose, Saulės vainike – visur, kur yra didelės temperatūros.* RudzDTK 2. *(2 ž.) Painu atskirti? Vikšrą atpažinsite daug lengviau, jei įsidėmėsite, kokį augalą jis graužė. ŠablS 28. (3 ž.) Na ir kas? Ogi nieko.*

Nieko rimto neįvyks ir net NMDA-kanalai liks uždaryti. JanušNP2 18.

Klausiamieji fragmentai leidžia autoriui numatyti galimus neaiškumus, skaitytojo prieštaravimus ir čia pat pateikti atsakymą. Pvz.: *Gana aišku, kad valingų sprendimų laikai praėjo ir procesas vyks natūraliai. Kaip jis vyks? Neaišku. MitašŽIV 41. Senovėje ir viduramžiais būta daug auksinių rankų meistrų. O dabar ar jų nėra? Yra, tik jie gal tiek nepagarsinti. JanMM 20. Kaip matyti, informacija skaidoma, svarbiausios žinios pateikiamos atsakymo dalyje.*

Taigi klausimų ir atsakymų kompleksai MP tekstuose atlieka ir informacinę funkciją. Aiškiai ir nuosekliai suformuluoti klausimai orientuoja skaitytojo mintį, detalizuoja informaciją, ją skirsto į dalis, pateikia tam tikrą jos kiekį. Visa tai padidina galimybę lengviau suvokti pateikiamą medžiagą.

Klausiamaisiais fragmentais mokslinės sampratos, sudėtingos abstrakcijos pateikiamos konkrečiai ir vaizdžiai. Todėl MP tekstuose klausimų ir atsakymų kompleksai gali būti vartojami aiškinant mokslinius reiškinius, pateikiant terminų definicijas. Pvz.: *Kaip visa tai daroma? Skaitmeninių parašų programinė įranga atlieka visą darbą. Vartotojui belieka įvykdyti keletą komandų ir raktų pora (key pair) pateikiama automatiškai. Kai turime raktus, reikia tik nurodyti pageidaujamą pasirašyti dokumentą, kurį išsiųsime norimam asmeniui. JaudKP 31. Taigi – kas ji tokia ta kerpė? Trumpai ją galima pavadinti grybo mitybos būdu, kadangi kerpės nesudaro kokios nors atskiros grybų grupės, jų palyginti nelabai tolimi giminaičiai yra visiems pažįstami bobausiai ir briedžiukai arba kai kurie augalų ligų sukėlėjai. MotiejK 2–3.*

MP tekstuose vartojami ir fragmentai, sudaryti iš kelių klausimų. Paprastai tokiais atvejais pirmas klausimas yra pagrindinis. Jis tikslinamas, ribojamas semantiškai toliau einančiais papildomais klausimais. Tokią dalimis suskaidytą informaciją lengva suvokti. Pvz.: *Kodėl perlito struktūra panaši į perlo ar svogūno? Kaip atsiranda tie lukštai? Atsakoma, kad koncentriniai plyšiai atsiranda dėl įtampų auštančiame stikle*

arba kad taip medžiaga skeldėja aplink stiklo kristalizacijos židinius, o gal dėl to, kad į uolieną skverbiasi antrinis vanduo... ŠtuopP 16. Kieno gi ranka vykdo šiuos grėsmingus ir pavojingus Neptūno nurodymus (laivas staiga keičia eigos kursą – O.P.)? Kas gi nutraukia stipriausius laivų lynus? Kokios jėgos tranko ir blaško laivus sąsiauryje ir priverčia juos nepaklusti vairininkui? KirlBPK 29.

Klausiamieji fragmentai MP tekstuose gali atlikti ir kompozicinio rišumo funkciją. Vartojant klausimų ir atsakymų kompleksus, sukuriamas kompozicinis MP teksto karkasas. Pirmiausia, klausiamieji sakiniai gali būti vartojami MP tekstų antraštėse ir paantraštėse. Jie yra ekspresyvaus pobūdžio, atlieka reklaminę funkciją. Pvz.: *Ar įsižiebs Žemėje dirbtinė saulė?* MakarAIŽ 6. *Kiek lemta gyventi?* VolskKLG 37. *Ar Lietuvai reikia chemijos?* ŠalkALR 22.

Antraštė ar paantraštė, išreikšta klausimu, yra glaudžiai susijusi su teksto turiniu. Atsakymu į klausimą, iškeltą antraštinėje dalyje, gali tapti visa knyga, straipsnis, jo dalis ar pastraipa. Kartais pasakojimą autorius pradeda ne nuo pirmo teksto sakinio, o tiesiogiai nuo antraštės. Pvz.:

Antraštė: *Ar Plutonas – planeta?*

Pirmas sakiny: *Iki šiol toks klausimas lyg ir nekildavo – manyta, kad Plutonas yra devintoji Saulės sistemos planeta, nors ir ne visai normali.* StraižAN 11.

Teksto pradžioje klausimų ir atsakymų grandinėmis gali būti formuluojama teksto tema, atkreipiamas skaitytojo dėmesys į kai kuriuos jo aspektus. Tokiu būdu kuriama sintagmiškai išreikšta teksto įtampa. Skaitytojas laukia atsakymo į iškeltą klausimą, todėl ypač susidomėjęs seka tolesnį pasakojimą. Pvz.: *Kodėl kalbėsime būtent apie leukozių virusus?*

Žinoma, jog yra virusų, kurie sukelia piktybinius navikus varlėms, paukščiams, graužikams, naminiams gyvuliams ir beždžionėms. Manoma, kad ir žmogus ne išimtis. Tačiau iki šiol dar neišskirtas virusas, sukeliantis

leukozes žmonėms. TamošLV 3.

Ar pamenate pasaką „Mažasis Mukas“? Vieną dieną jam išauga ilga nosis. Ar skaitėte Kafkos novelę „Pasikeitimas“? Jos herojus Gregoras vieną rytą pavirsta vabalu. Ar atsimenate Anderseno „Bjaurųjį ančiuką“? Jis visai kitoks negu visi paukščiai. Todėl visi žiūri į jį su pašaipa ir pasibjaurėjimu. Panašiai jaučiasi paaugliai, kurių kaklai, pėdos, plaštakos ir kitos kūno vietos staiga – per vieną vasarą – ima ir išauga. LapPBA 6.

Klausimų ir atsakymų kompleksai, esantys teksto viduryje, tarsi įsilieja į pasakojimą ir praneša apie atsiradusią naują problemą ar būdą jai spręsti. Pvz.: *Pavadinkime šį pyktį „įniršiu“. Kaip mes įsivaizduojame įniršį? Įniršęs žmogus vis kelia balsą, pažeria visą krūvą užgauliojimų ir gąsdinimų, jo povyza – karinga, gestai – grėsmingi, jis nesitvardo. Taip pat jaučiasi labai apgautas, išduotas ir visiškai teisus taip pykdamas. Atkreipkite dėmesį ir į užslėptą pyktį, kuriam prasiveržti užtenka menkučio preteksto. PakalkPV 39.* Tai rodo, kad MP tekstuose pagrindinę temą įprastai sudaro kelios mikrotemos. Šią mintį pagrindžia ir klausimų ir atsakymų kompleksų vartoseną pastraipos pabaigoje (grandinės atlieka siejamąją pastraipų funkciją). Pvz.: *Vienas svarbiausių kiekvieno augalėdžio vabzdžio „sprendimų“ yra tinkamos vietos kiaušiniams dėti pasirinkimas. Daugelio vabzdžių lervos negali įveikti didelių atstumų ir persikelti ant kito augalo, todėl nuo patelės sugebėjimo pasirinkti tinkamiausią maistui augalą priklauso, ar lervos užaugs ir galės pratęsti giminę. Kaipgi vabzdys sugeba išsirinkti tą vienintelį augalą?*

Augalai sintetina įvairios struktūros medžiagas. Dauguma jų lakios ir padeda vabzdžiui atskirti tinkamą augalą nuo visų kitų. PlepAJA 18.

Klausiamaisiais fragmentais, pateikiamais dalių, skyrių ar viso teksto pabaigoje gali būti formuluojamos išvados, apibendrinama tai, kas buvo pasakyta, numatomi nauji uždaviniai ir sprendtinios problemos. Pvz.: *Tačiau ar būtų gimę tokie pionieriški atradimai be tokių stiprių*

stresų? MontvSM 44. Ar lemta mums savo ribota materialia smegenų veikla suvokti inkarnacijos esmę? Net minties gimimas mums yra paslaptis. Tad vietoje griežtos tikslios išvados kartojame klausimą: kiek manyje yra manęs, kiek to, kuris buvo, ir to, kuris bus? BiržIKA 17. Nuosavybė kol kas yra savotiškas „tabu“, apie jos prigimtį ir esmę kalbėti kažkodėl vengiama. Gal dar neatėjo laikas? SventBTB 11.

Galima manyti, kad klausiamieji fragmentai tekste vartojami tada, kai autorius iškelia problemą ir čia pat ją tarytum bando išspręsti, kai naujai interpretuojami seni, žinomi faktai. Skaitytojas vedamas kūrybinio ieškojimo, tyrimo proceso ir dėsnių nustatymo etapais. Klausiamaisiais fragmentais kuriama įtampos, atsakymo laukimo situacija, kartu skatinamas skaitytojo pažintinis susidomėjimas, stimuliuojamas kūrybinio teksto suvokimo procesas. Klausimų ir atsakymų kompleksai įtraukia skaitytoją į atsakymų paieškas, kartu realizuojama ir pagrindinė MP teksto komunikacinė intencija. Sukuriamas grįžtamasis ryšys, realizuojami dialoginiai autoriaus ir skaitytojo santykiai.

Klausiamųjų sakinių vartojimas MP tekstuose tiesiogiai susijęs su samprotavimu (ieškoma sprendimo būdų, atmetamos netinkamos hipotezės ir kt.). Aprašymo ir pasakojimo fragmentuose (aprašomi empiriniai duomenys, aptariama eksperimentinė medžiaga ir kt.) jų arba mažai, arba visai nevartojama.

Šaukiamieji sakiniai. Šaukiamieji sakiniai „perteikia žmogaus jausenos, nuotaikos, vidinių išgyvenimų apraiškas, pasakomas pakilia, emfaziška intonacija“ (Abaravičius, 2002, 193). Šiais sakiniais „pabrėžtinai realizuojama kalbai būdinga žmogaus vidinio pasaulio ir saviraiškos funkcija“ (Labutis, 2002, 111). Šaukiamųjų sakinių emocingumas perteikiamas intonacija (naudojama grafinė intonacijos išraiška – šauktukas), žodžių tvarka (prepoziciškai pateikiamas svarbiausias informatyvus žodis), tam tikrų leksinių priemonių vartojimu (vartojamos dalelytės, jaustukai, prieveiksmiai, įvardžiai).

MP tekstuose šaukiamaisiais sakiniais perteikiama autoriaus nuostaba ar susižavėjimas, požiūris į mokslo žinias. Pvz.: *O genomų knygelės iš tikrųjų įvairios. Vienos vos keletas dešimčių, šimtų puslapių (tai virusų genomai), kitos – lyg storos enciklopedijos, tūkstančių puslapių (bakterijų genomai), o tiems, kurie norėtų laikyti žmogaus genomą, tektų į rankas paimiti 4–5 milijonų puslapių knyga!* RubNML 3. *O kur dar įvairios bakterijos ir kiti smulkūs padarėliai, besiglaudžiantys kerpės aplinkoje ar pačioje kerpėje!* MotiejK 2. *Skirtumas tas, kad čia gamta nusidažo visomis vaivorykštės spalvomis lapkričio mėnesį!* AukštLP 16. *Trumpai lapgraužius apžvelgti sudėtinga. Jų tiek daug!* ŠablV 38. Šaukiamieji sakiniai padeda atkreipti skaitytojo dėmesį į svarbius dalykus, juos paaiškina (pvz., nusakomas žmogaus genomo dydis, kerpės aplinka, akcentuojamas mėnuo, gausa).

Tiriamiesiems tekstams nebūdinga šaukiamaisiais sakiniais reikšti nuostabą ar susižavėjimą patetiškai (plg. meninio stiliaus tekstus). Vis dėlto šia reikšme vartojamų šaukiamųjų sakinių MP tekstuose esama. Periferinę vartoseną galima sieti su individualiuoju autoriaus stiliumi. Pvz.: *Koks siaubas visus pagavo!* ŠablS 4. *Tikra nelaimė!* ŠablV 13.

Elipsė. Būdama „pati taupiausia sintaksinė figūra, kurios esmė – visiškas sutrumpinimas, žodžio ar žodžio junginio praleidimas“ (Koženiauskienė, 2001, 299), elipsė rodo ryšį su šnekamąja kalba. Elipsė priklauso nuo konteksto, ja norima atkreipti dėmesį į tai, kas praleista. Kai sąmonė nesiekia atkurti trūkstamą žodį (ar žodžius), aišku, kad elipsės elementai atskirai nėra suvokiami (plg. Балли, 2001, 107).

Tradiciškai elipsė žymima brūkšniu. MP tekstuose brūkšnys pavaduoja praleistą sudurtinio tarinio jungtį. Pvz.: *Sočiai ir gardžiai valgyti, gražiai rengtis, jaukioje, sveikoje aplinkoje gyventi – natūralus kiekvieno žmogaus noras.* ŠimkKPA 3. Brūkšnys gali būti rašomas vietoj praleisto žodžio, žinomo iš ankstesnio teksto. Pvz.: *Taip plinta daugelis užkrečiamųjų ligų: nuo sergančio žmogaus –*

sveikajam. MinTVŠ 18. Brūkšniu gali būti žymimas ir minties šuolis, prijungiama išvada ar nurodoma priežastis. Pvz.: *Taigi išvada tokia – nereikėtų įvesti kiekybinių fizinių ypatybių standartų*. JarBLM 7. Vis dėlto tokia gramatinė elipsė yra sintaksės norma, o ne ekspresinė priemonė.

Elipsės vartojimas daro MP tekstą gyvesnį. Taip išvengiama pasakojimo monotonijos, išreiškiamos autoriaus emocijos, pasakymas tampa gyvas ir raiškus, ritmiškas, skambus. Pvz.: *Koks šios bangos ryšys su uosto fenomenu traukliu? Pažiūrėkime*. KirlBPK 30. *Surasi jį (lizdelį – O. P.) tada, kai paukštelis purpteli iš po kojų. Atsargiai!* ŠablS 33. *Psichoterapeutas <...> ims ją (psichiką – O. P.) analizuoti, ras klaidų, panaudos savo energiją, perprogramuos, pripils ten meilės. Jis mane permokys. Užhipnotizuos*. LapMAP 6.

Kaip matyti, elipsė akivaizdžiai konverguoja su kitomis ekspresinėmis sintaksės priemonėmis: parceliacija, šaukiamaisiais sakiniais.

Nutylėjimas. Nutylėjimas, t. y. „nepasakymas iki galo, gramatinis ir prasminis sakinio nebaigtumas“ (Župerka, 1983a, 96), tekste žymimas daugtaškiu. Nutylėdamas kokią nors svarbią mintį, autorius suteikia jai ypatingos prasmės, sukelia įtampą ir emocijas, suintriguoja, palieka erdvės skaitytojo vaizduotei. „Nutylėjimu norima sužadinti adresato vaizduotę, atkreipti jo dėmesį. Adresatas tampa savotišku teksto bendraautorium, nes turi užpildyti autoriaus paliktas spragas“ (Smetonienė, 2009, 149). Sakiniai su nutylėjimais sudaro spontaniško minčių reiškimo išpūdį, jais parodomas pasitikėjimas adresato supratingumu. Tokie sakiniai įprastai neilgi. Pvz.: *Ornitologas A. Aleknonis kartą stebėjo maždaug dvidešimt penkių volungių būrį. (5 ž.) Koks tai turėjo būti grožis...* ŠablMP 46.

MP tekstuose nutylėjimas vartojamas kaip ekspresinė priemonė, skirta autoriaus emocijoms perteikti. Tai gali būti nuostabos, apgailestavimo, sutrikimo, netikrumo ir kt. išraiška. Emocinę išraišką gali sustiprinti šauktukas. Pvz.: *Kaip jie nustebo, kai, vartydami senus žurnalų komplektus, rado Mendelio straipsnį, kuriame visa tai jau seniai buvo*

aprašyta!.. SinkGLŽ 7. Užmiršdami atsiejame reikšmingus dalykus nuo mažiau reikšmingų, galime sisteminti informaciją. Jei neužmirštume... Toks atvejis aprašytas įžymiojo A. Lurijos, maždaug 30 metų tyrinėjusio rusų žurnalisto Š., kuris nemokėjo užmiršti, atminties galimybes. KairaitAP 34. Hipotezė tokia: likę dirvoje vikšrai neperžiemojo, sušalo, todėl nauji drugiai čia nebeskraidė, o iš svetur drugiai nebeatklydo, kaip tai atsitiko 2002 metais. O namuose drėkinamuose kiminuose laikomos šio sfinkso lėliukės kažin kodėl nevirto taip laukiamais drugiais... ŠablS 44.

Tiriamuosiuose tekstuose nutylėjimas gali būti vartojamas ir kaip tam tikra eufemizmo raiška. Vengiant elementų, kurių svetimumas tekste būtų akivaizdus, tam tikras mintis autorius perteikia ne tiesiogiai, o kaip užuominą. Pvz.: *Susimąstyti verta tik tuomet, kai jis to nepastebi, vertina kaip savaime suprantamus dalykus ir neatsilygina tuo pačiu. Tokiu atveju pravartu garsiai ir aiškiai išreikšti savo norus ir poreikius. Jei ir tada jų bus nepaisoma, ką gi... ŽaržTKP 50. Vos po keliolikos minučių šalia sustojo raudonas sportinis automobilis, iš jo išsiropštė trys kapotai kalbantys ir kampuotai atrodantys vyrukai. Tiesą sakant, iš pirmo žvilgsnio didelio pasitikėjimo nekėlė... SkinGR 35.*

MP tekstuose nutylėjimu gali būti baigiamas gausus ilgas išvardijimas. Sudaromas įspūdis, kad išvardijimo nariai dar gali būti tęsiami, vardijami ir toliau. Pvz.: *Prisiminkime tragišką jūrų, arba Stelerio, karvės, tauro, balandžių keleivių, didžiųjų alku, stručių moa likimą; prisiminkime, jog tik „per stebuklą“ panašaus likimo išvengė bizonas, stumbras, Libano kedras... BalevLRK 38. Galima tąsa gali būti sustiprinama autoriaus komentarais. Ir ratas vėl sukasi iš naujo – susirinkimo tikslai, uždaviniai, informavimas apie susirinkimo darbotvarkę, visų dalyvių atvykimas, įžanga, sprendimų priėmimas... Tarsi pasaka be pabaigos. RemKSB 17. Aukštai iškilęs erelis maloniai klykauja, suglaudžia sparnus, pasvyra ir stačia galva sminga žemyn, bet greitai pakyla ir vėl krenta... Daug kartų kartoja. ŠablMP 9.*

Nutylėjimas gali būti ir dalinis. Daugtaškiu sudominama, suintriguojama, tačiau autorius pasakymą vis dėlto baigia. Taip išreiškiama netikėta mintis. Pvz.: *Retais atvejais žmonės bando „pastatyti į vietą“... graužikai*. VenckGŽE 33. *Parepetuokite pokalbį dėl darbo su... savo šunimi, katinu ar auksine žuvele*. PakalkKDJ 42. *Pelėdų giminaitis lelys dieną neskraido. Tupi pilvu prigludęs išilgai šakos. Ant žemės sudeda 2 kiaušinius, aptupia ir... išnyksta. Jo spalva tokia kaip spyglių, šakelių, kerpių, žievės*. ŠablMP 23. *Įdomu, kad Aristotelis, aprašinėjęs Graikijos gamtą, žinojo 6 rūšis vabalų. Praėjus maždaug 1 700 metų, t. y. 1661 m., Vokietijoje buvo žinoma, neįtikėtina, bet... 34 rūšimis daugiau!* ŠablV 1.

Esama ir tokių nutylėjimo atvejų, kai autorius pasako visą mintį, tačiau baigia ją daugtaškiu, taip lyg ir sureikšmindamas pasakymą, verčia pamąstyti apie tai, kas pasakyta. Pvz.: *Iš tiesų kartais naudinga pasižiūrėti į save iš šalies, ypač jeigu tavo veidas perkreiptas pykčio...* KučinskKPK 30. *Durnaropės (Datura inoxia) nektare yra haliucinogeninių alkaloidų. Ją apdulkinantys drugiai, paragavę tokio maisto, apsvaigsta ir svirduliuoja ore. Taip, ir čia žmogus nieko naujo nesugalvojo...* PlepAJA 19.

Nutylėjimas MP tekstuose gali atlikti ir reklaminę funkciją. Dažnai tekstų antraštės ar paantraštės baigiamos daugtaškiu. Pvz.: *Ką daro ryžtas...* RimkSBP 28. Norint išsiaiškinti, kas antraštėje nutylėta, skaitytojui reikia skaityti tolesnį tekstą.

Teksto pabaigoje nutylėjimu emocionaliai gali būti numatomi nauji uždaviniai ir spręstinos problemos. Pvz.: *Taigi dar viena svarbi limnologijos ir okeanografijos sritis – virusai. Bet apie tai gal kada nors vėliau...* StepMKK 17.

Kartojimas. Leksiniu ir sintaksiniu kartojimu MP tekstuose realizuojamas sintaksinis paralelizmas, kai tam tikros sakinio dalys, atskiri sakinio fragmentai ar net sakiniai yra komponuojami identiškai, laikantis tų pačių principų. Dažna figūra MP tekstuose yra **anafora**. Ši figūra MP

tekstuose atlieka išskiriamąją (emfatinę) ir konkretinamąją funkcijas.

Kartojimas išskiria tam tikras pasakymo dalis, visiškai ar iš dalies leksiškai identiškas ir užimančias vienodą sintaksinę poziciją, kurioms tenka loginis kirtis. Kartojimai gali būti susiję su paties kartojamo žodžio akcentuacija arba su žodžiais, einančiais po kartojamų elementų. Žodžiai, einantys po kartojamų elementų, dažnai yra sinonimiški arba priklauso tai pačiai semantinei grupei. Pvz.: *Jaučiatės išsigandęs? <...>. Jaučiatės piktas? <...>. Jaučiate palengvėjimą? <...>.* PakalkKDJ 41. *Venkite etikečių. <...>. Venkite apibendrinimų. <...>.* KučinskKPK 33. *Vardas yra šalis. Vardas yra tauta. Vardas yra valstybė. Vardas yra kultūra.* MartinkLVT 3.

Sintaksiniu kartojimu išskiriama, konkretinama. Kartu dėstymas tampa dinamiškas, emocionalus ir išraiškingas. Pvz.: *Gal dėl to, kad mes lietuviai ir, kaip įprasta manyti, esame linkę viską vertinti pesimistiškai. Gal dėl to, kad saulės čia mažiau, ir aplinką piešiame kur kas tamsesnėmis spalvomis. Gal dėl to, kad tik ypatingomis progomis išgirstame gerą naujieną televizijos žinių laidoje.* SkinGR 35.

Sintaksinis kartojimas daro dėstymą aiškų, ryškų, yra išraiškinga teksto ritmikos ir intonacijos priemonė. Taip pabrėžiami esminiai dalykai, į kuriuos norima atkreipti skaitytojo dėmesį.

Kartojami gali būti jungtukai, prielinksniai, išryškinantys ryšį tarp sakinio dalių. Gali būti kartojamos dalelytės. Toks kartojimas sudaro sintaksinę figūrą – **polisindetoną**. „Polisindetonu pabrėžiami išvardijami dalykai ar reiškiniai kalbai suteikia rimties, jausmų pakilumo, ritmiškumo“ (Koženiauskiene, 2001, 287). Pvz.: *Tuomet mes neturėtumėme nei graikų filosofijos, nei mito apie Edipą, nei Džokondos... LapVAK 20. Gal vaikystėje patirtą gėdą, gal prisiminimus apie pirmąją meilę, gal dienoraštį, eilėraščius, penkis taip ir nebaigto erotinio romano skyrelius – galiausiai tai neturi niekam kitam rūpėti.* ŽaržTKP 49.

MP tekstuose esama ir daugiau sintaksinių figūrų³¹, suteikiančių tekstams gyvybės, ekspresyvumo. Minėtina įtaigumo teikianti, išskirtinę žodžio konotaciją paryškinanti **diafora** (figūra, paremta to paties žodžio pakartojimu – pirmą kartą bendra prasme, antrą – su išskirtine konotacija) (pvz.: *Beveik po tūkstančio metų su tokia pat pirmąpradė atvirybe ir tikimybe kartoji tą patį žodį, tebedalyvauji šalies, tautos, valstybės kūryboje, tebedarai kažką, nuo ko Lietuva tik šiek tiek kitokia, Lietuva tebelieka Lietuva* <...>. MartinkLVT 3), koncentruojanti skaitytojo dėmesį į kalbamąjį dalyką **anadiplozė** (sakinio, eilutės ar frazės pabaigoje pavartoto žodžio, posakio kartojimas gretimo sakinio, eilutės ar frazės pradžioje) (pvz.: *Kas buvo, buvo ir baigėsi. ŽaržTKP 50*), pagrindinę mintį plėtojanti, išsamiai paaiškinanti kalbamąjį dalyką **sinonimija** (tos pačios arba artimos reikšmės, bet skirtingo skambesio žodžių ar žodžių junginio kartojimas) (pvz.: *Juk susirinkimai gali būti įdomūs, aktualūs, naudingi visų darbuotojų veiklai ir netgi smagūs. RemKSB 15*), skaitytojo dėmesį aktyvinanti **korekcija** (gyvas, ekspresyvus pasakytos minties pataisymas, išplėtojimas ar net atsisakymas, ieškant kuo tikslesnio žodžio ir minties atitikmens) (pvz., *Vieni sako, kad tokios krizės iš viso nėra. Tiksliau, kad žmogus, pasiūlęs jos pavadinimą, rėmėsi tik vienu pavyzdžiu – pačiu savimi. LapVAK 18. Jei kaimynas surinko 1 000 skirtingų alaus skardinių, gal jūs galite jį aplenkti? Dar geriau, pasiekite savo nepakartojamą rekordą. PakalkKDJ 41*). MP tekstuose akcentuojama gali būti ir **akumuliacija** (tai gausus išvardijimas vienu ar kelių sakinių dalių arba sakinių), (pvz.: *Improvizuodami galime išbandyti, atrasti, rizikuoti, bandyti vis iš naujo, pabūti kvailais, drąsiais, įsiutusiais, skleisti meilę ar kovoti įsivaizduojamame kovos lauke. Galime išreikšti visus užgniaužtus jausmus, akis į akį susidurti su savais praeities ir dabarties demonais ar tiesiog mėgautis savo kūno, psichikos, sielos ryšiu. KazlŠIJ 55*).

³¹ Tiriamuosiuose tekstuose esama visų galimų sintaksinių figūrų, tačiau daugelis jų vartojamos gana epizodiškai, tad šiame darbe išsamiau nenagrinėjamos.

Iš komponavimo figūrų MP tekstuose minėtina **parceliacija** (pagal prasmę susietų sakinių ar žodžių junginių gramatiškas išskyrimas, suskaidymas į atskirus pasakymus) (pvz.: *Paradoksalu. Ir savotiškai siaubinga. Nieko nepadarysi.* GrigšDP 42), **gramatinių formų sąskambiai** (tam tikras rimas iš to paties linksnio daiktavardžių ar kitų linksniuojamųjų ar asmenuojamųjų kalbos dalių baigmenų) (pvz., *Ji atveria vartus į tolimus kraštus, maitina ir gaivina, baudžia ir priglaudžia.* KaukJML 6).

2.2.3. APIBENDRINIMAI

MP tekstų analizė parodė, kad dažniausiai vartojamos semantinės figūros. Semantinėmis figūromis (palyginimu, metafora, metonimija) MP tekstuose siekiama ne tik emocinio poveikio – tiriamuosiuose tekstuose svarbu ir šių priemonių galimybė lakoniškai perteikti faktinę informaciją.

MP tekstuose palyginimo objektai dažnai skaitytojui gerai žinomi iš kasdienės veiklos. Palyginimai skiriasi reiškiamų santykių pobūdžiu. Vartojami: 1) palyginimai, kurių pamatas – išorinis objektų, reiškinių ar vyksmų panašumas; 2) santykiniai (koreliaciniai) palyginimai, kurių konstruktyvusis principas yra lyginamų objektų formos, matmenų ir kt. santykis; 3) palyginimai paralelės, analogijos. MP tekstuose palyginimus linkstama vartoti autonomiškai – jie funkcionuoja tiesiogiai, nėra papildomai aiškinami. MP tekstuose palyginimai atlieka šias funkcijas: aiškinamąją, iliustracinę, konkretinamąją, ekspresinę, estetinio poveikio ir kalbos ekonomijos.

Metaforos MP tekstuose vartojamos skirtingais tikslais. Tradiciškai metafora yra ekspresyvumo priemonė. Kartu metafora atlieka dekoratyvinę funkciją. Vis dėlto metaforų, kaip ir kitų MP tekstuose vartojamų aktualizuotų priemonių, vaidmuo yra pagalbinis – tiriamuosiuose tekstuose svarbiau ne jų vaizdingumas, o galimybė lakoniškai perteikti (ir kartu padėti skaitytojui) suvokti faktinę informaciją. Todėl MP tekstuose metaforos dažnai vartojamos

kaip vienas iš esminių pažinimo būdų, atskleidžiančių nežinomų dalykų esmę, leidžiančių naujai suvokti tyrimo objektą. Tekstuose, skirtuose plačiai visuomenei, mokslinės sąvokos metaforiškai tapatinamos su skaitytojui gerai žinomais kasdienės patirties pavyzdžiais. Pastebima orientacija į šnekamojo stiliaus metaforizaciją (realizuojamas prieinamumo principas).

Skirtingų mokslo šakų MP tekstuose vartojami metaforiniai modeliai atskleidžia bendrą populiarizacijos žinių konceptualizacijos ir verbalizacijos tendenciją. Tai leidžia tiriamuosiuose tekstuose išskirti universalias metaforizacijos strategijas. Skiriamos dvi MP tekstų metaforinio įprasminimo sritys: *Žmogus* ir *Gamta*. MP tekstuose aktyvesnis yra *Žmogaus* metaforinis modelis. *Žmogus*, jo buitis skaitytojui geriau žinoma iš natūralios, būtinos, įprastos kasdienio gyvenimo veiklos, iš fizinio pažinimo. *Gamta* pati neretai yra MP tekstų objektas. Metaforiškai linkstama vartoti tik tas *Gamtos* metaforos komponentus, kurie akivaizdūs, gerai žinomi, kurių vaizdinys automatiškai atkuriamas žmogaus sąmonėje.

Metoniminiai reikšmės perkėlimo būdai padeda suvokti naują informaciją, išskirti objektų, reiškinių ar požymių panašumus ir juos susieti. Metoniminis reikšmės perkėlimas grindžiamas fizine patirtimi (bendravimu, kasdienybės daiktais, veiksmais, įvykiais ir kt.). MP tekstuose metonimijos gali atlikti ekspresinę, pranešimo (informacinę) ir eufemistinę funkciją. Visos funkcijos yra glaudžiai viena su kita susijusios.

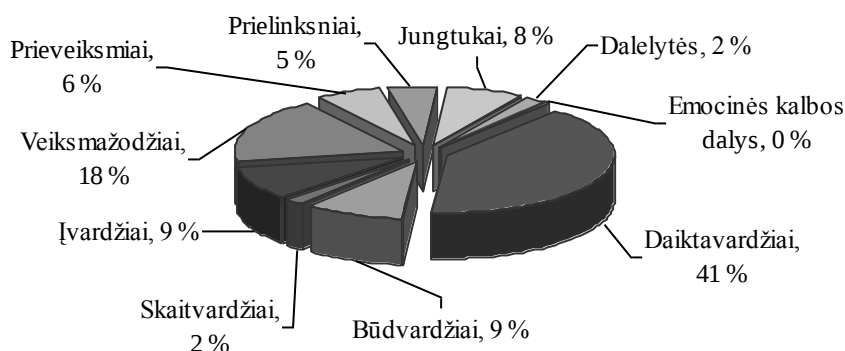
Sintaksinės figūros, kurių vartoseną būdinga MP tekstams, yra klausiamieji sakiniai, šaukiamieji sakiniai, elipsė, nutylėjimas, leksinių ir sintaksinių priemonių kartojimas. Šiomis priemonėmis ne tik kuriama minties ekspresija, bet ir atskleidžiamos pragmatinės nuostatos.

Kaip jau minėta, poveikio funkcija MP tekstuose realizuojama siekiant sukelti skaitytojo intelektinę, kartais vertinamąją reakciją. Tiriamuosiuose tekstuose poveikio funkcija modifikuojama, jos turinys skiriasi nuo įprastinio emocinio poveikio, būdingo tiesioginiam bendravimui šnekamosios kalbos situacijoje. Todėl galima kalbėti ne tiek apie emocinį, kiek apie intelektinį poveikį, kurio esama ir mokslinio stiliaus tekstuose. Poveikio funkcija apima

ne tik apibrėžtą kiekį aktualizuotų raiškos priemonių, bet ir sąveiką su adresatu – dalis ekspresinių kalbos priemonių turi pragmatinę nuostatą.

2.3. MP TEKSTŲ MORFOLOGINĖS YPATYBĖS

MP tekstų savitumą gali padėti atskleisti dar vienas lingvistinis požymis – kalbos dalių vartojimo dažnis³² (žr. 3 pav.).

3 pav. Kalbos dalių vartojimo dažnis.

Aptariant kalbos dalių vartojimo dažnį tiriamuosiuose MP tekstuose siekta atsižvelgti į kalbos dalių pasiskirstymą (distribuciją) sakinyje, ignoruojant kalbos dalių prasminius ir sintaksinius ryšius. Sudarant antrąją tyrimo dalį atsižvelgta į tai, kad kalbos dalys kaip kintamieji dydžiai gali informuoti apie kelių tipų sakinius. Pirmą grupę gali sudaryti sakiniai, kuriuose aprašomosios kalbos dalys nėra vartojamos. Antrajai grupei priskirti sakiniai, kuriuose tiriamosios kalbos dalys yra vartojamos ir sakinyje atlieka joms būdingas sintaksines funkcijas. Atliekant šį tyrimą ieškota ryšio tarp kalbos dalių pasiskirstymo įvairių tipų sakiniuose. Siekta nustatyti įvairių žodžių klasių pasiskirstymo sakinyje kryptį ir priklausomybę nuo sakinio struktūros.

³² Kalbos dalių distribucijai sakinyje tirti taikyta statistinio tyrimo programa „Paula“ (Битинас, Паулавичюс, 1987). Suformuota ir nagrinėta 4 000 sakinių imtis (įvertinta 57 730 skaičiavimo vienetų). Imtis stratifikuota atsižvelgiant į tiriamųjų tekstų priklausymą mokslo sritims. Gautų statistinių duomenų skirtumo patikimumas, atsižvelgus į parametrų pobūdį ir dydį, vertintas χ^2 kriterijumi (dėl tyrimo metodų ir jų taikymo žr. Bitinas, 1974, 1998, 2006).

Gauti tiriamųjų tekstų kalbos dalių vartojimo dažnio bendrieji duomenys darbe lyginami su A. Bitinienės paskelbtais mokslinio stiliaus bendraisiais duomenimis. Remiamasi statistiniais metodais paremta mokslinio stiliaus kalbos dalių vartojimo dažnio duomenų analize, pateikiama A. Bitinienės monografijoje „Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra“ (Vilnius, 1997).

Siekiant gauti išsamesnę informaciją apie MP tekstus, prasminga palyginti kalbos dalių pasiskirstymą skirtingų mokslo sričių MP tekstų sakiniuose. Analizuotas dažniau vartojamų kalbos dalių (daiktavardžių, veiksmažodžių, būdvardžių ir įvardžių) pasiskirstymas sakinyje.

Kalbos dalys darbe aprašomos laikantis vartojimo dažnumo principo, mažėjančio dažnio tvarka.

2.3.1. DAIKTAVARDŽIŲ VARTOSENĄ

MP tekstuose dažniausiai vartojama (žr. 3 pav.) kalbos dalis yra daiktavardis (40,3 proc.). Daiktavardžių kiekybinę persvarą kitų kalbos dalių atžvilgiu nemaža dalimi lemia semantinės savybės, vaizdinės raiškos galimybės. Daiktavardžiai turi daiktiškumo reikšmę, be kurios neįmanoma perteikti minties. Jie įvardija „gyvosios ir negyvosios gamtos objektus, kurie yra mokslinių tyrimų objektai; procesus, vykstančius gamtoje ir lemiamus gamybinės veiklos; šios veiklos rezultatus ir kt.“ (Голуб, 2004, 214).

MP tekstuose daiktavardžiai atlieka pagrindinę – informacinę funkciją. Daiktavardžiai yra vieni iš svarbiausių mokslinės nominacijos vienetų. Pvz.: *Gyvsidabris – labai vertingas metalas mokslui ir technikai. JanMM 14. Maždaug 6 500 šviesmečių arčiau Galaktikos centro eina kita – vadinamoji Šaulio vija. SvidŽ 33.*

Kaip teigia L. Šarapova, daiktavardžių vartojimo dažnį lemia ir daugkartinis vartojimas, nes tame pačiame sakinyje daiktavardis gali atlikti įvairių sakinio dalių funkcijas. „Veiksny, tiesioginis ir netiesioginis papildinys, aplinkybė gali būti išreikšta tiek atskiru daiktavardžiu, tiek ir

daiktavardžių grupę“ (Илпанова, 1981, 258).

Siekiant dalykinio tikslumo, MP tekstuose daiktavardžiai neretai kartojami. Gretimuose sakiniuose gali būti pakartoti tie patys terminai, daiktų, reiškinių pavadinimai. Tai taip pat didina daiktavardžių kiekybinę persvarą kitų kalbos dalių atžvilgiu. Pvz.: *Kokios pagrindinės „ugnies sienų“ rūšys? Paprasčiausia rūšis – „tradicinė“ tinklo „ugnies siena“, kuri praktiškai parodo, koks paketas (packet) su kuo „kalba“ ar iš kur „atėjo“.* Šiuolaikinės tinklinės „ugnies sienos“ naudoja vidaus informaciją – kas su kuo jungiasi, koks duomenų turinys ir pan. Šio tipo „ugnies sienos“ yra labai greitos ir vartotojams suprantamos. Antroji rūšis – viso tinklo kontroliavimas – aplikacijų „ugnies siena“. JaudKP 30–31.

Daiktavardžių funkcionavimą moksliniuose tekstuose A. Bitinienė sieja su pagrindinėmis mokslinių tekstų ypatybėmis – abstraktumu ir statiškumu (Bitinienė, 2011, 36). Šios ypatybės turi įtakos ir daiktavardžių vartosenai MP tekstuose. Tiriamuosiuose tekstuose perteikiamas mokslinis turinys neatsiejamai susijęs su abstrakčiųjų daiktavardžių gausa.

Vis dėlto orientuojantis į neapibrėžtą adresatą MP tekstuose iškyla konkretumo aspektas, todėl tiriamuosiuose tekstuose gana dažni konkretieji daiktavardžiai. Šiais daiktavardžiais žymimi įvairūs konkretūs daiktai, gyvos būtybės, reiškiniai (DLKG, 2006, 61). Taip sukuriamas realaus daikto ar reiškinio vaizdinys. Siekiant sukurti sąlyčio su kalbamuoju dalyku įspūdį, gali būti įvardijama daug detalių. Konkretumo siekiama parenkant daiktavardžius, kuriais įvardijamos gerai žinomos buities realijos. Pvz.: *XX amžiaus pradžioje jaunas amerikiečių mokslininkas T. Morganas genetiniams tyrimams pasirinko vaisinę muselę – drozofilą. Šią muselę kiekvienas esame matę: sandėliuose ir rūsiuose apie nuskintus vaisius, vyną, rūgstančias uogienes sklendo mažyčių muselių būriai. Tai ir yra garsioji drozofila, kurios tyrimams visą gyvenimą pašventė tūkstančiai mokslininkų.* SinkGLŽ 11.

Plg. mokslinio stiliaus raišką (VLE5, 2004, 152): *Drozofilos (Drosophila), vaisinių muselių (Drosophilidae) šeimos vabzdžių gentis. <...>*

Lervos gyvena pūvančiose ir rūgstančiose augalų liekanose. <...> Vaisinė muselė (D. melanogaster) – genetinių laboratorinių tyrimų objektas.

Gautus MP tekstų daiktavardžių vartosenos duomenis palyginus su mokslinio stiliaus duomenimis³³, matyti, kad pagal daiktavardžių vartoseną MP tekstai priartėja prie mokslinio stiliaus tekstų (plg. MP tekstuose daiktavardžių užfiksuota 40,3 proc., moksliniuose tekstuose – 40,0 proc.). Tai rodo vienodą (statišką) šių tekstų prigimtį (plg. meninį stilių, kuriame, A. Bitinienės duomenimis (Bitinienė, 1997, 196), daiktavardžių vartojimo dažnis reikšmingai mažesnis³⁴ ir konkuruoja su veiksmažodžių dažniu). Taigi MP tekstams kaip ir moksliniams yra būdingas substantyvinių³⁵ stilius, tik jo formos skiriasi nuo kitų kalbų, kurioms jis yra tapęs raiškos norma (plg. prancūzų kalbą – Степанов, 2003, 76).

Giminės kategorija. Atlikus statistinę analizę, nustatyta, kad MP tekstuose daiktavardžių vyriškoji giminė reikšmingai dažnesnė negu moteriškoji. Vyriškosios giminės daiktavardžiai sudaro 60,8 proc., moteriškosios giminės daiktavardžiai – 39,2 proc. (skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=319,5$)).

Vyriškosios giminės formų dominavimą MP tekstuose galima pagrįsti šiems tekstams būdinga terminų vartoseną. Žinoma, kad daugiareikšmiai žodžiai, turintys ir vyriškąją, ir moteriškąją giminę, mokslo kalboje dažniau įtvirtinami griežtai terminologine reikšme vyriškosios giminės forma. Vyriškosios giminės daiktavardžiai dažniau esti stilistiškai neutralūs.

Vyriškoji giminė – nežymėtasis giminės kategorijos narys, todėl vartojama plačiau už moteriškosios giminės formas: ji vartojama ir nurodant (a) kalbamojo objekto lytį, ir (b) apibendrinamąją reikšmę, kai lyties žymėti

³³ Kaip jau buvo aptarta, gauti tiriamųjų tekstų kalbos dalių vartojimo dažnio bendrieji duomenys darbe lyginami su A. Bitinienės paskelbtais mokslinio stiliaus bendraisiais duomenimis. Remiamasi tais pačiais statistiniais metodais paremta mokslinio stiliaus kalbos dalių vartojimo dažnio duomenų analize, pateikiama A. Bitinienės monografijoje „Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra“ (Vilnius, 1997).

³⁴ A. Bitinienės pateiktais meninio stiliaus kalbos dalių vartojimo dažnio bendraisiais duomenimis, daiktavardžiai meninio stiliaus tekstuose sudaro 29,8 proc. (Bitinienė, 1997, 196).

³⁵ Substantyvinių stilius yra sietinas su daiktavardžių vartoseną (plačiau žr. Степанов, 2003, 76–77). Substantyvacija lingvistikoje traktuojama kaip „kitų kalbos dalių perėjimas į daiktavardžių klasę, (su)daiktavardėjimas“ (Interleksis, 2005).

neriekia. Pvz.: (a) *Trisdešimties metų šaltkalvis M. pateko į tuberkuliozės instituto kliniką antrą kartą.* MinTVŠ 71. (b) *Kompiuterių piratai stovi prie durų, bet jie nesibels, o įsibraus į jūsų kompiuterius, tikėdamiesi didelės naudos. Jei manote, kad piratas – paauglys ir įsiverš tam, kad pajuokautų, labai klystate.* JaudKP 30.

Vyriškosios ar moteriškosios giminės daiktavardžiai, išreiškiantys bendrąją sampratą (abstrakciją), turi oficialumo atspalvį. Kai daiktavardžių priklausymas vyriškajai ar moteriškajai giminei yra motyvuotas reikšme (skirtinga lytis), asmenį išreiškiantys daiktavardžiai tekste neretai įgyja šnekamosios kalbos atspalvį, pasakojimas primena perpasakojamą situaciją. Pvz.: *Yra paukščių, kurių patelių kiaušintakyje patinų spermatozoidai išgyvena 20 ir daugiau dienų. Taigi gaidį, antiną, kalakutą ar žąsį galima įdėjus į kruopas išvirti, suvalgyti ir jau spėti pamiršti, o vištos, antys, kalakutės ir žąsys vis dar dės jų apvaisintus kiaušinius, kuriuos, vardan biologinės teisybės, jau embrionais vadinti reikėtų.* TrainKGS 5.

Lietuvių kalboje esama ir vadinamųjų bendrosios giminės daiktavardžių. Tai žodžiai, kuriais galima pavadinti tiek vyriškos, tiek moteriškos lyties asmenis pagal tiems asmenims būdingą neigiamą požymį. Stilistiškai žymėtieji (neigiamai konotuoti) vienetai MP tekstams nebūdingi. Jų tiriamojoje imtyje neužfiksuota.

Daiktavardžių vyriškoji giminė reikšmingai dažnesnė už moteriškąją ne tik tirtuose MP tekstuose, bet ir moksliniame stiliuje. Giminės kategorijų vartojimo dažnis yra integracinis mokslinių ir MP tekstų požymis: mokslinio stiliaus tekstuose, A. Bitinienės (1997, 194), duomenimis, vyriškosios giminės daiktavardžiai sudaro 60,7 proc. (plg. MP tekstuose – 60,8 proc.), moteriškosios giminės daiktavardžiai – 39,3 proc. (plg. MP tekstuose – 39,2 proc.).

Skaičiaus kategorija. Daiktavardžių skaičiaus kategorija gali parodyti daiktų kiekį. Daiktavardžiai, reiškiantys skaičiuoti galimus daiktus, nurodo konkrečius daiktus, įvairias skaičiuoti galimas abstrakčias sąvokas ir skaičiuoti galimus daiktų, asmenų ar gyvių susibūrimus (žr. Laigonaitė, 1961,

136). Skaičiaus kategoriją formuoja dvi reikšmės – vienaskaita ir daugiskaita.

Tirtuose MP tekstuose daiktavardžių, vartojamų vienaskaitos forma, užfiksuota 63,8 proc., o daugiskaitos – 36,2 proc. Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=217,5$).

Daugiskaitos formos vartojamos kaip žymėtasis skaičiaus opozicijos narys, t. y. tais atvejais, kai kalbama ne apie kurio nors reiškinių egzistavimą apskritai, o nurodoma, koks tų reiškinių skaičius turimas galvoje (Linkevičienė, 1993). MP tekstuose svarbu ne nurodyti tikslų kiekį, o atskleisti, paaiškinti faktą, todėl dažniau vartojamos vienaskaitos formos.

Vienaskaitos persvara MP tekstuose sietina su šioms tekstams būdingu moksliniu turiniu, nes skaičiais kaitomų daiktavardžių vienaskaitos formos, kaip nežymėtieji priešpriešos nariai, gali būti vartojamos apibendrinamąja reikšme. Žymimi tam tikros rūšies daiktai, neatsižvelgiant į jų kiekį; gramatinė forma nurodo neskaidomą daiktų grupę. Pvz.: *Žmogaus nosiai nemalonus kvapas vabzdžiui gali būti malonus ir reikšti maisto šaltinį. Pvz., laukinis barštis (Heracleum sphondylium), dvokiantysis čėras (Helleborus foetidus) ir aronas (Arum maculatum) turi bjaurų kvapą, bet jis patinka vabzdžiams, mintantiems dvėseliena ir mėšlu.* PlepAJA 19.

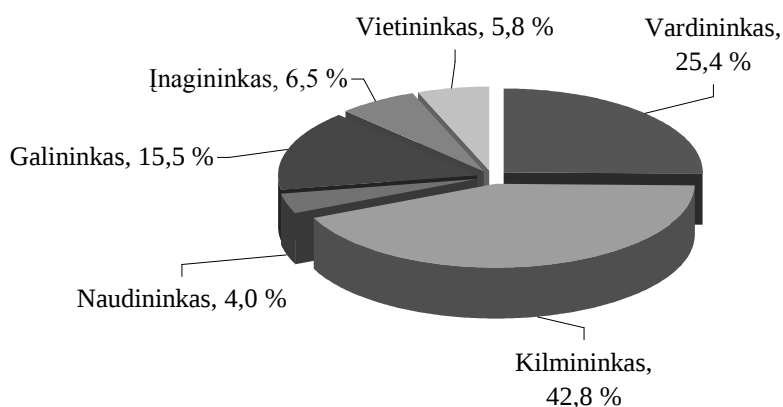
Stilistikos darbuose teigiama, kad vienaskaitos formos turi padidėjusio ekspresyvumo žymę, nes jos turi potencijos įgyti metaforinę reikšmę (žr. Голуб, 2004, 229). Reikšmė dažniausiai perkeliama remiantis vienu objektu, o ne tos pačios rūšies objektų aibe. Kaip jau buvo minėta (žr. 2.2.1.2. skyrių apie metaforų vartojimą), MP tekstuose daiktavardinė metafora vartojama aiškinant mokslines abstrakcijas, yra vaizdingumo priemonė. Pvz.: *Be to, drugiai bijo prisiartinusio judančio „stulpo“ – žmogaus. Priartėti prie drugio galima kuo mažiau judant. ŠablS 29. Žiemą paukščiai kolektyviški, klajoja būriais, kartais iki keleto šimtų individų. Kai toks „debesėlis“ supuola į alksnius kankorėžių aižyti, – visas sniegas būna nubertas jų sėklom lyg aguonom. ŠablMP 41.*

MP tekstų skaičiaus kategorijos duomenys beveik nesiskiria nuo mokslinio stiliaus duomenų (plg. moksliniame stiliuje daiktavardžiai, vartojami

vienaskaitos forma, sudaro 60,3 proc., daugiskaitos forma – 39,7 proc. (Bitinienė, 1997, 195). Funkciniu atžvilgiu MP ir mokslinio stiliaus tekstuose vienaskaitos ir daugiskaitos formos vartojamos palyginti vienodai.

Linksnio kategorija. Linksnio kategorija – tai „formų sistema, rodanti gramatinės semantikos sąlygojamą daiktavardžio jungimąsi su kitais sakinio žodžiais, jo sintaksinę poziciją ir vaidmenį sakinyje“ (Paulauskienė, 1983, 183).

Daiktavardžio linksnių vartojimo dažnį MP tekstuose apibūdina 4 pav.

4 pav. Daiktavardžio linksnių vartojimo dažnis.

Kaip matyti iš 4 pav., daiktavardžių linksniai vartojami nevienodai. Dažniau vartojamų linksnių grupei galima skirti kilmininką, vardininką ir galininką (daiktavardžio linksnio kategorijos pagrindą sudaro kilmininkas ir vardininkas – 68,2 proc.). Nuo šių linksnių reikšmingai skiriasi vietininko, įnagininko ir naudininko vartoseną. Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=326,9$).

Gauti duomenys patvirtina žinomą R. Jakobsono (Якобсон, 1985) linksnių klasifikaciją į centrinius (dažniausiai vartojamus – vardininką, kilmininką ir galininką) ir periferinius (rečiau vartojamus – naudininką, įnagininką ir vietininką). Centriniai linksniai gali atlikti visas sintaksines funkcijas nuo veiksnio iki aplinkybių, o periferiniai dažniausiai reiškia tik aplinkybes ar netiesioginį objektą, jie neįeina į sakinio branduolį (Ambrasas,

1986, 92).

Tirtuose MP tekstuose dažniausias daiktavardžio linksnis yra kilmininkas (žr. 4 pav.). A. Bitinienės duomenimis (1997, 195), daiktavardžio kilmininko linksnio vartojimo dažnis dominuoja ir mokslinio stiliaus tekstuose. Palyginus daiktavardžio kilmininko linksnio vartojimo dažnio bendruosius duomenis MP ir mokslinio stiliaus tekstuose, galima teigti, kad dominuojančio linksnio vartojimas gana tolygus (plg. MP tekstuose – 42,8 proc., moksliniuose tekstuose – 41,7 proc.).

Galima manyti, kad daiktavardžio kilmininko linksnio kiekybinę persvarą kitų linksnų vartojimo atžvilgiu didina ir viena iš svarbiausių šio linksnio reikšmių – žymėti medžiagą ar priklausymą kam nors. Daiktavardžio kilmininkas gali atlikti nederinamojo pažyminio funkciją, yra artimas santykiniam būdvardžiui, todėl MP tekstuose būdvardiškai vartojamas ir kaip sudėtinių terminų ar terminais einančių žodžių junginių sudėtinė dalis. Pvz.: *Trys ryškios, viena šalia kitos regimos Oriono juostos žvaigždės vadintos Trijų Karalių žvaigždėmis. VaiškLLA 8. Manoma, kad tai bakterijos sienelės darinys, nes abiejose randama panašių cheminių junginių. RimkSBP 12.*

Antras pagal daiktavardžio linksnų vartojimo dažnį tiriamuosiuose tekstuose yra vardininko linksnis (25,4 proc.³⁶). Galima manyti, kad šio linksnio kiekybinę persvarą kitų daiktavardžio linksnų vartojimo atžvilgiu nemaža dalimi lemia viena iš būdingesnių vardininko linksnio reikšmių – subjekto vardininkas. MP tekstuose daiktavardžiu gali būti reiškiamas ir aktyvus veikėjas (a), ir personifikuotas daiktas ar reiškiny (b) ar pasyvaus veiksmo patyrėjas, ypatybės turėtojas (c). Pvz.: (a) *Senovės romėnų gydytojai Asklepiadas ir Aretėjas ligoniams patardavo pabuvoti kalnuose ar pajūryje, kur esama itin daug tyro, sveiko oro. SkliutKI 16.* (b) *Varis akmenį įvairiuose žemės kampeliuose pakeitė ne vienu metu. JanMM 7.* (c) *Tabako nuodai slopina bronchų gleivinės ląstelių, vadinamųjų blakstienėlių,*

³⁶ Moksliniuose tekstuose daiktavardžių vardininko linksnis sudaro 27,2 proc. (Bitinienė, 1997, 195).

valomąją veiklą. MinTVŠ 46.

Daiktavardžio vardininku reiškiamą ir viena iš apibrėžtų sudarančių dalių – apibrėžiamoji išraiška. Pvz.: *Dauguma metalų randama rūdų pavidalu. Rūdų s – tai sudėtingi metalų cheminiai junginiai su deguonimi, siera, chloru ir kitais elementais.* DavGJP 5.

Trečias iš daiktavardžio linksnių pagal vartojimo dažnį tiriamuosiuose tekstuose yra galininkas (15,5 proc., plg. moksliniuose tekstuose – 13,8 proc. (Bitinienė, 1997, 195). MP tekstuose galininkas dažniausiai vartojamas su aktyvios veiklos veiksmožiais tiesioginiam veiksmo objektui reikšti. Pvz.: *Pirmieji žmonės į Mėnulį nusileido 1969-aisiais, o metodas daugmaž patikimai suskaičiuoti bakterijas ežero vandens laše buvo sukurtas tik po dešimties metų.* StepMKK 16. *Be to, biocidai silpnai veikia ir stiklą gadinančius mikroorganizmus.* LugB 30.

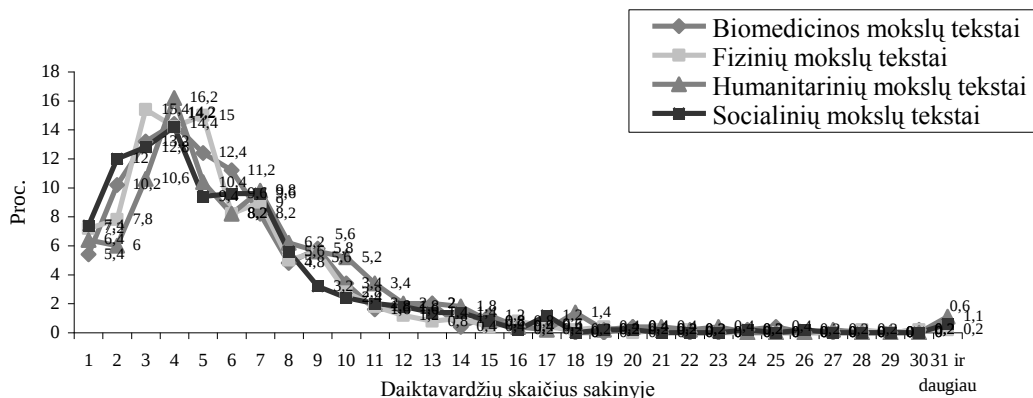
Kaip jau buvo minėta, tirtuose MP tekstuose retesnė daiktavardžių vietininko, įnagininko ir naudininko vartosena. Šie linksniai sudaro 16,3 proc. visų daiktavardžių linksnių. Tai ryškus periferijos požymis (Якобсон, 1985, 147).

Analogiškos centrinių ir periferinių linksnių grupės būdingos ir mokslinio stiliaus tekstams. Moksliniame stiliuje daiktavardžio linksniai pagal vartojimo dažnį išsidėsto taip: kilmininkas sudaro 41,7 proc., vardininkas – 27,2 proc., galininkas – 13,8 proc. Vietininkas sudaro 6,8 proc., įnagininkas – 6,3 proc., naudininkas – 4,2 proc. (Bitinienė, 1997, 195).

Distribucija sakinyje. Atlikus statistinę MP tekstų analizę, nustatyta, kad sudėtinuose sakiniuose linkstama vartoti nuo keturių iki šešių daiktavardžių (sudaro 35,5 proc. sudėtinių sakinių, kuriuose vartojami daiktavardžiai). Antrąją vartojimo dažnio grupę sudaro sakiniai, kuriuose esama nuo septynių iki devynių daiktavardžių (24,2 proc.). Vientisiniuose sakiniuose pastebimas polinkis vartoti nuo vieno iki šešių daiktavardžių (81,8 proc.). Galima manyti, kad sakinio sandara tiesiogiai susijusi su pateikiamos medžiagos sudėtingumu.

Tolesnis tyrimo etapas – nustatyti, kokią skiriamąją gebą turi

daiktavardžių pasiskirstymas skirtingų mokslo sričių MP tekstuose ir tuos skirtumus įvertinti (žr. 5 pav.).

5 pav. Daiktavardžių pasiskirstymas sakinyje.

Kaip matyti iš 5 pav., daiktavardžių pasiskirstymas skirtingų mokslo sričių tekstų sakiniuose gana tolygus (dažnių lūžiai, pastebimi humanitarinių mokslų tekstų sakiniuose, galima manyti, yra atsiradę dėl individualiųjų parametrų įtakos), akivaizdi dešinioji asimetrija.

Kiek ryškiau išsiskiria tik sakinių, kuriuose esama nuo trijų iki penkių daiktavardžių, vartojimo dažnis: fizinių mokslų tekstų moda³⁷ – sakiniai, kuriuose vartojami trys daiktavardžiai (skirstinys artimas bimodaliniam³⁸, nes beveik nesiskiria sakinių, kuriuose užfiksuoti penki daiktavardžiai, vartojimas), biomedicinos, humanitarinių ir socialinių mokslų tekstuose dažnio centras persikelia viena faze į sakinių, kuriuose vartojami keturi daiktavardžiai, grupę. Daiktavardžių pasiskirstymo sakinyje dinamika nerodo esminio daiktavardžių vartojimo dažnio pokyčio skirtingų mokslo sričių MP tekstuose, nes $p > 0,10$ ($\chi^2=115,2$).

³⁷ Skirstinio *moda* vadinamas dažniausias skalės taškas (Bitinas, 1998, 165), t. y. „dažniausias objekto požymio matmuo“ (Bitinienė, 1997, 198).

³⁸ *Bimodaliniu* skirstiniu vadinamas toks skirstinys, kuris turi „du vienas nuo kito atokiai išsidėsčiusius dažniausius balus“ (Bitinas, 1998, 167).

2.3.2. VEIKSMAŽODŽIO FORMŲ VARTOSENĄ

MP tekstuose antra pagal vartojimo dažnį kalbos dalis yra veiksmažodis (18,3 proc.). Tai „pati turtingiausia ir stilistiškai lanksčiausia kalbos dalis“ (Pikčilingis, 1992, 1). Ji „akumuliuoja didžiulę ekspresijos potenciją, nes gali aprašyti gyvenimą jam bėgant, slenkant“ (Голуб, 2004, 288), todėl veiksmažodžių vartoseną daro tekstą gyvesnį, dinamiškesnį, akivaizdesnį. Jau Aristotelis teigė, kad „akivaizdžiau dalyką perteikia tie pasakymai, kurie vaizduoja jį per veiksmą“ (АТЯС, 1996, 200). Šios nuomonės laikomasi ir šiuolaikinės komunikacijos tyrėjų darbuose³⁹.

Atlikus statistinę MP tekstų analizę, nustatyta, kad iš visų veiksmažodžių formų dažniausiai MP tekstuose vartojamos asmenuojamosios formos – 8,9 proc. visų vartojamų kalbos dalių. Dalyviai sudaro 4,7 proc. visų kalbos dalių, bendratis – 3,2 proc. Kitos veiksmažodžio formos tiriamiesiems tekstams nėra būdingos: padalyvis sudaro vos 0,8 proc. visų kalbos dalių, pusdalyvis – 0,3 proc., modaliniai žodžiai – 0,4 proc. visų kalbos dalių. Toliau darbe atskirai aptariamos dažniau vartojamos veiksmažodžio asmenuojamosios formos ir dalyviai.

Veiksmažodžio asmenuojamosios formos. MP tekstuose veiksmažodis realizuojamas pagrindine – veiksmo – reikšme: pasakoma fizinė, nukreipta į tam tikrą objektą, ar sąmoningą psichinę, socialinę veiklą (DLKG, 2006, 282). Pvz.: *Vakare Stokholmo rotušėje karalius surengė laureatų garbei iškilmingą priėmimą. Kitą dieną Van't Hofas ir Beringas perskaitė paskaitas apie savo atradimus. Rentgenas, sužinojęs, jog laureatas nėra įpareigotas įstatų skaityti tokią paskaitą, p a r e i š k ė, jog visas žinias apie savo atradimą jau yra išdėstęs straipsniuose ir neturįs ko pridurti.* KarazNSP 20.

Laiko kategorija. Lietuvių kalboje pagal „veiksmo laiko santykį su kalbamuju momentu arba kitu sakinyje pasakytu veiksmu“ (DLKG, 2006, 290) skiriamos trys pagrindinės laiko formų grupės: esamasis, būtieji ir

³⁹ Nurodoma, kad pateikiama informacija turi būti imama kartu su jos aplinka, situacija, o informacija siejasi su aplinka per veiksmą (Budrevičius, 2001, 16).

būsimasis laikas. Šiame darbe atskirai statistiškai vertinami būtasis kartinis ir būtasis dažninis laikas.

Tirtuose MP tekstuose esamojo laiko formų yra 62,6 proc. visų laiko kategoriją turinčių asmenuojamųjų veiksmažodžio formų⁴⁰. Būtasis kartinis laikas sudaro 30,4 proc. Retai vartojamas būtasis dažninis (3,3 proc.) ir būsimasis laikas (3,7 proc.). Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=781,3$).

Esamasis laikas vartojamas reikšti dabartyje aktualiam veiksmui. Esamojo laiko formomis MP tekstuose fiksuojami, konstatuojami tikrovės reiškiniai, pabrėžiamas jų pastovumas. Pvz.: *Apuokai per i ant žemės, kartais sename lizde medyje, nors visur tyko pavojai: perėjimas trunka penkias savaites, šešių savaitių jaunikliai ima skraidyti, taigi aštuoniasdešimt dienų tarp gyvenimo ir mirties.* ŠablMP 20.

Būtuojų kartiniu laiku kalbama apie praeitį (tai, kas buvo atlikta, padaryta, tirta). Pvz.: *Kaip teigia S. Smitas, XVI a. Paracelsas Aristotelio elementus pakeitė į druską, sierą ir gyvsidabrį.* JanMM 22.

Retai vartojamas būsimasis laikas, nes apie ateityje vyksiantį veiksma MP tekstuose (kaip ir mokslinio stiliaus tekstuose) kalbama mažai. Kaip teigia N. Linkevičienė (1993, 249), būsimasis laikas – būdingas šnekamosios kalbos reiškinys.

Nuosakos kategorija. Veiksmažodžio nuosakų sistema yra svarbiausia priemonė, reiškianti sakinio modalumą. Modalumas suvokiamas kaip kalbėtojo santykis su pasakymo turiniu. Nuosakų opozicija nustatoma pagal tai, ar kalbėtojas konstatuoja veiksma kaip realų (tiesioginę nuosaka), ar kaip nerealų – liepiamą, pageidaujamą, tariamą (liepiamoji ir tariamoji nuosakos).

Tirtuose MP tekstuose vartojamų nuosakų pagrindą sudaro tiesioginė

⁴⁰ A. Bitinienės duomenimis (1997, 196), esamojo laiko formos taip pat dominuoja ir mokslinio stiliaus tekstuose – jos sudaro 73,4 proc. visų laiko kategoriją turinčių asmenuojamųjų veiksmažodžio formų (būtasis kartinis laikas sudaro 23,7 proc., būtasis dažninis – 0,4 proc., būsimasis – 2,5 proc.).

nuosaka⁴¹ (93,7 proc.). Tariamoji ir liepiamoji nuosakos vartojamos reikšmingai rečiau. Tariamoji nuosaka sudaro 5,6 proc., liepiamoji nuosaka – vos 0,7 proc. Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=800,0$).

Tiesioginės nuosakos vartojimo dažnį galima manyti, lemia jos pagrindinė funkcija – ja dažniausiai reiškiami veiksmai, priskiriami dabarčiai, praeičiai arba ateičiai. Pvz.: *Jeigu susiduri su tuo, kad žmogus „nenori tavęs suprasti“, vadinasi, nepanaudoji pašnekovo tikrovės žemėlapiu arba neatsižvelgi į jį*. LapNP 5.

Tariamoji nuosaka reiškia galimą veiksmą, kuris gali būti realizuotas dabartyje ar ateityje. Skaitytojas tarsi skatinamas daryti išvadą drauge. Pvz.: *Tačiau drugio spalvos labai kuklios: sfinksų grožio konkurse jis, aišku, pralaimėtų*. ŠablS 25.

Liepiamajai nuosakai būdinga bendroji liepimo reikšmė, tačiau MP tekstuose ne tiek liepiama, kiek raginama, kviečiama veikti. Dažniausiai tirtuose tekstuose liepiamoji nuosaka atlieka kontaktinę funkciją. Autorius kreipiasi į skaitytoją kaip į šalia esantį pašnekovą. Kuriama tiesioginė bendravimo situacija, kartu kalba tampa gyvesnė. Pvz.: *Tačiau geriau ten nebriskim, nes galime nebeišbristi!* JanušNP2 16. *Paprašykite ko nors nupiešti ant kaktos pirštu raidę „R“*. BurKSE 34.

Asmens kategorija. Asmeniu reiškiamas „veiksmo santykis su bendravimo dalyviais kalbėtojo požiūriu“ (DLKG, 2006, 312). Veiksmas, priskiriamas kalbėtojui, reiškiamas I asmeniu, o priskiriamas adresatui – II asmeniu. Bendravimo dalyviams nepriskiriamas veiksmas reiškiamas III asmeniu.

Atlikus statistinę MP tekstų analizę, nustatyta, kad MP tekstuose net 88,0 proc. visų asmens kategoriją turinčių asmenuojamųjų veiksmažodžio formų sudaro veiksmažodžiai, reiškiami III asmens forma. I asmens formų

⁴¹ Mokslinio stiliaus tekstuose taip pat vyrauja tiesioginė nuosaka (93,4 proc. visų veiksmažodžio nuosakos formų). Liepiamoji nuosaka sudaro 5,3 proc., tariamoji – 1,2 proc. (Bitinienė, 1997, 196).

raiška sudaro 9,2 proc., II asmens formų užfiksuota tik 1,7 proc.⁴² Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=790,5$).

III asmens persvara akivaizdi. MP tekstuose pastebimas polinkis pasakoti III asmens veiksmažodžių tiesiogine nuosaka. Pvz.: *Žuvininkas – žvejys. Skrenda virš ežero, stabteli ore, plasnoja vietoje ir, pamatęs žuvį, sminga stačia galva į vandenį. ŠablMP 10. Mokslininkus domino nauja problema: kodėl sulfamidai vienas bakterijas užmuša, o kitų – neveikia. RimkSBP 30.*

I asmens formų vartoseną MP tekstuose, kaip ir moksliniuose tekstuose (žr. Bitinienė, 2011, 38), tik epizodiška. Vienaskaitos I asmuo MP tekstuose vartojamas tada, kai autorius pasakoja apie save. Norima kuo labiau priartinti pasakojamąją situaciją prie kasdienės vartosenos, kuriama tiesioginio dialogo tarp autoriaus ir skaitytojo situacija. Pvz.: *Bet koks vikšras su ragu būdavo nešamas į sfinksų „inkubatorių“. Kartais iš indų dideli, stori, imitę vikšrai pabėgdavo. Ieškodavau po baldais, daiktais, o jų neradęs bijodavau vakarais užmigti, nes vikrūs, plyšelių, urvelių ieškantys vikšrai galėdavo įšliaužti į lovą, užropoti ant veido, palįsti po antklode! ŠablS 3.*

Daugiskaitos I asmens formos yra viena iš kontakto tarp autoriaus ir skaitytojo nustatymo priemonių. Skaitytojas įtraukiamas į komunikacijos procesą, kuo labiau priartinamas prie aprašomojo dalyko. Suasmenintas dėstymas leidžia nevaržomai kalbėti, pranešti skaitytojui apie savo problemas, abejones. Pvz.: *Tad gerbkim ir mylėkim silicį ir nevadinkim silicio lustų silikoniniais čipsais. TamulPNN 26.*

Skaitytojas tarsi įtraukiamas į autoriaus veiklą. Autorius žvelgia į skaitytoją kaip į pašnekovą, ypač susidomėjusį dėstoma informacija. Skaitytojui siūloma dalyvauti eksperimente, jam pateikiamos mokslo paieškų užduotys. Pvz.: *Mes galime auginti lauke rastus vikšrus. Į platų stiklainį įpilame vandens ir aprišame marle. Bulvės stiebą su lapais perkišame per marlę iki vandens. Ant bulvės atsargiai dedame vikšrą ir paliekame*

⁴² Veiksmažodžio asmens kategorijos vartojimo mokslinio stiliaus tekstuose bendrųjų duomenų nėra paskelbta.

ramybėje, nuo bet kokių pavojų apsaugotoje patalpoje. Dažnai stebime, kaip jaučiasi neįprastas augintinis. Svarbu laiku tiekti šviežius bulvių lapus, nepraleisti momento, kai visiškai užaugęs vikšras bando pasiekti žemę. ŠablS 12. Tokiu būdu skaitytojas tampa netiesioginis eksperimento dalyvis, o mokslinis reiškinytampa suprantamas, akivaizdus. Pakartotinis autoriaus kreipimasis į skaitytoją leidžia pasiekti komunikacinį teksto tikslą: priversti skaitytoją atkreipti dėmesį į vieną ar kitą mokslinį faktą, domėtis iškeltomis mokslo problemomis. Taip skaitytojas įvedamas į mokslinio reiškinio tyrimo procesą.

II asmens formomis kuriamas dialogo įspūdis. Apeliuojama į skaitytoją, jis skatinamas suvokti pateikiamą informaciją. Kreipiamasi tiesiogiai, kiek galima natūraliau. Pvz.: *Ar kada pagalvojote, kodėl kolorado vabalai ėda bulves, kopūstinio baltuko drugiai kiaušinius deda ant kopūsto lapų, bitės lanko liepų žiedus?* PlepAJA 18. *Ar norite tobulėti? Neurolingvistinis programavimas (NLP) yra viena iš sistemų, padedančių suvokti kitą, susivokti pačiam ir efektyviau susieti savo ir kitų žmonių tikslus.* LapNP 5.

Skaičiaus kategorija. Tirtuose MP tekstuose asmenuojamųjų veiksmažodžio formų, vartojamų vienaskaitos forma, užfiksuota 53,2 proc., daugiskaitos – 39,9 proc. (6,8 proc. sudaro veiksmažodžiai, neturintys skaičiaus kategorijos)⁴³. Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=114,4$).

Veiksmažodžio skaičiaus morfologiniai požymiai paprastai parenkami pagal vardažodžių skaičiaus morfologinius požymius. Pvz.: *Vakarų pusėje iškilo paradiniai laiptai, vedantys į platformą, kurioje buvo pats aukuras.* PlentPAA 34.

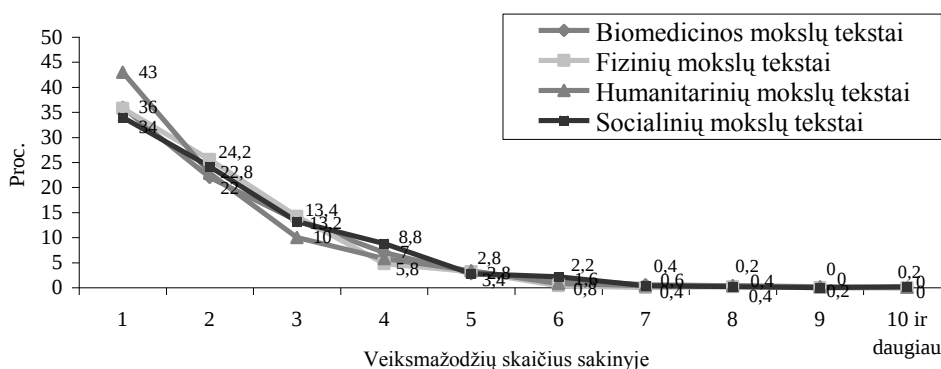
Distribucija sakinyje. MP tekstuose veiksmažodžiai, kaip jau buvo minėta, pagal vartojimo dažnį užima antrą vietą po daiktavardžio. Sakiniai, kuriuose asmenuojamųjų veiksmažodžio formų nėra vartojama, MP tekstuose sudaro 14,8 proc. visų tirtų sakinių.

⁴³ Veiksmažodžio skaičiaus kategorijos vartojimo mokslinio stiliaus tekstuose bendrųjų duomenų nėra paskelbta.

Sakiniai, kuriuose pavartota po vieną veiksmazodžio asmenuojamąją formą, MP tekstuose sudaro 37,2 proc. Tai įprastas sakinio tipas, būdingas tiek pasakojimo, tiek aprašymo, tiek ir samprotavimo fragmentams. Antrąją veiksmazodžio asmenuojamųjų formų vartojimo dažnių poziciją MP tekstuose sudaro sakiniai, kuriuose yra du veiksmazodžiai (23,7 proc.). Rečiausi sakiniai, kuriuose vartojama po kelis (penkis ir daugiau) veiksmazodžius (5,1 proc.).

Veiksmazodžio asmenuojamųjų formų pasiskirstymas sakinyje tiesiogiai priklauso nuo sakinio struktūros. Vientisiniuose sakiniuose pastebimas polinkis vartoti tik vieną veiksmazodžio asmenuojamąją formą (52,9 proc.), sudėtiniuose sakiniuose linkstama vartoti dvi (31,9 proc. visų sudėtinių sakinių) ar tris (22,8 proc. visų sudėtinių sakinių) veiksmazodžių asmenuojamąsias formas. Sudėtinių sakinių, kuriuose vartojami du veiksmazodžiai, grupėje išsiskiria sudėtiniai sujungiamieji sakiniai (43,4 proc. sudėtinių sujungiamųjų sakinių) – šiais sakiniais pasakomi vienalaikiai ar vienas paskui kitą vykstantys veiksmai, o veiksmų laiko santykiai, kaip žinoma, visų pirma reiškiami tariniais einančių veiksmazodžių veiksmo ir laikų bei nuosakų formų.

Veiksmazodžių vartosenos skirtys prasminga palyginti ir atskirų mokslo sričių MP tekstuose (žr. 6 pav.).

6 pav. Veiksmazodžių pasiskirstymas sakinyje.

Kaip matyti, visų mokslo sričių MP tekstuose pastebima gana ryški

veiksmazodžių skirstinių dešinioji asimetrija, sutampa visų mokslo sričių tekstų veiksmazodžių vartojimo moda ir mediana, t. y. dažniausiai vartojama po vieną veiksmazodį. Skirstinių statistinis reikšmingumas $p > 0,10$ ($\chi^2 = 35,8$). Taigi veiksmazodžių pasiskirstymas skirtingų mokslo sričių MP tekstų sakiniuose nėra diferencinis šių tekstų požymis.

Dalyvis. Kaip jau buvo minėta, antrąją veiksmazodžio formų vartojimo poziciją MP tekstuose sudaro dalyviai⁴⁴ (4,7 proc. visų veiksmazodžio formų). Dalyvis, kaip ir padalyvis ar pusdalyvis, yra veiksmazodžio forma, tačiau, analizuojant MP tekstus, jį tikslinga patyrinėti atskirai, nes dalyvio vartoseną gali teikti stilistinę informaciją. Juk dalyvis – tai „veiksmazodžio ir vardažodžio ypatybių susikryžavimo taškas“ (Šoblinskas, 1967, 68), t. y. forma, kuri turi veiksmazodžio ir būdvardžio ypatybių.

Darbe nagrinėjamos dalyvių laiko, giminės, skaičiaus ir linksnio kategorijos. Gauti duomenys nėra lyginami su analogiškais mokslinio stiliaus tekstų duomenimis, nes dalyvių vartojimo mokslinio stiliaus tekstuose bendrųjų duomenų nėra paskelbta. Dėl negausaus šios veiksmazodžio formos vartojimo atsisakyta nagrinėti dalyvių distribuciją sakinyje.

Laiko kategorija. Atlikus statistinę MP tekstų analizę, nustatyta, kad MP tekstuose linkstama vartoti esamojo laiko dalyvius (52,3 proc. visų dalyvių formų). Būtojo kartinio laiko dalyviai sudaro 34,6 proc. Dar 13,1 proc. sudaro dalyviai, neturintys laiko kategorijos. Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2 = 781,3$).

Nusakant požiūrį, aprašomo daikto ypatybes, gana dažni esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviai: *matoma, pastebima, atpažįstama, painiojama, naudojama* ir kt. Pvz.: *Manoma, jog čia į žaidimą įsitraukia mažiau žinoma ląstelių sąveika*. BurJanušSSV 18. *Ilgokai manyta, kad glija gana pasyvi smegenyse*. BurJanušSSV 18.

Tiriamųjų tekstų pasakojimo fragmentuose dalyvis, turėdamas laiko kategoriją, „siejasi su „veiksmazodžio vientisinių laikų formomis,

⁴⁴ Dalyvis kaip derinamas ir linksniuojamas žodis yra veiksmazodžio forma, reiškianti iš veiksmo kylančią daikto ypatybę (Paulauskienė, 1994, 350).

svarbiausiomis šios kategorijos turėtojomis, ir kontekste neretai jas pavaduoja“ (Šoblinskas, 1967, 68). Pvz.: *Medžiotojas Arkasas, sutikęs lokę girioje, nukreipė į ją taiklią savo strėlę. Čia vėl pasimaišė galingasis Dzeusas: pavertęs sūnų lokiuku, abu juos įkurdino dangaus skliaute...* SvidŽ 48.

MP tekstuose vartojami būtojo kartinio laiko veikiamieji dalyviai, turintys ankstesnio laiko žymę ir žymintys ypatybes, susijusias su praeityje arba prieš sakinyje kalbamus dalykus įvykusi veiksmu. Pvz.: *Karetaitė vikriai zuja pirmyn atgal nugriuvusių eglių šakose.* ŠablMP 29.

Giminės kategorija. Giminės kategorija dalyvį sieja su būdvardžiu. Kaip ir būdvardžiai, dalyviai turi tris giminės formas: vyriškąją, moteriškąją ir bevardę⁴⁵. Tirtuose MP tekstuose vyriškosios giminės dalyviai sudaro 50,2 proc., moteriškosios giminės dalyviai – 36,7 proc., bevardės giminės – 13,1 proc. (skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=270,4$)).

Daugelis dalyvių (išskyrus bevardės giminės formas) yra derinami su daiktavardžiais kaip būdvardžiai (atlieka atributinę funkciją), todėl suprantama, kad dalyvio giminės kategorijų vartojimo dažnis tekste labai daug priklauso nuo daiktavardžio giminės kategorijų vartojimo dažnio (žr. 2.3.1. poskyrį). Pvz.: *Čia gera proga paminėti, jog net „aukščiau“ besidarbuojantys neurobiologai negali ramiai miegoti dėl sunerimusų „molekulinių“ kolegų, nuolat klibinančių jų pastato pamatus.* BurJanušSSV 18. *Ar žinote, kad informacija apie vabzdžius viliojančias ir baidančias medžiagas gali būti naudinga?* PlepAJA 19.

Dalyvių bevardės giminės formos dažniausiai eina beasmenių sakinių tariniais. Pvz.: *Kai jų [rapidosomų – O. P.] buvo rasta ir kitose bakterijose, susidarė dvejopa nuomonė: vieni manė, jog tai sandara, būdinga normaliai bakterijai, kiti – jog tai bakterijos patologijos požymis.* RimkSBP 24.

Skaičiaus kategorija. MP tekstuose dalyvių, vartojamų vienaskaitos forma, užfiksuota 53,2 proc., o daugiskaitos – 33,7 proc.

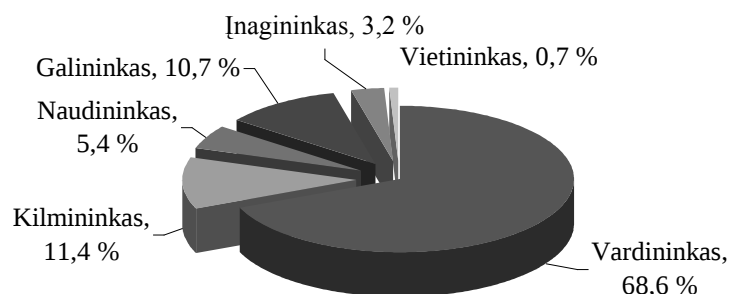
⁴⁵ Kai kurių morfologijos tyrėjų darbuose būdvardžių bevardė giminė traktuojama kaip negimininė būdvardžio forma (žr. Paulauskienė, 1994, 210).

(13,1 proc. sudaro dalyviai, nekaitomi skaičiaus kategorija). Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=114,4$).

Dažną dalyvių vienaskaitos vartoseną galima sieti su šios kalbos dalies predikatine funkcija. Dalyvis derinamas su itin dažnai tirtuose MP tekstuose vienaskaitos forma vartojamais daiktavardžiais arba įvardžiais (vienaskaitos formos yra nežymėtoji skaičiaus kategorija). Pvz.: *Po tam tikro laikotarpio nuo žievės bei spyglių nuplautas ir tiesiogiai iš oro ant žemės paviršiaus patekęs ^{137}Cs prasiskverbia gilyn į gruntą ir pasiekia medžio šaknis.* ButkBeinarRRM 16.

Kai subjektas reiškiamas daugiskaita, prie jo derinamas ir predikatinis dalyvis. Pvz.: *Dažniausiai Lietuvoje aptinkamos baltaskruostės berniškės.* JusVP 14.

Linksnio kategorija. Dalyvio linksnių vartojimo dažnis MP tekstuose pateikiamas 7 pav.

7 pav. Dalyvio linksnių vartojimo dažnis.

Iš 7 pav. akivaizdžiai matyti vardininko linksnio persvara (68,6 proc.). Dalyvio vardininko dominavimą MP tekstuose galima pagrįsti šiai kalbos daliai būdingomis funkcijomis. Dalyvio vardininku tekstuose nusakomas subjektas. Pvz.: *Pažvelgę pro elektroninį mikroskopą į bet kokią žmogaus, gyvulio ar augalo audinių ląstelę, pamatysime, kad ją supa trisluoksnė membrana – plazmalema, – sudaryta iš dviejų tamsių ir tarpinio šviesaus sluoksnių.* RimkSBP 17.

2.3.3. BŪDVARDŽIŲ VARTOSENĄ

Būdvardis suvokiamas kaip kategorija, kurios semantikoje dominuoja kokybės samprata ir kuri apibrėžia daiktavardį. Būdvardžiu gali būti siaurinama, konkretinama daiktavardžiu išreikšta sąvoka. Turtinga ir lanksti būdvardžių sistema turi įvairiapuses vaizduojamosios raiškos galimybes, todėl jais gali būti realizuojama ir estetiinė funkcija. Būdvardžių vartojimo dažnis tekste netiesiogiai koreliuoja su daiktavardžių vartojimo dažniu.

Pagal kalbos dalių vartojimo rangą tiriamuosiuose MP tekstuose būdvardis (9,3 proc.) užima trečią vietą po daiktavardžio ir veiksmažodžio formų. Būdvardžių vartoseną lemia MP tekstuose šalia pasakojimo ar samprotavimo fragmentų esantis detalus aprašymas. Vaizdas nuo apibendrinimo iki menkiausios detalės kuriamas būdvardžiais, kurie žymi aplinkos ar aprašomo objekto ypatybes. Pastebimas polinkis pateikti ne tik bendrą (esminę, nekintančią) charakteristiką, bet nurodyti ir šalutinius požymius – aprašymo duomenys padeda skaitytojui pažinti daiktų ir reiškinių ypatybes, atskleistas mokslinių tyrimų.

Tirtuose MP tekstuose būdvardžio vartojimo dažnis iš esmės skiriasi nuo mokslinio stiliaus tekstų, kuriuose būdvardis sudaro 12,5 proc. (Bitinienė, 1997, 194). Taigi būdvardžių vartoseną galima laikyti diferenciniu MP tekstų požymiu.

MP tekstuose vartojami ir kokybiniai (a), ir santykiniai (b) būdvardžiai. Pvz.: (a) *Žvirblio dydžio margai pilkas miško giesmininkas dažnas sausuose retuose pušynuose*. ŠablMP 28. (b) *Aksono viduje yra daug membraninių pūslelių, kuriose įpakuotos tam tikro junginio porcijos*. JanušNP 4.

Santykiniai būdvardžiai tiriamuosiuose tekstuose, galima manyti, atlieka tą pačią funkciją kaip ir moksliniuose tekstuose – jais realizuojamas mokslo kalbos dalykinis tikslumas. Nemažai santykinų būdvardžių įeina į tikrinių vardų, terminologinių junginių sudėtį. Tai loginiai pažyminiai, kuriais pateikiama objektyvi informacija (neiškeliamas vertinamasis komponentas). Pvz.: *Netrukus Taryba pasipildė kitų valsčių atstovais ir patikslino savo vardą – Mažosios Lietuvos tautinė taryba*. GocPurvRML 11. *Planetiniai*

ūkai – tai 1–5 Saulės masių žvaigždžių, evoliucijos pabaigoje tapusių raudonosiomis milžinėmis, dujų apvalkalai, numesti prieš joms virstant baltosiomis nykštukėmis. SvidŽ 64. Būdvardžių vartojimas, atmetant orientaciją į kalbos estetiškumą ir laikantis tik praktinio tikslo, atitinka mokslinio stiliaus kalbos morfologinių išteklių vartojimo specifiką (žr. Голуб, 2004, 241).

Vartojami tikslia, apibrėžta reikšme santykiniai būdvardžiai orientuoja ir į sisteminių pažinimą, nes jais perteikiami įvairių daiktų ar reiškinių santykiai. Santykis yra esminė santykinių būdvardžių ypatybė (Paulauskienė, 1994, 175). Pvz.: *Mūsų kriterijus lingvistinis-etnografinis, ne geografinis ar politinis.* GimBPL 12.

Taigi santykiniais būdvardžiais MP tekstuose pirmiausia realizuojama informacinė funkcija. Tačiau tiriamuosiuose tekstuose šios grupės būdvardžiai gali būti vartojami ir perkeltinėmis (metaforinėmis) reikšmėmis. Santykiniai būdvardžiai turi kokybės žymę, kuri gali išryškėti tam tikrame kontekste ir suteikti pasakymui vaizdingumo. Metaforinė reikšmė randasi sugretinus dvi skirtingas sferas, perkėlus būdvardžius iš vienos prasminės srities į kitą. Santykinių būdvardžių kokybinių reikšmių vartojimas perkeltinėmis reikšmėmis priklauso nuo daiktavardžių semantikos. Pvz.: *Lukštas yra sudėtinga „inžinerinė“ perdanga, sudaryta iš susiraizgiusių organinės medžiagos skaidulų karkaso (armatūros) ir stulpeliais sukrautų plytų – kalcio karbonato, kalcio sulfato ir kitų mineralinių druskų kristalų.* TrainKGS 9. *Panašus yra paviršutiniškai suprantamos Geštalt terapijos ir į kūną orientuotos psichoterapijos „hidraulinis“ matas. Čia visas žmogaus gyvenimo sudėtingumas kartais sprendžiamas taip: „spaudžia – atsuk kranėlį“.* LapMAP 7.

Santykinių būdvardžių transformacija į kokybinius leidžia papildyti kalbos stilistinius išteklius. Taip santykiniai būdvardžiai išplečia ekspresines šios kalbos dalies galimybes.

Ryškiausios ekspresinės savybės būdingos kokybiniais būdvardžiams. Šie būdvardžiai „parodo daikto ypatybę pačia savo leksine reikšme“ (Paulauskienė, 1994, 170). Daikto ypatybė paprastai yra neapibrėžta ir kintama

(galima laipsniuoti, subjektyviai vertinti ir pabrėžti), todėl kokybinių būdvardžių semantikoje gali būti ekspresinis krūvis – ryškus vertinimo komponentas. Pvz.: *KETURTAŠKIS ŽVILGVABALIS* (*Glischrochilus quadripunctatus*) dažnas po pušų žieve. *Flegmatiškas*, bet *puošnus*, *dailus* ir *naudingas* – *naikina kinivarpų lervutes*. ŠablV 26. *Pavyzdžiui, A grupės streptokoko citoplazmoje aptikti net 7 antigenai, kurių vieni „grėsmingesni“, kiti – „taikesni“*. RimkSBP 23.

Kokybinių būdvardžių semantikoje yra ir laipsniuojamos ypatybės reikšmė. Raiškos galimybės slypi būdvardžio lyginimo formose – nurodoma didesnė (ar mažesnė) kokybinė ypatybė. Pvz.: *Manoma, kad tai pats seniausias mūsų miškų paukštis*. ŠablMP 38. *Kartu su svirbeliais – tai puošniausi mūsų paukščiai žiemą*. ŠablMP 42. Nurodant vieno ar kito požymio turėjimą, gali būti hiperbolizuojama. Pvz.: *Geriausias iš geriausių*.

Įvairūs kokybinių būdvardžių vertinimo atspalviai stiprinami subjektyvaus vertinimo formomis, kuriomis nurodomas požymio stiprumas be daiktų lyginimo, pvz.: *Atrodė, kad žinomos sekos genomas bus tarsi individo asmens kortelė, kokias dabar rengiamasi įvesti vietoj pasų. Didoka būtų kortelė, naudotis ir nešiotis būtų sunkoka...* RubNML 3. Tokiuose būdvardžiuose ypatybių mato reikšmė įgyja skirtingų subjektyvaus vertinimo atspalvių.

Taigi tiriamuosiuose tekstuose būdvardžiai atlieka ne tik informacinę, bet ir ekspresinę funkciją. Kaip matyti, MP tekstuose subjektyvų autoriaus vertinimą linkstama pateikti eksplicitiškai. Tai savita vartoseną (moksliniame stiliuje vyrauja neutralūs pasakymai, meniniame stiliuje subjektyvus vertinimas perteikiamas implicitiškai – per asociacijas ar aliuzijas (žr. Župerka, 2001, 82, 94).

Giminės kategorija. Žinoma, kad lietuvių kalboje būdvardžių giminės kategorija yra savita. Būdvardžiai turi tris giminės formas: vyriškąją, moteriškąją ir bevardę. Tirtuose MP tekstuose vyriškosios giminės būdvardžiai

sudaro 57,0 proc., moteriškosios giminės būdvardžiai – 39,2 proc.⁴⁶. Bevardė giminė sudaro 3,8 proc. Visų būdvardžio giminės kategorijų skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu, $\chi^2=47,4$.

Būdvardžio giminės kategorija yra derinamoji, todėl būdvardžio kategorijų vartojimo dažnis tekste daug priklauso nuo daiktavardžio kategorijų vartojimo dažnio. Kaip jau minėta, tirtuose MP tekstuose iš daiktavardžio giminės kategorijų vartojimo dažniu išsiskiria vyriškoji giminė, todėl suprantama, kad vyriškosios giminės forma yra ir būdvardžio dominuojanti kategorija.

Daiktavardžių vyriškoji giminė vartojama kaip nežymėtas narys, todėl tokia pat vartoseną būdinga ir būdvardžiui. Vyriškosios giminės formos vartojamos tada, kai giminė nėra tiksliai apibrėžta arba apskritai nėra svarbi. Pvz.: *Kas iš to išplaukia? Kad paprastas žmogus sielos gyvenimo iš viso negali liesti.* LapMAP 6.

Vyriškosios giminės būdvardžiai paprastai vartojami su nežymimaisiais įvardžiais. Pvz.: *Pasirodo, tik iš konteksto galima spręsti, ar neuronas praneša kažką naujo ir įdomaus.* BurSN 13.

Bevardės giminės formos MP tekstams beveik nebūdingos (3,8 proc.). Jų esama predikatinėse konstrukcijose. Pvz.: *Visiems aišku, kad baltų ir slavų kalbos labai artimos, o praeityje buvo dar artimesnės.* SabalMB 20. *Kol kas ne aišku, kokia atrastojo ledo kilmė.* StraišAN 12. Bevardės giminės formos turi abstraktumo atspalvį.

Skaičiaus kategorija. Tirtuose MP tekstuose būdvardžių, vartojamų vienaskaitos forma, užfiksuota 56,5 proc., o daugiskaitos – 39,7 proc. (3,8 proc. sudaro būdvardžiai, nekaitomi skaičiaus kategorija). Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=26,4$). Moksliniame stiliuje būdvardžių, vartojamų vienaskaitos forma, užfiksuota 53,8 proc., o daugiskaitos – 46,2 proc. (Bitinienė, 1997, 195).

Žinoma, kad būdvardžio skaičiaus kategorija yra derinamoji. Jos formos

⁴⁶ Plg. mokslinio stiliaus tekstuose vyriškosios giminės būdvardžiai sudaro 59,1 proc., moteriškosios giminės būdvardžiai – 40,9 proc. (Bitinienė, 1997, 194).

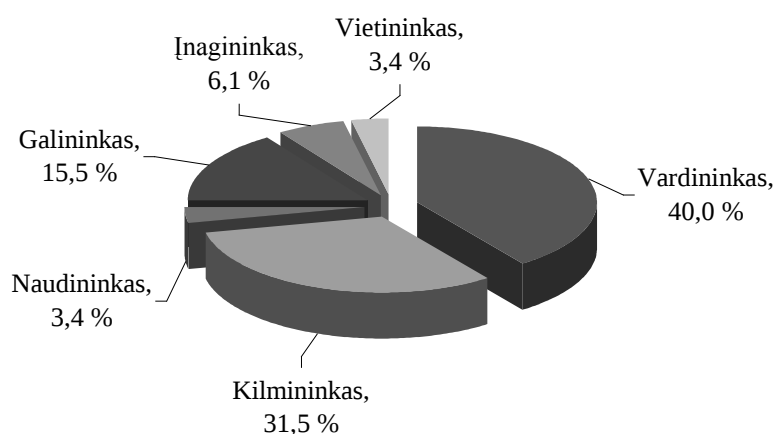
rodo tik tai, su kurio skaičiaus daiktavardžiu derinamas būdvardis. „Būdvardžio skaičiaus morfologiniai požymiai paprastai parenkami pagal daiktavardžio skaičiaus morfologinius požymius <...> arba remiantis daiktavardžio referencija, t. y. atsižvelgiant į tikrovės situaciją“ (Semėnienė, 2003, 44).

A. Paulauskienė (1994, 209) teigia, kad „būdvardžio skaičiaus kategoriją galima apibrėžti kaip dvinarę kategoriją, kurios vienaskaita rodo ypatybės priklausymą vienam daiktui, o daugiskaita – ypatybės priklausymą daugiau negu vienam daiktui“. Pvz.: *Skystasis metalas pasklinda smulkučiais rutuliukais, kurie nurieda į grindų plyšelius, linoleumo akutes, takų, kilimų audinį ir kt.* JanMM 86. *Atradėjų gauti gryni metalai sąlygiškai pažymėti kaip dviejų dalių atradimai.* JanMM 47.

Būdvardis derinamas prie daiktavardžio – abiejų kalbos dalių vyraujanti skaičiaus kategorija yra vienaskaita. Žymimi tam tikros rūšies daiktai, neatsižvelgiant į jų kiekį; gramatinė forma nurodo neskaidomą daiktų grupę. Pvz.: *Kikilis. Dažniausias paukštis Lietuvoje.* ŠablMP 45. *Konfliktinė situacija kyla tada, kai žmogui apskritai nepatinka darbo aplinka.* ČiplKYS 14.

Linksnio kategorija. Būdvardžio linksnio kategorija rodo ypatybės nesavarankiškumą, kad „kalbamoji ypatybė priklauso daiktui, išreikštam kurio nors linksnio daiktavardžiu“ (Paulauskienė, 1994, 200). Taigi būdvardžio linksnio forma yra daiktavardžio linksnio formalusis rodiklis.

Būdvardžio linksnių vartojimo dažnį MP tekstuose apibūdina 8 pav.

8 pav. Būdvardžio linksnių vartojimo dažnis.

Kaip ir daiktavardžio, dažniau vartojamų būdvardžio linksnių grupei galima skirti vardininką, kilmininką ir galininką (būdvardžio linksnio kategorijos pagrindą sudaro vardininkas ir kilmininkas – 71,5 proc.). Nuo šių linksnių reikšmingai skiriasi įnagininko, vietininko ir naudininko vartosena⁴⁷ (skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=49,2$)).

Palyginti su daiktavardžio linksnių vartosena (žr. 2.3.1. poskyrį), MP tekstuose išsiskiria būdvardžių vardininko vartojimo dažnis (plg. daiktavardžių vardininkas sudaro 25,4 proc., būdvardžių vardininkas – 38,6 proc.). Tokią vartoseną iš dalies paaiškina vardininko samprata. Daiktavardžio vardininkas apibrėžiamas kaip forma, tik pavadinanti, bet neatskleidžianti pavadinamojo daikto požymių ir šiuo atžvilgiu esanti opozicinė visiems kitiems linksniams, kurie, pavadindami daiktą, dar rodo ir jo ryšį su kitais daiktais, veiksmais, reiškiniiais (Якобсон, 1985, 140–141). Vien nominacinės raiškos dažnai nepakanka, todėl pavadinamas dalykas gali būti apibūdinamas keliais būdvardžiais. Pvz.: *Idomi, savita kūno forma (vabalas 11–17 mm dydžio) ir flegmatiškas elgesys atkreipia dėmesį*. ŠablIV 14.

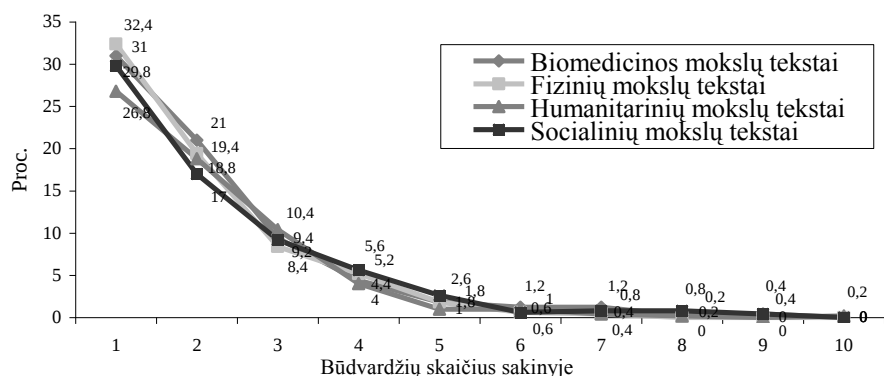
Distribucija sakinyje. Tiriamuosiuose MP tekstuose dažniausi sakiniai, kuriuose būdvardžių iš viso nėra vartojama (32,9 proc.). Antrąją vartojimo dažnių poziciją tiriamuosiuose tekstuose užima sakiniai, kuriuose pavartota po vieną būdvardį (30,0 proc.), palyginti nedaug sakinių, kuriuose esama po du (19,0 proc.), tris (9,4 proc.) ar keturis ir daugiau (8,7 proc.) būdvardžių.

Būdvardžių pasiskirstymas sakinyje priklauso nuo sakinio struktūros, nes vientisinių sakinių, kuriuose būdvardžiai iš viso nevartojami, esama daugiau negu sudėtinių sakinių (plg. 38,8 proc. vientisinių sakinių ir 24,6 proc. sudėtinių sakinių). Galima manyti, kad vartosenos skirtybės gali lemti individualūs teksto organizavimo veiksniai.

Tolesnis tyrimo etapas – nustatyti, kokią skiriamąją gebą turi

⁴⁷ Pagal vartojimo rangą būdvardžio linksniai tiriamuosiuose tekstuose yra pasiskirstę panašiai kaip ir mokslinio stiliaus tekstuose. Moksliniame stiliuje dažniau vartojamų būdvardžio linksnių grupei taip pat skirtinas vardininkas (34,5 proc.), kilmininkas (30,9 proc.) ir galininkas (15,9 proc.), periferinę poziciją užima įnagininkas (8,9 proc.), vietininkas (6,2 proc.), naudininkas (3,6 proc.) (Bitinienė, 1997, 195).

būdvardžių pasiskirstymas sakinyje, ir tuos skirtumus įvertinti (žr. 9 pav.).

9 pav. Būdvardžių pasiskirstymas sakinyje.

Kaip jau buvo minėta, sakinių, kuriuose būdvardžiai nevartojami, tiriamuosiuose tekstuose esama beveik tiek pat, kiek ir sakinių, kuriuose pavartota po vieną būdvardį (plg. 32,9 proc. ir 30,0 proc.). Šį požymį galima vadinti „kalbine konstanta“ (Долежел, 1964, 23).

Sakinių, kuriuose vartojamas vienas ar du būdvardžiai, pasiskirstymas nėra tolygus. Sakinių, kuriuose pavartota po vieną būdvardį, daugiausia yra fizinių mokslų tekstuose (32,4 proc.), kiek mažiau biomedicinos mokslų tekstuose (31,0 proc.), o socialinių mokslų tekstai užima tarpinę padėtį (29,8 proc.). Gerokai rečiau visų mokslo sričių MP tekstuose vartojami sakiniai su dviem būdvardžiais. Staigus vartojimo dažnių lūžis matyti sakinių, kuriuose vartojami trys būdvardžiai, grupėje. Visų mokslo sričių MP tekstuose retai vartojami sakiniai, kuriuose esama po keturis ir daugiau būdvardžių.

Sakinių, kuriuose pavartota po du būdvardžius, vartojimo dažnis skiria atskirų mokslo kryptų tekstus. Dar didesnę skiriamąją gebą turi sakiniai, kuriuose pavartota po tris ir daugiau būdvardžių. Bet šios skirtybės, matyt, yra atsitiktinės, nes visų mokslo sričių MP tekstų būdvardžių vartojimo dažnių skirstinių statistinis reikšmingumas rodo, kad sisteminio skirtumo nėra ($p > 0,50$, $\chi^2 = 26,9$). Vadinasi, būdvardžių distribucija skirtingų mokslo sričių

MP tekstų sakiniuose nėra diferencinis šių tekstų požymis.

2.3.4. ĮVARDŽIŲ VARTOSENA

MP tekstuose vartojami įvardžiai sudaro 9,1 proc. Tai ketvirtoji pagal vartojimo dažnį kalbos dalis MP tekstuose. Kitaip negu daiktavardžiai ir būdvardžiai, įvardžiai neperteikia daiktų ar ypatybių turinio. Šios kalbos dalies pagrindinė funkcija yra nurodomoji (Rosinas, 1996, 6). Vienu ar kitu atžvilgiu nurodomi objektai ar ypatybės: pavadinami, išskiriami, identifikuojami ir diferencijuojami tikrovės faktai, reiškiniai, asmenys, požymiai (Rosinas, 1996, 7). Daiktišką turinį įvardis gauna tikrai kitų žodžių aplinkoje. Būdamas neapibrėžto turinio, įvardis gali pavaduoti įvairias kitas kalbos dalis – vartojant įvardį, išvengiama žodžio kartojimosi. Tai žodžiai be konkretaus turinio, funkciniai įvairių kalbos dalių atitikmenys (Paulauskienė, 1994, 167).

Tiriamuosiuose tekstuose savita asmeninių įvardžių *aš* (*mes*), *tu* vartosena. Šie įvardžiai nurodo asmenis pagal santykį su komunikacijos akto dalyviais. Kartu realizuojama kontaktinė funkcija, siejama su įprastiniu žmonių tarpusavio santykių palaikymu, savitarpio supratimu. Asmeniniu įvardžiu *aš* gali būti aktualizuojamas kalbėtojo veiksmas. Realizuojamas prieinamumo principas – samprotaujant kuriamas tiesioginio bendravimo įspūdis. Pvz.: *Ar kasmet šie drugiai migrantai atskrenda į Lietuvą, niekas nežino. Gaila, man neteko matyti viso sąrašo Lietuvoje rastų kaukolėtujų sfinksų*. ŠablS 10. Įvardžiu *aš* gali būti kuriamas ir tariamas dialogas. Pvz.: *Sfinksas skraido dieną, aplanko įvairius žiedus (žiūrėkite: aš esu gelianti kamanė, nelieskite manęs!)*. ŠablS 28. Tokia vartosena nebūdinga mokslinio stiliaus tekstams.

Įvardis *mes* MP tekstuose savo reikšme artimiausias daugiskaitai. Tai autorius ir skaitytojas, visa žmonija, t. y. kalbantysis atstovauja dviem ir daugiau asmenų. Ta pačia reikšme vartojamas ir asmeninio įvardžio *mes* kilmininkas. Pvz.: *Ar kada pagalvojote, kodėl kolorado vabalai ėda bulves, kopūstinio baltuko drugiai kiaušinius deda ant kopūsto lapų, bitės lanko liepų žiedus? Apie išorinį pasaulį mes sužinome visų pirma per regą ir klausą. Tai*

yra mūsų geriausiai išlavinti jutimai. Kitaip jaučia ir suvokia pasaulį vabzdžiai. PlepAJA 18.

Įvardis *tu*, kuriuo realizuojama tipinė kontaktinė funkcija – kreipimasis į skaitytoją, MP tekstams nebūdingas. Skaitytojo gebėjimą stebėti, analizuoti, daryti išvadas apie mokslinius reiškinius ir faktus linkstama aktyvinti skatinamaisiais sakiniais. Įvardis *tu* tiriamuosiuose tekstuose gali būti vartojamas nurodant ne pašnekovą, o bet kurią kitą (apibendrintą) asmenį, apie kurio veiksmus kalbama kaip apie būdingus daugeliui. Pvz.: *Gamta tiksli, tobula, bet griežta ir negailestinga: pasidauginai, palikai palikuonių – ir tu nebereikalingas...* ŠablS 26.

Giminės kategorija. Giminės kategoriją turinčių įvardžių tirtuose MP tekstuose užfiksuota 89,4 proc. Iš jų 51,9 proc. sudaro vyriškosios giminės įvardžiai (skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=45,5$). Moteriškosios giminės formoms tenka tik 28,1 proc. visų giminės kategoriją turinčių įvardžių. Dar 9,4 proc. sudaro bevardė giminė⁴⁸.

Taigi kaip ir kitų vardažodžių, reikšmingai dažnesnė yra įvardžių vyriškoji giminė (pvz., *Vyslos žemupyje prie Baltijos jūros VIII–IX a. apsigyveno lenkai. Prūsų žemes jie pradėjo puldinėti X a. pabaigoje. JuškmališPupšLŽ 32*), retesnė – moteriškoji (pvz., *Vidurio Europoje geležis pasirodė apie 1 200 m. pr. m. e., o Užkaukazėje – vėliausiai maždaug 1 400 m. pr. m. e. Vidurio Europoje ji labai pamažu pakeitė žalvarį įrankių ir ginklų gamyboje. GimbBPL 63*). Tokį giminės kategorijų santykį, galima manyti, pirmiausia lemia vyriškosios giminės daiktavardžių, su kuriais įvardžiai yra derinami, dažnesnė vartosena. Be to, vyriškosios giminės įvardžiai yra vartojami ir tais atvejais, kai giminės kategorija nėra žymima.

Skaičiaus kategorija. Tirtuose MP tekstuose įvardžių vartojamų vienskaitos forma, užfiksuota 49,4 proc., o daugiskaitos – 36,6 proc. (14,0 proc. sudaro įvardžiai, nekaitomi skaičiumi)⁴⁹. Skirtumas statistiškai

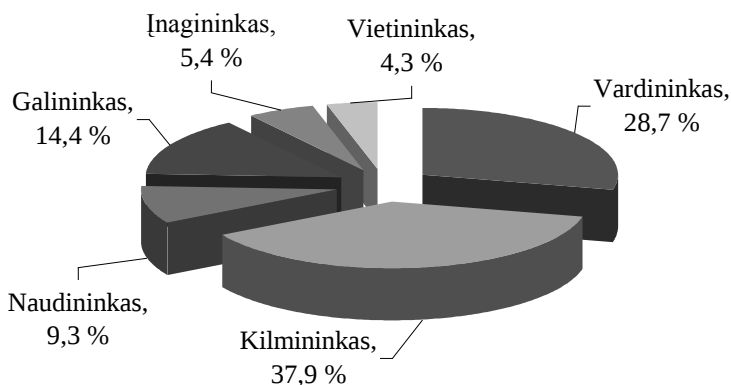
⁴⁸ Moksliniame stiliuje įvardžių vartojamų vyriškosios giminės forma, užfiksuota 65,3 proc., o moteriškosios giminės – 34,7 proc. (Bitinienė, 1997, 194).

⁴⁹ Moksliniame stiliuje įvardžių vartojamų vienskaitos forma, užfiksuota 54,6 proc., o daugiskaitos – 45,4 proc. (Bitinienė, 1997, 195).

reikšmingas $p < 0,01$ lygmeniu ($\chi^2=10,6$).

Įvardžių skaičiaus kategorija yra derinama, todėl vartoseną priklauso nuo kitų vardažodžių skaičiaus kategorijos vartojimo dažnio. Pvz.: *Išgaravusi medžiaga gali būti tiriama masių spektrometru, kuriuo galima lengvai atpažinti ne tik atomus, bet ir jų izotopus*. VaitkSPF 21. Be to, ne visi įvardžiai gali būti vartojami daugiskaitos forma (pvz., *kiekvienas, keletas*).

Linksnio kategorija. Įvardžio linksnių vartojimo dažnis MP tekstuose teikiamas 10 pav.

10 pav. Įvardžio linksnių vartojimo dažnis.

Kaip ir kitų vardažodžių, įvardžių linksnio kategorijoje dažniau vartojamas kilmininkas (37,9 proc.), vardininkas (28,7 proc.) ir galininkas (14,4 proc.). Nuo šių linksnių reikšmingai skiriasi naudininko (9,3 proc.), įnagininko (5,4 proc.) ir vietininko (4,3 proc.) vartoseną⁵⁰. Skirtumas statistiškai reikšmingas $p < 0,0001$ lygmeniu ($\chi^2=33,8$).

Distribucija sakinyje. Lingvistikos darbuose nurodoma, kad pagal kalbos dalių vartojimą įvardis užima trečią vietą po daiktavardžio ir veiksmažodžio (Žilinskienė, 1990, 40). Įvardis tarytum sudaro „pereinamąją grandį tarp šių svarbiausių hierarchijos kategorijų ir kitų trijų pagrindinių

⁵⁰ Moksliniame stiliuje įvardžio linksniai pagal vartojimo dažnį išsidėsto taip: kilmininkas sudaro 35,4 proc., vardininkas – 30,3 proc., galininkas – 15,8 proc. Įnagininkas sudaro 7,9 proc., vietininkas – 5,7 proc., naudininkas – 4,9 proc. (Bitinienė, 1997, 196).

kalbos dalių (būdvardžių,rieveiksmių ir skaitvardžių), užimančių antraeilę padėtį“ (Букович, 1972, 56). Šį teiginį patvirtina mokslinių tekstų kalbos dalių faktorių analizė (Bitinienė, 1997, 41), o įvardžių distribucijos mokslinių tekstų sakinyje analizė rodo, kad įvardžiai gali eiti daiktavardžio ir būdvardžio pozicijoje (žr. Rosinas, 1996, 8).

MP tekstuose įvardžiai, kaip jau buvo minėta, pagal vartojimo dažnį užima ketvirtą vietą po daiktavardžio, veiksmažodžio ir būdvardžio. Siekiant tikslumo, tiriamuosiuose tekstuose linkstama vartoti daiktavardžius ir būdvardžius, o ne juos galinčius pakeisti įvardžius. Sakinių, kuriuose įvardžiai nėra vartojami, MP tekstuose užfiksuota daugiausia – 36,3 proc.

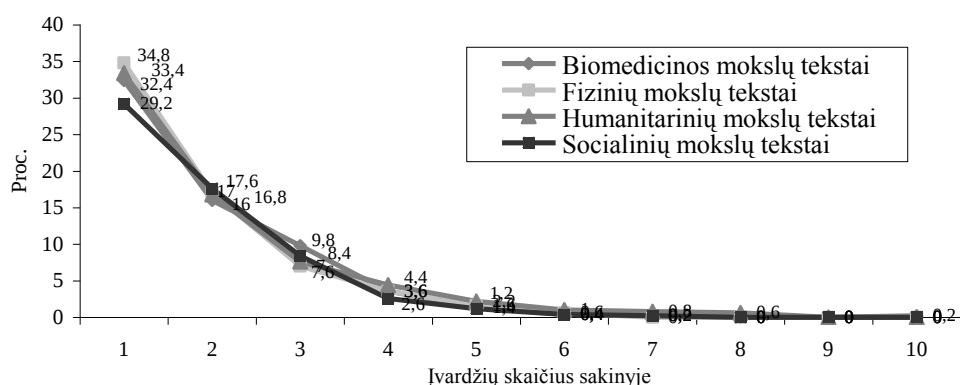
Sakiniai, kuriuose pavartota po vieną įvardį MP tekstuose sudaro 32,5 proc. Tai įprastas sakinio tipas, būdingas tiek pasakojimo, tiek aprašymo, tiek ir samprotavimo tekstams. Įvardžiai kaip gramatiniai rodomieji ženklai tekste vartojami sakiniams sieti. „Neturėdami konkrečios leksinės reikšmės, įvardžiai paprastai eina po daiktavardžių ir įgyja jų reikšmę“ (Rasimavičius, 1983, 171). Pvz.: *Prieš keletą metų kai kurie poetai buvo pradėję barbarizmais piktnaudžiauti. Ieškodami naujų raiškos būdų, susižavėję kalbos ir formos egzotika, greta su teksto grafiniu išdėstymu, skyrybos anarchija, dirbtiniais žodžiais prisiminė ir barbarizmus. Juos pradėta poetizuoti, iš jų buvo kuriamas stiliaus savitumas ir kūrinio koloritas.* KniūkštRŽ 50. MP tekstuose esama ir įvardžių, kurie šios substituto funkcijos neatlieka. Tai asmeniniai, savybiniai įvardžiai.

Rečiau MP tekstuose vartojami sakiniai, kuriuose yra du ar trys įvardžiai (plg. atitinkamai 16,9 proc. ir 8,2 proc.). Dar mažiau (6,3 proc.) tiriamuosiuose tekstuose esama sakinių, kuriuose vartojama po kelis (keturis ir daugiau) įvairių semantinių grupių įvardžius.

Įvardžių distribucija gali priklausyti nuo sakinio struktūros. Visų tipų sakiniai gali būti be įvardžių, tačiau dažniausiai įvardžiai nėra vartojami vientisiniuose sakiniuose (49,7 proc.). Trumpuose vientisiniuose sakiniuose aptariamas objektas yra nurodomas tiesiogiai, o sudėtinuose sakiniuose tokio kartojimo vengiama. Antra vertus, esama sinsemantiškų vientisinių sakinių,

kuriuose įvardis gali atlikti ir sakinių siejimo funkciją.

Tarp sudėtinių sakinių vyrauja sakiniai, kuriuose vartojamas vienas įvardis. Įvardžių vartosenos skirtybės gali atsispindėti ir atskirų mokslo sričių tekstuose (žr. 11 pav.).

11 pav. Įvardžių pasiskirstymas sakinyje.

Kaip matyti, įvardžių skiriamoji geba nėra didelė. Sutampa skirtingų mokslo sričių MP tekstuose vartojamų įvardžių moda (vartojamas vienas įvardis). Visų mokslo sričių tekstų įvardžių skirstiniai rodo dešiniąją asimetriją. Gautus duomenis įvertinus chi kvadrato kriterijumi nustatyta, kad skirtumas statistiškai nereikšmingas $p > 0,30$ ($\chi^2=27,1$). Taigi įvardžių distribucija sakinyje nėra diferencinis skirtingų mokslo sričių MP tekstų požymis.

2.3.5. KITŲ KALBOS DALIŲ VARTOSENĄ

Skaitvardis. Tarp rečiau MP tekstuose vartojamų kalbos dalių pirmiausia verta aptarti skaitvardį⁵¹ (2,1 proc.), kurį „sudaro žodžiai, reiškiantys kiekybės vienetų – skaičius, skaičiais pasakomą daiktų kiekį ar jų eilės tvarką“ (Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė, 1976, 79). Ši kalbos dalis ypač svarbi, nes ja perteikiama objektyvi ir tiksli informacija, be kurios neįmanoma dalykinė komunikacija. Pvz.: *Mažalapė saulašarė labai reta,*

⁵¹ Moksliniuose tekstuose skaitvardžiai sudaro 2,9 proc. (Bitinienė, 1997, 194).

vieną kartą aptikta Didžiojoje klampynėje. SprainKGR 4. Atvirose plynėse per pastarąjį dešimtmetį kasmet suskaičiuojama nuo vienos iki septynių perinčių porų. SprainKGR 5.

Skaitvardžių vartojimo dažnis gali priklausyti nuo mokslo srities, nes tekstuose, kuriuose esama daug statistinių duomenų (pvz., tikslųjų mokslų tekstuose), vyrauja kita, jau skaitmenų kalba. Skaitmenys priskiriami neverbalinei informacijai, todėl jie nepateko į MP tekstų tiriamąją imtį.

Dėl šios kalbos dalies savitumo nėra galimybės skaitvardžius aktualizuoti tekste ir vartoti metaforoms kurti. Tad skaitvardžių stilistinės išgalės yra gana nedidelės. Vis dėlto kai kurie skaitvardžiai padeda sukurti ekspresyvų pasakojimą. Pvz.: *Tai ką tada veikia kiti šimtai tūkstančių neuronų, kuriuos taip pat sužadino minimasis stimulus?* BurJanušSSV 29.

Galima teigti, kad MP tekstų autoriai nėra linkę perkrauti teksto (ir sakinio) skaitvardžiais, nes yra įsisąmoninę skirtį nuo mokslinių tekstų, kuriuose tokia informacija būtina. Todėl MP tekstuose, kaip parodė atliktas statistinis tyrimas, didžiausią dalį sudaro sakiniai, kuriuose skaitvardžiai nebuvo vartojami (76,2 proc.). Šio tipo sakiniai sudaro branduolį. Imtį vertinant kaip visumą, kurią sudaro skirtinga skaitvardžių vartoseną sakiniuose, matyti, kad dažniau vartojami sakiniai, kuriuose yra po vieną skaitvardį, o dviejų skaitvardžių sakinių yra mažiau (plg. atitinkamai 15,5 proc. ir 5,1 proc. visų sakinių).

Skaitvardžių vartojimo dažnis gali priklausyti ir nuo sakinio tipo. Pastebimas polinkis daugiau skaitvardžių vartoti ne vienisiniuose, o sudėtinuose sakiniuose (sakiniai, kuriuose vartojami 3 ir daugiau skaitvardžių, sudaro 2,8 proc. vienisinių sakinių ir 4,7 proc. sudėtinių sakinių).

Atskirų mokslo sričių tekstuose skaitvardžių vartojimo dažnio sakinyje skirtumas statistiškai nereikšmingas.

Prieveiksmis. Prieveiksmiai MP tekstuose sudaro 6,5 proc. visų kalbos dalių. Šierieveiksmių vartojimo dažnio duomenys beveik sutampa su mokslinio stiliaus tekstų duomenimis. Moksliniuose tekstuose prieveiksmiai sudaro 6,3 proc. (Bitinienė, 1997, 194), t. y. palyginti su MP tekstais,

prieveiksmių yra 0,2 proc. mažiau. Vadinasi, ši kalbos dalis kaip kalbos reiškinys yra svarbi komunikacijai. Ji reiškia „veiksmo, būsenos, ypatybės, o retkarčiais ir daikto kokybinį arba kiekybinį požymį ir įvairias veiksmo ar būsenos pasireiškimo aplinkybes (vietą, laiką, priežastį, tikslą ir kt.)“ (Ulvydas, 2000, 1). Prieveiksmiai sakinyje dažnai šliejasi prie veiksmažodžių. Pvz.: Pvz.: *I poezijos kalbą reikia žiūrėti visapusiškai ir dialektiškai.* KniūkštRŽ 24. Be to, „nurodydama požymio požymį“ (Голуб, 2004, 333), ši kalbos dalis priartėja prie būdvardžio ir yra gana dažnai vartojama tiriamųjų tekstų aprašymo fragmentuose.

Prieveiksmiai vartojami daugiau kaip pusėje MP tekstų sakinių (sakiniai, kuriuose prieveiksmių nevartojama, sudaro 47,5 proc.). Galima teigti, kad aprašymo ir samprotavimo fragmentuose prieveiksmių vartojimo dažnis yra kiek didesnis, nes dalis prieveiksmių padeda perteikti racionalų vertinimą. Pvz.: *Vaisiakūnius – kraujo raudonumo dubenėlius ji (kerpė – O. P.) taip pat labai retai užaugina (Lietuvoje – niekada).* MotiejK 7. *Baltų ir slavų protėviai turėjo vieni kitus neblogai suprasti.* SabalMB 20. *Negerai, kai vaikai iš karto dirba kelis darbus.* GrabDA 133. *Gera i, kad ta mada jau baigiasi.* KniūkštRŽ 65.

Įprastinis MP tekstų sakinių modelis – sakiniai, kuriuose yra vienas prieveiksmis (31,9 proc.). Tolygiai mažėja sakinių, kuriuose pavartota po du (13,6 proc.) ar tris (7,1 proc.) prieveiksmius.

Prieveiksmiai vartojami net 43,1 proc. vienisinių sakinių, o sudėtiniuose sakiniuose jų vartojimo dažnis dar didesnis (67,2 proc.). Abiejų tipų sakinius, kaip ir buvo galima numatyti, skiria dviejų, trijų ir daugiau sakinyje vartojamų prieveiksmių grupės (plg. sakiniai, kuriuose vartojama po du prieveiksmius, sudaro 9,3 proc. tirtų vienisinių sakinių ir 19,8 proc. sudėtinių sakinių, o sakiniai, kuriuose vartojama po tris ir daugiau prieveiksmių – 3,2 proc. ir 13,9 proc.).

Atskirų mokslo sričių tekstuose prieveiksmių vartojimo dažnis sakinyje skiriasi, bet yra statistiškai neinformatyvus (skirtumas statistiškai nereikšmingas).

Prielinksnis. Prielinksnis – „nesavarankiška kalbos dalis, kurią sudaro nekaitomi žodžiai, padedantys išreikšti daiktavardžio bei įvardžio netiesioginių linksnių sintaksinius ryšius ir reikšminius santykius su kitų savarankiškų žodžių formomis“ (DLKG, 2006, 437). Galima manyti, kad prielinksnių distribucija sakinyje priklauso nuo kalbos dalių, vyraujančių sakinyje. Tiriamuosiuose MP tekstuose prielinksnių vartojimas (4,6 proc.)⁵² iš dalies gali būti sietinas su tam tikrų grupių veiksmažodžių vartojimo dažniu. Pirmiausia minėtini tie veiksmažodžiai, kurie valdo prielinksnio reikalingą galininką ar kilmininką. Pvz.: *Šis nepasisekimas nebuvo lemiamas, ir pagaliau Vytauto patikėtinis gegužės 16 d. atvyko į Pragę*. PiročkŽKT 19. *Pats žodis* (šovinizmas – O. P.) *kilo iš prancūzų kareivio Nikolio Šovenio pavardės*. Bazarš 10.

Visų mokslo sričių tekstuose prielinksniai vartojami beveik pusėje sakinių (47,1 proc.). Vyrauja sakiniai, kuriuose vartojama po vieną prielinksnį (33,1 proc.). Tolygiai mažėja sakinių, kuriuose vartojami du prielinksniai, vartojimo dažnis (10,9 proc.). Rečiausiai vartojami sakiniai, kuriuose esama po tris ir daugiau prielinksnių (3,1 proc.).

Panaši prielinksnių distribucija pastebėta įvairių tipų sakiniuose. Vientisinių ir sudėtinių sakinių vartojimo dažnio centrą sudaro vieno prielinksnio sakiniai (33,1 proc. tirtų sakinių), dviejų, trijų ir daugiau prielinksnių grupės taip pat mažai diferencijuoja vientisinius ir sudėtinius sakinius, nes prielinksnių vartojimo skirtumo beveik nėra.

Prielinksnių vartojimas sakinyje yra integracinis tirtų mokslo sričių MP tekstų požymis.

Jungtukas. Tirtuose MP tekstuose jungtukai sudaro 7,5 proc. (plg. mokslinio stiliaus tekstuose jungtukų esama 7,6 proc. (Bitinienė, 1997, 194). Šios kalbos dalies vartojimo dažnis daug priklauso nuo sakinio struktūros, nes jungtukais jungiami žodžiai, jų junginiai, sudėtinių sakinių dėmenys. MP tekstuose jungtukų vartojimo dažnį gali lemti polinkis plėsti sakinį uždarosiomis ar atvirosiomis vienaarūšių sakinio dalių eilėmis. Pastebima

⁵² Moksliniuose tekstuose prielinksniai sudaro 3,8 proc. (Bitinienė, 1997, 194).

tendencija vartoti sudėtinius prijungiamuosius sakinius, kurių šalutiniai dėmenys pradedami daugiareikšmiu jungtuku *kad* ar jungtukais *nes, jei*. Pvz.: *Reikia pažymėti, kad ne prūsai sukėlė konfliktus, privertusius juos išvaryti iš gimtinės.* KairaitEKV 34. *Nebegyvenamos sodybos virtuvėje įsikūrė paslaptingas sutvėrimas, nes pro atvirą angą puodui pastatyti sklido grasinantis šnypštimas.* ŠablMP 5. *Tai tas pats, jei, tarkim, kalbotyroje kalbos padargų pavadinimai būtų sudarinėjami nauji, visai nežiūrint atitinkamų anatomijos terminų.* KeinTA 62.

Jungtukai gana tolygiai vartojami tirtų mokslo sričių tekstuose. Visus nagrinėjamus tekstus sieja tie sakiniai, kuriuose vartojamas vienas jungtukas (33,5 proc.). Šie sakiniai sudaro MP tekstų branduolį.

Kaip buvo galima numatyti, jungtukai dažniau vartojami sudėtiniuose MP tekstų sakiniuose. Čia jie jungia sudėtinių sakinių dėmenis. Išplėstiniuose vientisiniuose sakiniuose jungtukais dažniausiai jungiamos vienaarūšės sakinio dalys ar jų poros. Nustatyta, kad dviejų ir trijų jungtukų grupės skiria MP vientisinius ir sudėtinius sakinius. Vientisinių ir sudėtinių sakinių, kuriuose pavartota po tris jungtukus, skirtumas yra dar didesnis (plg. vientisinių sakinių, kuriuose vartojami trys jungtukai, MP tekstuose užfiksuota 2,6 proc., sudėtinių sakinių – 13,6 proc.).

Jungtukų distribuciją įvairių mokslo sričių tekstuose gali lemti vientisinių ir sudėtinių sakinių santykis, taip pat vientisinių sakinių plėtros būdai. Tirtų mokslo sričių tekstuose šie veiksniai veikia tolygiai, todėl skirtumas nėra didelis. Jungtukų vartojimo dažnis skirtingų mokslo sričių MP tekstų sakiniuose nėra diferencinis požymis.

Dalelytė. Dalelytė MP tekstuose sudaro 2,0 proc. (plg. mokslinio stiliaus tekstuose – 1,9 proc. (Bitinienė, 1997, 194). Klausiamosios, abejojamosios ir kai kurios kitos dalelytės gali suteikti visam pasakymui tam tikrų prasminių, jausminių ar raiškumo atspalvių. Tai dažnai nekonkretūs, neapibrėžtos reikšmės, kartais ekspresyvūs žodžiai, kuriais dažniausiai paryškinamas subjektyvus požiūris į sakomą dalyką arba reiškiami jausmai, nuotaikos. Pvz.: *Taip, žmogaus genomo nukleotidų sekos nustatymas – tai*

biologijos mokslo viršūnė. RubNML 3. Deja, ne visus juos (Saulės užtemimus – O. P.) žmonės galėjo pastebėti. LovčKSU 26. Beje, dar nemaža tėvų patys ugdo tą blogą įprotį. GrabDA 133.

MP tekstuose dalelytės gali būti vartojamos klausimams sustiprinti (pvz., *O gal tai būtų tik vienas kompaktinis diskas?! RubNML 3*), jomis atkreipiamas skaitytojo dėmesys. Pvz.: *Štai vaikas mokosi pamokas. GrabDA 133.*

Emocinės kalbos dalys. Emocinės kalbos dalys – jaustukai, ištiktukai – MP tekstams nėra būdingos (sudaro tik 0,2 proc.). Mokslinio stiliaus tekstuose jaustukų, ištiktukų neužfiksuota (Bitinienė, 1997, 194).

2.3.6. APIBENDRINIMAI

Nustatyta, kad MP tekstuose dažniausiai vartojama kalbos dalis yra daiktavardis (40,3 proc.). MP tekstuose daiktavardžių vyriškoji giminė reikšmingai dažnesnė negu moteriškoji (60,8 proc. ir 39,2 proc.), vyrauja vienaskaitos forma (63,8 proc.). Daiktavardžio linksnio kategorijos pagrindą sudaro kilmininkas ir vardininkas (68,2 proc.).

Antra pagal vartojimo dažnį kalbos dalis yra veiksmažodis (18,3 proc.). Dažniausiai MP tekstuose vartojamos asmenuojamosios formos. Tirtuose MP tekstuose vyrauja esamasis laikas (62,6 proc. visų laiko kategoriją turinčių asmenuojamųjų veiksmažodžio formų), tiesioginė nuosaka (93,7 proc.). MP tekstuose net 88,0 proc. visų asmens kategoriją turinčių asmenuojamųjų veiksmažodžio formų sudaro veiksmažodžiai, reiškiami III asmens forma. Vyrauja veiksmažodžiai, vartojami vienaskaitos forma (53,2 proc.).

MP tekstuose linkstama vartoti esamojo laiko (52,3 proc. visų dalyvių formų), vyriškosios giminės (50,2 proc.) dalyvius. Vyrauja dalyviai, vartojami vienaskaitos forma (53,2 proc.), vardininko linksniu (68,6 proc.).

Dažniausiai vartojami vyriškosios giminės būdvardžiai (sudaro 57,0 proc.). Vyrauja būdvardžiai, vartojami vienaskaitos forma (56,5 proc.). Dažniau vartojamų linksnių grupei galima skirti kilmininką, vardininką ir

galininką. Nuo šių linksnių reikšmingai skiriasi vietininko, įnagininko ir naudininko vartosena.

Giminės kategoriją turinčių įvardžių tirtuose MP tekstuose užfiksuota 89,4 proc. Iš jų 51,9 proc. sudaro vyriškosios giminės įvardžiai. MP tekstuose vyrauja įvardžiai, vartojami vienaskaitos forma. (49,4 proc.).

Nuo įvardžių vartojimo dažniu mažai skiriasi jungtukai (7,5 proc.). Prieveiksmiai MP tekstuose sudaro 6,5 proc. visų kalbos dalių.

Prielinksnių vartojimas tiriamuosiuose tekstuose (4,6 proc.) pirmiausia sietinas su veiksmažodžių vartojimo dažniu, nes MP tekstuose gana dažnai vartojami konkretieji veiksmažodžiai, valdantys prielinksnio reikalingą galininką ar kilmininką.

MP tekstuose gana retai vartojami skaitvardžiai (2,1 proc.). Šie žodžiai reiškia kiekybės vienetus, todėl jų vartojimo dažnis iš esmės priklauso nuo teksto tematikos.

Dalelytė (2,0 proc.), kaip ir emocinės kalbos dalys (jaustukai, ištiktukai sudaro 0,2 proc.), būdingos retoriniam klausimui ir kreipimuisi, kai siekiama išreikšti požiūrį į objektą, atkreipti skaitytojo dėmesį.

Dažniau vartojamų kalbos dalių (daiktavardžio, veiksmažodžio, būdvardžio ir įvardžio) distribucija nerodo esminio sakinių struktūros pokyčio skirtingų mokslo šakų tekstuose.

2.4. MP TEKSTŲ SINTAKSINĖS YPATYBĖS

2.4.1. BENDROJI SAKINIO ILGIO CHARAKTERISTIKA

Skirtingų funkcinių stilių, jų atmainų ir individualiųjų tekstų savitumas gali būti apibūdinamas tam tikrais lingvistiniais požymiais. Tarp informatyvių lingvistinių požymių nurodomas sakinio ilgis, kuris kartu yra sakinio struktūros rodiklis (Bitinienė, 1997, 3). Sakinio ilgio parametrai gali būti svarbūs ir atskleidžiant MP tekstų sintaksinę sandarą.

Lietuvių kalbos MP tekstų vidutinis sakinio ilgis yra 14,5 žodžių

($s=8,2$ žodžių). Jis yra mažesnis už žinomą⁵³ mokslinio stiliaus tekstų vidutinį sakinio ilgį – $18,0$ žodžių ($s=8,8$ žodžių) ir priartėja prie publicistinio stiliaus tekstų vidutinio sakinio ilgio – $13,3$ žodžių ($s=7,9$ žodžių) (Bitinienė, 1997, 30, 133). Galima manyti, kad MP ir publicistinių tekstų vidutinio sakinio ilgio suartėjimas nėra atsitiktinis – šiuos tekstus suartina orientavimasis į neapibrėžtą adresatą. Palyginti su mokslinio stiliaus teksta, mažesnį tiriamųjų tekstų vidutinį sakinio ilgį, galima manyti, lemia polinkis MP tekstuose informaciją perteikti adaptuotai, atsisakant mokslo kalbai būdingų įrodinėjimų, t. y. ribojant mokslinio stiliaus funkcijas.

Vidutinio sakinio ilgio duomenis papildo standartinis nuokrypis (s), kuris rodo atsitiktinių sakinių ilgių vidutinį nuokrypį nuo statistinio vidurkio. MP tekstų standartinis nuokrypis lygus $8,2$ žodžių.

Bendrieji sakinio ilgio parametrai ir standartinis nuokrypis gali priklausyti ir nuo nelingvistinių veiksnių, pirmiausia nuo mokslo srities (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Sakinių ilgio pasiskirstymo rodikliai

Mokslo sritys	Pasiskirstymo rodikliai (žodžiai)		
	Vidutinis sakinio ilgis ($\bar{x}$)	Standartinis nuokrypis (s)	Svyravimo amplitudė
Biomedicinos mokslai	14,8	8,4	1–85
Fiziniai mokslai	14,0	7,7	1–51
Humanitariniai mokslai	15,5	9,0	2–74
Socialiniai mokslai	13,9	7,5	1–44
Bendrieji parametrai	14,5	8,2	1–85

Sakinių ilgio pasiskirstymo duomenys rodo, kad visų mokslo sričių tekstuose informacija pateikiama gana stereotipinio ilgioakiniais. Sakinių ilgio pasiskirstymo bendrųjų rodiklių skirtumas, vertintas chi kvadrato kriterijumi, yra statistiškai nereikšmingas $p>0,10$. Tai leidžia daryti išvadą, kad

⁵³ Statistiniais metodais grindžiama išsami lietuvių kalbos funkcinių stilių sakinių ilgio ir struktūros bendrųjų duomenų analizė pateikiama A. Bitinienės monografijoje „Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra“ (Vilnius, 1997).

pagal bendruosius sakinio ilgio parametrus skirtingų mokslo sričių tiriamieji tekstai yra homogeniški.

MP tekstų sakinių įvairovę atskleidžia dar vienas sakinio ilgio parametras – svyravimo amplitudė. Ji tiriamuosiuose tekstuose yra gana didelė: nuo 1 iki 85 žodžių (plg. mokslinio stiliaus tekstų svyravimo amplitudė 1–88 žodžiai, publicistinio stiliaus – 1–66 žodžiai (Bitinienė, 1997, 168).

Ilgiausias tirtos imties 85 žodžių sakiny užfiksuotas biomedicinos mokslų tekste. Tokį sakinio ilgį galima aiškinti biomedicinos mokslų tekstams būdingu aprašymu. Siekis prieinamai perteikti informaciją apie sudėtingus reiškinius ar vyksmus formuoja poreikį kiek galima detaliau vaizduoti tikrovės objektus, išvardyti jų sudaromuosius elementus, todėl nurodomi ne vien pagrindiniai, bet ir šalutiniai aprašomo objekto požymiai (sakinį linkstama plėsti vienaarūšėmis sakinio dalimis, įterpiniais ir kt.). Labai ilgi sakiniai nėra tipiška MP tekstų konstrukcija. Galima manyti, kad šių sakinių ilgis priklauso nuo individualiojo autoriaus stiliaus.

Trumpiausias užfiksuotas MP tekstų sakiny yra vieno žodžio (tirtuose humanitarinių mokslų tekstuose, kuriems, kaip matyti iš 1 lentelės, būdinga kiek ilgesnių sakinių vartoseną, užfiksuotas trumpiausias sakiny yra dviejų žodžių). Vieno ir dviejų žodžių sakiniai sukuria kontrastą su stereotipinio ilgio sakiniiais, todėl skaitytojas į juos atkreipia dėmesį. „Aktualizavus ilgį, sakiny išskiriamas, pabrėžiamas, informacija gali būti pateikiama kondensuota forma“ (Bitinienė, 2007b, 14). Vienažodžių ar dvižodžių sakinių atliekamos funkcijos priklauso nuo konteksto.

Detalesnei sakinių ilgio analizei atskleisti sakinius tikslinga grupuoti ir apskaičiuoti šių ilgio grupių vartojimo dažnius. Sakiniai grupuojami intervalu, kuris geriausiai atskleidžia įvairių tipų tekstų (kartu ir funkcinų stilių) sklaidą: labai trumpais laikomi 1–8 žodžių sakiniai, trumpais – 9–17 žodžių, vidutinio ilgio – 18–30 žodžių, ilgaais – 31–46 žodžių, labai ilgaais – daugiau kaip 46 žodžių sakiniai (Bitinienė, 1997, 19). Labai ilgų sakinių tirtuose MP tekstuose užfiksuota tik keletas, todėl, aptariant sakinių ilgio

pasiskirstymą, ilgų ir labai ilgų sakinių grupes tikslinga aptarti kartu.

2 lentelė. Sakinių ilgio grupių pasiskirstymas

Mokslo sritys	Sakinių ilgio grupės (%)			
	labai trumpi (1–8 žodžiai)	trumpi (9–17 žodžių)	vidutinio ilgio (18–30 žodžių)	ilgi ir labai ilgi (31 ir daugiau žodžių)
Biomedicinos mokslai	22,4	49,0	23,8	4,8
Fiziniai mokslai	24,2	50,4	22,0	3,4
Humanitariniai mokslai	23,0	42,6	27,4	7,0
Socialiniai mokslai	24,6	49,0	22,8	3,6
Bendrieji parametrai	23,5	47,8	24,0	4,7

Suskirsčius sakinius į ilgio grupes, paaiškėjo, kad MP tekstuose vyrauja trumpi sakiniai, kurie sudaro beveik pusę visų nagrinėtų sakinių (47,8 proc.). Galima manyti, jie iš visų sakinių yra parankiausi informacijai perduoti – šio ilgio sakinius lengva suvokti. Trumpi sakiniai tekste sudaro tam tikrą neutralų foną, jais perteikiama faktinė informacija. Pvz.: (9 ž.) *Skiepytų asmenų sergamumas tuberkulioze dešimt kartų mažesnis negu neskiepytųjų*. MinTVŠ 27. (11 ž.) *Vanduo – žmogui būtinas ir niekuo nepakeičiamas gyvybės palaikymo ir sveikatos šaltinis*. JuodkVDD 45. (17 ž.) *Žmonės seniai pastebėjo, kad danguje yra vienas Mėnulis, kad žmogus turi dvi akis, o ranka – penkis pirštus*. BaltrPMŽ 9.

Antrąją poziciją užimančių vidutinio ilgio sakinių vartojimo dažnis mažai skiriasi nuo labai trumpų sakinių vartosenos. Kartu jie vartojami beveik taip pat dažnai kaip ir pirmąją poziciją užimantys trumpi sakiniai (plg. 47,5 proc. ir 47,8 proc.). Vidutinio ilgio sakiniiais perteikiama informacija yra gana išsami, jos nebereikia pildyti šalia esančiais sakiniiais. Pvz.: (21 ž.) *Pasitaręs su psichologais, anglų verslininkas E. Simpsas ėmėsi reklamuoti žemėlapi, kurio viename lape šiaurė, kaip įprasta, buvo viršuje, o kitame – apačioje*. NavKSJ 22–23. (29 ž.) *Nors knygoje rašoma, kad jos (gulbės nebylės – O. P.) nemėgsta kaimynystėje perinčių kitų stambesnių paukščių, tačiau prieš keletą metų vienoje pelkutės kūdroje teko rasti gulbės nebylės ir*

gervės lizdus, kuriuos teskyrė dešimt žingsnių. JusVP 10.

Labai trumpais, glaustais sakiniais tekste išskiriama tai, kas reikšminga, svarbu, akcentuotina. Pvz.: (8 ž.) *Jei nenorite, kad kas nors skaitytų failus, užkoduokite.* JaudKP 30. (6 ž.) *Paprastai vadovaujamas vadinamąja „sveika mokslininkų nuojauta“.* ValčiukNMP 29.

Labai trumpi sakiniai MP tekstuose padeda sudaryti ir autoriaus tiesioginio bendravimo su skaitytoju išpūdį. Pvz.: (2 ž.) *Kas dar?* (7) *Štai čia ir grįžkime prie daugiakrūvių jonų.* (6 ž.) *Bet pradėkime šiek tiek iš toliau.* RudzDTK 3. Tokiais sakiniais tekste realizuojama optimali autoriaus ir skaitytojo sąveika. Kartu šie sakiniai padeda sustiprinti argumentaciją, suvokti sudėtingus dėstymo epizodus.

Labai trumpi sakiniai vieni retai sudaro pastraipą ar sintaksinę pilnatį – dažniausiai jie vartojami šalia sakinių, kuriais perteikiama tiksli, išsami dalykinė informacija (ilgių kaita turi ir tam tikrą ekspresyvų krūvį). Pvz.: (5 ž.) *Kokios pagrindinės „ugnies sienų“ rūšys?* (19 ž.) *Paprasčiausia rūšis – „tradicinė“ tinklo „ugnies siena“, kuri praktiškai parodo, koks paketas (packet) su kuo „kalba“ ar iš kur „atėjo“.* JaudKP 30. (6 ž.) *Dirvoje vikšras nurimsta, ima virsti lėliuke.* (39 ž.) *Joje iš „beformės“ žalios kirmėlės masės turi susidaryti nauji organai, naujas organizmas su kojomis, galva, su labai sudėtingomis akimis, sparnais ir visą kūną dengiančia tankia plaukų danga, su vidaus organais ir net kiaušinėliais, kuriuos belieka tik apvaisinti ir sudėti.* (4 ž.) *Atrodo, tikras gamtos stebuklas.* (5 ž.) *Tačiau metamorfozės reiškinys jau paaiškinamas.* ŠablS 15.

Ilgi sakiniai MP tekstams nėra būdingi (sudaro tik 4,7 proc. visų sakinių). Didėjant sakinio ilgiui, keičiasi sakinio struktūra, o ilgą, sudėtingą sakinį gali būti sunku dekoduoti. Išplėstas aiškinimas, tikslinimas, realizuoti įvairiomis sintaksinės raiškos priemonėmis, gali trukdyti skaitytojui suvokti pagrindinę mintį. Plg.: (46 ž.) *Kai kurių autorių duomenimis, jeigu vidutiniškai yra 1,5 puošniažygio (Carabus) vabalo 1 m² ir labai daug kolorado vabalų (100 kiaušinių ant vieno bulvių kero), žygiai išsaugoja 15–34 % bulvių derliaus, o kai kolorado vabalas vidutiniškai išplitęs (ant vieno bulvių kero*

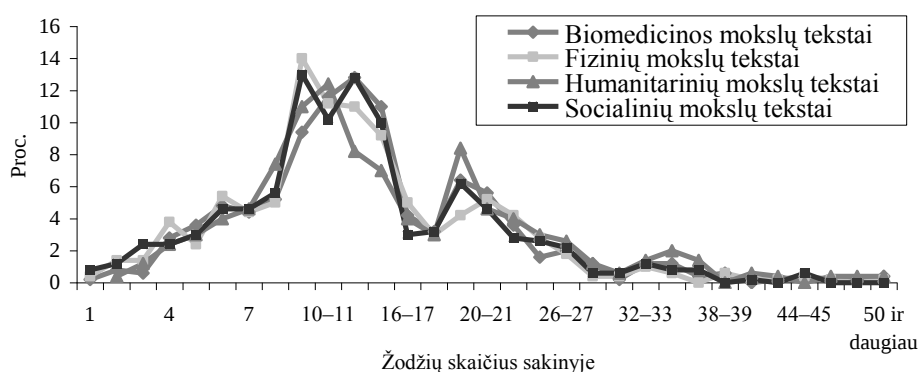
randama 50 kiaušinių), – 10–12 % derliaus. PilGNV 43.

Ilgų ir labai ilgų sakinių grupėje išsiskiria humanitarinių mokslų tekstai (7,0 proc.). Tai patvirtina keliamą idėją, kad palyginti su kitomis mokslo sritimis humanitarinių mokslų rezultatai visuomenei yra suprantamesni (Karazija, 2003), net ir sudėtingą šių tekstų sakinį skaitytojas geba suvokti adekvačiai.

Skirtingų mokslo sričių tekstų (žr. 2 lentelę) sakinių ilgio grupių skirtumas yra statistiškai reikšmingas, nes $\chi^2=16,8$, $p < 0,05$. Tačiau ilgio grupių pasiskirstymo dinamika nerodo esminio sakinių ilgio ir jų struktūros pokyčio, ji atskleidžia bendrą polinkį visų mokslo sričių MP tekstuose atsisakyti ilgų ir sudėtingos struktūros sakinių.

Siekiant gauti išsamią informaciją apie sakinių ilgio grupių pasiskirstymą, sakinius tikslinga skirstyti dviejų žodžių intervalu, o labai trumpų sakinių grupei priklausančius sakinius – netgi vieno žodžio intervalu⁵⁴. Toks skirstinys gali patikslinti skirtingų mokslo sričių MP tekstuose vartojamų sakinių įvairovę.

MP tekstų sakinių ilgio grupių pasiskirstymą pavaizdavus grafiškai, gaunamas toks sakinių pasiskirstymo vaizdas (12 pav.):

12 pav. Sakinių ilgio grupių pasiskirstymas.

⁵⁴ Vieno ar dviejų žodžių intervalu išskirtos sakinio ilgio paradigmos neleidžia įvertinti sakinių visumos, jų ilgio pokyčių ir gali būti naudojamos tik kaip pagalbinė statistinės analizės medžiaga (žr. Bitinienė, 2003, 147). Šiame darbe pateiktuose grafikuose vieno žodžio intervalu išskirti ne tik labai trumpų sakinių grupei priklausančios sakiniai (1–8 žodžių), bet ir dažniau vartojamų sakinio ilgio paradigimų lūžiai.

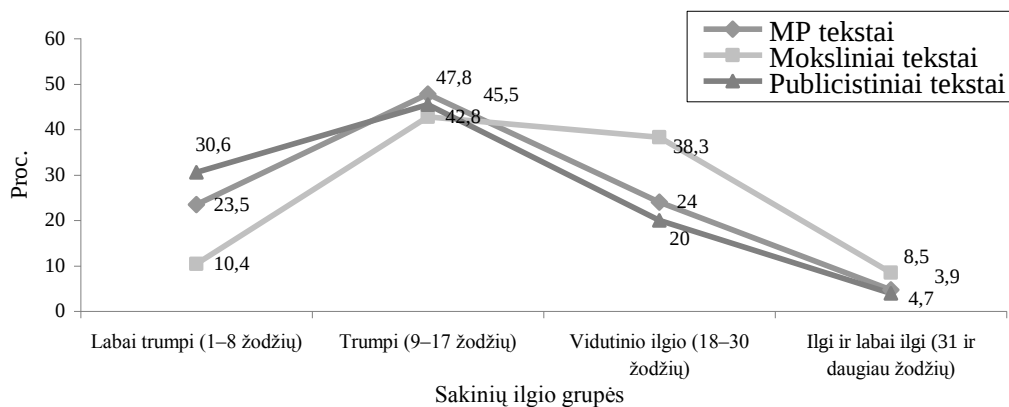
Kaip matyti iš 12 pav., sakinių ilgio grupių pasiskirstymas skirtingų mokslo sričių MP tekstuose palyginti tolygus. Skiriasi tik dažniau vartojamų sakinių ilgio grupių pasiskirstymas. Dažnio lūžis akivaizdus 8–11 žodžių intervale. Matyti, kad fizinių mokslų tekstuose dažnių centrą – modą – sudaro aštuonių žodžių sakiniai, o tolesnių ilgio grupių mažėjantis vartojimo dažnis rodo kiek modifikuotą dešiniąją asimetriją. Humanitarinių mokslų tekstuose dažnio centras persikelia viena faze į devynių žodžių grupės sakinius, skirstinys gana artimas normaliajam, pastebima nežymi dešinioji asimetrija. Biomedicinos mokslų tekstų modą sudaro 10–11 žodžių sakiniai (skirstinys artimas normaliajam), o socialinių mokslų tekstų sakinių ilgio grupių skirstinys priartėja prie bimodalinio skirstinio – yra du beveik lygiaverčiai dažnių centrai (Bitinas, 2006, 289), iš kurių vienas priartėja prie fizinių mokslų tekstų modos, o kitas sutampa su biomedicinos mokslų tekstų moda.

Antrasis dažniau vartojamų sakinio ilgio paradigmų lūžis matyti sakinių, sudarytų iš 19 žodžių, grupėje. Tačiau humanitarinių, biomedicinos ir socialinių tekstų moda sutampa. Kiek išsiskiria tik fizinių mokslų tekstų sakinių ilgio grupių paradigma, nes dažnio centras persikelia viena faze į sakinių, sudarytų iš 20–21 žodžio, grupę. Dažnio lūžis pastebimas ir 33–34 žodžių grupėje, tačiau, galima manyti, kad jis yra atsiradęs dėl individualiųjų parametrų įtakos.

Vis dėlto sakinių ilgio grupių pasiskirstymas statistiškai yra nereikšmingas ($\chi^2=9,4$, $p > 0,30$), sakinių ilgio grupių pasiskirstymo dinamika nerodo esminio sakinių ilgio ir jų struktūros pokyčio skirtingų mokslo sričių MP tekstuose. Galima daryti išvadą, kad pagal bendruosius sakinio ilgio parametrus skirtingų mokslo sričių MP tekstai yra monolitiški.

Siekiant atskleisti MP tekstų sintaksinės sandaros savitumą, gautus MP tekstų statistinius duomenis prasminga palyginti su mokslinio ir publicistinio stiliaus bendraisiais duomenimis (žr. Bitinienė, 1997, 169). Sakinių ilgio grupių pasiskirstymą pavaizdavus grafiškai, gaunamas toks

sakinių pasiskirstymo vaizdas (žr. 13 pav.).

13 pav. Sakinių ilgio grupių pasiskirstymas.

Kaip matyti iš 13 pav., sakinių ilgio grupių pasiskirstymas rodo MP ir publicistinių tekstų suartėjimą. Šių tekstų modą sudaro trumpi sakiniai, o tolygus tolesnių ilgio grupių mažėjantis vartojimo dažnis rodo dešiniąją asimetriją. Kiek išsiskiria labai trumpų sakinių vartoseną. Statistiškai įrodyta, kad labai trumpų sakinių vartojimo dažnis yra diferencinis publicistinio stiliaus požymis. Šio ilgio sakiniai skiria publicistiką nuo kitų funkcinių stilių, rodo sąveiką su dialogine kalba. MP tekstuose labai trumpų sakinių vartojama mažiau negu publicistikoje (plg. 23,5 proc. MP tekstuose ir 30,6 proc. publicistiniuose tekstuose). Tai leidžia teigti, kad labai trumpi sakiniai MP tekstuose yra ne pasakojimo būdas, o tik paveiki priemonė skaitytojo dėmesiui atkreipti. Labai trumpų sakinių vartoseną skiria MP tekstus ir nuo mokslinių tekstų (plg. 23,5 proc. MP tekstuose ir 10,4 proc. moksliniuose tekstuose). Todėl galima manyti, kad labai trumpi sakiniai MP tekstuose yra tipiškos, reguliariai vartojamos sintaksinės konstrukcijos (dažniausiai ekspresyvos), kurios kontrastingai ardo monotonišką pasakojimo tėkmę.

Mokslinių tekstų sakinių ilgio grupių skirstinys artimas bimodaliniam. Pirmasis dažnio centras priartėja prie publicistinių ir MP tekstų modos – trumpų sakinių grupės. Tolesnių ilgio grupių vartojimo dažnis rodo, kad

moksliniuose tekstuose (palyginti su MP tekstaais ir publicistika) linkstama vartoti ilgesnius sakinius (plg. ilgi ir labai ilgi sakiniai moksliniuose tekstuose sudaro 8,5 proc., MP tekstuose – 4,7 proc., publicistiniuose tekstuose – 3,9 proc.).

2.4.2. VIENTISINIŲ SAKINIŲ ILGIS IR STRUKTŪRA

Vidutinis sakinio ilgis daug priklauso nuo lingvistinių veiksnių – vientisinių ir sudėtinių sakinių pasiskirstymo tekste. MP tekstuose vyrauja vientisiniai sakiniai, kurie sudaro daugiau negu pusę tiriamosios imties (56,9 proc.). Tiriamiesiems tekstams būdingą vientisinių sakinių gausą galima aiškinti orientacija į adresatą (plačiąją visuomenę) ir šnekamojo stiliaus įtaka (vartojamos konstrukcijos, artimos sakybinei kalbai). MP tekstų vientisinių sakinių vidutinis ilgis yra 11,3 žodžių. Standartinis nuokrypis (s) lygus 6,2 žodžių, svyravimo amplitudė yra nuo 1 iki 51 žodžio⁵⁵. Dauguma vientisinių sakinių apima intervalą nuo 1 iki 17 žodžių. Vyrauja trumpi (49,5 proc.), antrąją dažnio poziciją užima labai trumpi sakiniai (37,8 proc.).

Trumpi vientisiniai sakiniai sudaro beveik pusę visų vientisinių sakinių (49,5 proc.). Jie ypač parankūs konkrečiai informacijai apie faktus, įvykius perteikti. Sakinių struktūra palyginti nesudėtinga, todėl tekstas tampa aiškus, jį lengva suvokti. Pvz.: (10 ž.) *Eglinė spuogė taip pat yra viena iš dažnesnių kerpių Lietuvoje.* (10 ž.) *Auga ji ant lapuočių medžių, o ypač pastebima ant drebulių.* (10 ž.) *Miške pavėsingesnėje vietoje drebulės kartais būna ištisai dėmėtos baltais lopais.* MotiejK 45. (12 ž.) *Į gyvųjų organizmų paslaptis giliausiai yra pažvelgę fiziologijos ir molekulinės biologijos mokslai.* (13 ž.) *Fiziologija tiria organizmų gyvybines funkcijas: mitybą, kvėpavimą, augimą, vystymąsi, reagavimą į aplinkos sąlygas.* ŠimkKPA 12.

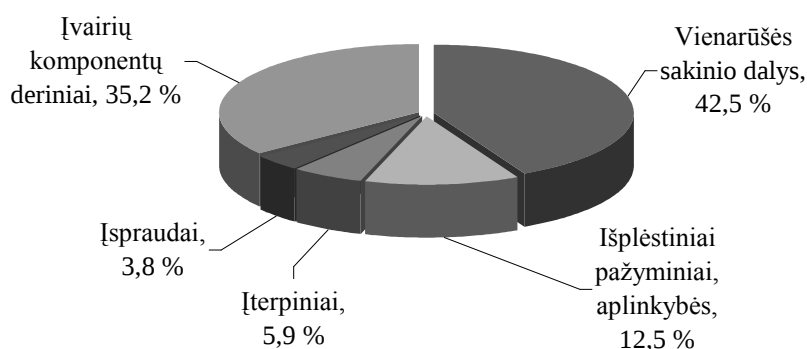
Labai trumpų sakinių (37,8 proc.) vartoseną MP tekstuose daug priklauso nuo sakinio skaidos. Tiriamuosiuose tekstuose gali būti skaidomi ir vientisiniai sakiniai, ir sudėtinio sakinio dėmenys (informacinį savarankiško pasakymo

⁵⁵ Plg. mokslinio stiliaus vientisinių sakinių vidutinis ilgis yra 14,5 žodžių, standartinis nuokrypis (s) lygus 7,6 žodžių; publicistinio stiliaus vientisinių sakinių vidutinis ilgis yra 9,7 žodžių, standartinis nuokrypis (s) lygus 5,0 žodžių (Bitinienė, 1997, 172).

pobūdį dažniau įgyja vientisinio sakinio segmentai). Iš šnekamosios kalbos einantis sintaksinių vienetų skaidymas žymi minties pertrūkius, subjektyvų pridūrimo elementų aktualinimą (Abaravičius, 2002, 17). Pvz.: (1 ž.) *Paradoksalu*. (3 ž.) *Ir savotiškai siaubinga*. (2 ž.) *Nieko nepadarysi*. GrigšDP 42.

MP tekstuose nedaug esama vidutinio ilgio (18–30 žodžių) vientisinių sakinių (11,5 proc), nebūdingi ilgi ir labai ilgi (31 ir daugiau žodžių) vientisiniai sakiniai (jų užfiksuota tik 1,2 proc.). Galima manyti, kad labai ilgų, sudėtingos struktūros vientisinių sakinių plėtrą riboja vidinis gramatinis šių struktūrų plėtos potencialas.

MP tekstuose vientisiniai sakiniai dažniausiai plečiami vienaarūšių sakinio dalių eilėmis (žr. 14 pav.).

14 pav. Vientisinį sakinį išplečiantys komponentai.

Sakiniuose, išplėstuose vienaarūšėmis sakinio dalių eilėmis (42,5 proc.), vyrauja informacijos perteikimo funkcija. Sakinys papildomas būtinomis išlygomis ir tikslinimais, be kurių pagrindinės minties turinys gali būti iškreiptai suprastas. Taip didėja vientisiniais sakiniiais perteikiamos informacijos apimtis, tačiau sakinyje išlieka aiškus ir nuoseklus (vardijamosios eilės dažniausiai yra negausios ir nesudėtingos). Pvz.: (11 ž.) *Auga palaidomis melsvai žaliomis vejomis sausuose apyrečiuose miškuose, miško aikštelėse, pamiškėse*. BanS 16. (15 ž.) *Tose senvagėse senieji gyventojai lengvai galėjo pasigauti žuvies žeberklais, karnų tinklais,*

rankomis ir kitokiomis priemonėmis. DvareckGaigAAA 31. (22 ž.) *Jai (Kalbai – O. P.) savo posmų yra paskyrę A. Baltakis ir E. Mieželaitis, A. Maldonis ir J. Degutytė, jau garsūs ir dar tik bręstantys poetai.* KniūkštRŽ 36.

Pateikiama informacija gali būti tikslinama, vartojami būdvardiniai ir dalyviniai sudėtiniai pažyminiai, dalyvinės, pusdalyvinės ir padalyvinės aplinkybės (12,5 proc.). Pvz.: (5 ž.) *Patinukas gieda, nebijodamas žmogaus artumo.* ŠablMP 45. (11 ž.) *Sunkiausia išaiškinti žvaigždžių poras, sudarytas iš dviejų skirtingo absoliutinio šviesumo žvaigždžių.* SvidAA 176. Šios konstrukcijos, būdamos sinonimiškos prijungiamiesiems sakiniams, yra kompaktiškesnės, glaustesnės jų kondensatai (plg. Župerka, 1983a, 64).

MP tekstuose vientisiniai sakiniai gali būti plečiami ir parenhezės⁵⁶ konstrukcijomis (5,9 proc.), kurios tiesiogiai veikia sakinio ilgį. Parenneze laikomi „sintaksiniai elementai, kurie reiškia objektyvią informaciją arba subjektyvųjį vertinimą, pateiktą pagrindinio sakinio, teksto atžvilgiu tarsi iš šalies (iš kitos teminės sferos)“ (Akelaitis, 1986, 41). Kaip nurodo G. Akelaitis (2005, 30), „iš prigimties formaliai linijinį sakinį ar tekstą parennezė padaro dvisluoksnį“, be to, „parennezė yra savotiška sakinio glaudinimo priemonė“.

MP tekstuose dažniausiai vartojamos skliaustais išskiriamos parenhezės konstrukcijos. Pvz.: (9 ž.) *Šio laikotarpio gyvenvietės (jau ne stovyklavietės) buvo gerokai sėslesnės.* DvareckGaigAAA 31. (9 ž.) *Tai BERŽINIO BALANGRAUŽIO (Scolytus ratzeburgi) patelės požievinio tako žymės.* ŠablV 47.

Gali būti perteikiama ir objektyvi informacija, ir subjektyvus vertinimas. Pvz.: (12 ž.) *Žirafos žvaigždyne slypi ir viena iš artimiausių (8 milijonai šviesmečių) spiralinių galaktikų.* SvidŽ 67. (21 ž.) *Juk vien tik pasaulio rekordininkas Teodoras Kokerelas (laimė, ne fizikas, o biologas) per savo gyvenimą (1866–1948) yra parašęs 3904 straipsnius.* KarazLF 49.

⁵⁶ G. Akelaitis (2005, 30) teigia, kad parenhezės terminas gali būti vartojamas kaip bendrinamasis, siejantis įsigalėjusius įterpinių ir išsraudų terminus, kurie žymi labai aiškius, pakankamai gerai sintaksės darbuose išnagrinėtus reiškinius.

Tiriamiesiems tekstams būdingas tikslumas ir konkretumas lemia įspraudų, kurie sieja verbalinę informaciją su neverbaline (Bitinienė, 1997, 51), vartoseną (3,8 proc.): nurodomas lentelės, paveikslo ar paragrafo numeris. Pvz.: (15 ž.) *Metalų metrikoje (žr. 2 lentelę) nesunku pastebėti įrašytas tiek pirmąsias, tiek antrąsias metalų atradimo dalis.* JanMM 27. (11 ž.) *Kitame vamzdyje Krūksas įtaisė lengvai besisukantį malūnėlį – radiometrą (2 pav., b).* KarazNSP 6.

Esama sakinių, kuriuose dėl autoriaus intencijos pagrindinis sakinyš, teikiantis esminę informaciją, yra labai nedidelės apimties, o įspraudas esti kelis kartus didesnis. Taip akivaizdžiai atskiriama pagrindinė ir antrinė informacija, todėl „lengviau, tiksliau ir išreikšti, ir suprasti mintį“ (Akelaitis, 2005, 31). Pvz.: *Oranžinį spindulį generuoja europiu dažyti rubinai. Be to, europis aktyvina fosforus (fosforai – tai medžiagos, kurios buvusios apšviestos, tamsoje kurį laiką savaime švyti).* *Fosforais dažomi kelio ženklai.* JanMM 72.

Vis dėlto, kaip matyti iš 14 pav., MP tekstuose linkstama neatsižvelgiant į adresatą sakinį plėsti ne atskirais komponentais, o visu jų kompleksu (35,2 proc.). Kuo komponentų daugiau, tuo sakinyš ilgesnis. Pvz.: (22 ž.) *Jis (suopis – O. P.) sklendžia virš pievos, lauko, pamatęs pelę, pakimba ore, plasnoja lyg vieversys, po to puola žemėn ir pačiumpa grobį: pelę, varlę, kurmį.* ŠablMP 7. (35 ž.) *Kerpių būna trumpaamžių (gyvenančių ne visus metus) ir ilgaamžių (sulaukiančių kelių šimtų metų), labai smulkių (paviršiuje matomi vien jų 0,2–0,3 mm skersmens vaisiakūniai) ir gana stambių – pvz., kelias dešimtis centimetrų siekiančios platužės ar meškapėdės.* MotiejK 4.

Vientisinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymą prasminga palyginti ir skirtingų mokslo sričių tekstuose (žr. 3 lentelę). Iš 3 lentelės matyti, kad vientisinių sakinių ilgio grupės gana tolygiai pasiskirsčiusios visų mokslo sričių MP tekstuose. Dažnio centras yra toje pačioje trumpų sakinių grupėje, tolesnių ilgio grupių vartojimo dažnis rodo aiškiają dešiniąją asimetriją. Kiek

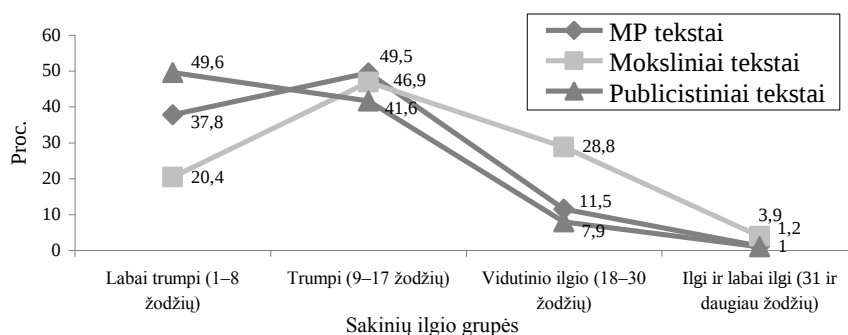
išsiskiria fizinių ir humanitarinių mokslų sakinių ilgio grupių vartojimo dažnis, bet šių mokslo sričių sakinių ilgio grupių pasiskirstymo dinamika nerodo esminio sakinių ilgio ir jų struktūros pokyčio.

3 lentelė. Vientisinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymas

Mokslo sritys	Sakinių ilgio grupės (%)			
	labai trumpi (1–8 žodžiai)	trumpi (9–17 žodžių)	vidutinio ilgio (18–30 žodžių)	ilgi ir labai ilgi (31 ir dg. žodžių)
Biomedicinos mokslai	38,5	47,4	12,2	1,9
Fiziniai mokslai	40,4	51,6	7,2	0,7
Humanitariniai mokslai	34,8	50,5	14,0	0,7
Socialiniai mokslai	37,7	48,3	12,3	1,7
Bendrieji parametrai	37,8	49,5	11,5	1,2

Gautus duomenis įvertinus chi kvadrato kriterijumi nustatyta, kad skirtumas statistiškai nereikšmingas ($\chi^2=20,5$, $p > 0,10$). Taigi galima teigti, kad vientisinių sakinių ilgio grupės yra ne diferencinis, o integracinis skirtingų mokslo sričių MP tekstų požymis.

Tirtų MP tekstų vientisinių sakinių statistinius duomenis tikslinga palyginti su mokslinio ir publicistinio stiliaus vientisinių sakinių duomenimis (plg. Bitinienė, 1997). Grafiškai pavaizdavus vientisinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymą moksliniuose, publicistiniuose ir MP tekstuose, gaunamas toks sakinių pasiskirstymo vaizdas (15 pav.):

15 pav. Vientisinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymas.

Iš vientisinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymo matyti, kad sutampa mokslinių ir MP tekstų moda. Ji yra trumpų sakinių grupėje. Tolesnių ilgio grupių skirstinys rodo, kad moksliniuose tekstuose palyginti su MP teksta dažniau vartojami vidutinio ilgio, ilgi ir labai ilgi sakiniai (plg. moksliniuose tekstuose – 28,8 proc. ir 3,9 proc., MP tekstuose – 11,5 proc. ir 1,2 proc.).

Publicistinių tekstų ilgio grupių dažnio centras nuo mokslinių ir MP tekstų skiriasi viena faze, skirstinys sudaro kiek modifikuotą dešiniąją vienpusę asimetriją, t. y. dažnio centras yra labai trumpų sakinių grupėje, o tolesnės ilgio grupės vartojamos mažėjančiu dažniu. Tolesnių ilgio grupių skirstinys priartėja prie MP tekstų skirstinio ir jį tarsi kartoja, skiriasi tik sakinių ilgio grupių vartojimo dažnis (plg. MP tekstuose vidutinio ilgio sakiniai sudaro 11,5 proc., ilgi ir labai ilgi – 1,2 proc.; publicistiniuose tekstuose šie sakiniai sudaro 7,9 proc. ir 1,0 proc.).

Taigi galima teigti, kad MP tekstuose, perimamas moksliniams tekstams būdingas kalbėjimas trumpais vientisiniais sakiniiais. Ši teiginį patvirtina teiginys, kad mokslinei informacijai perduoti tinkamiausi yra ne ilgesni kaip 20 žodžių sakiniai (Ogburn, 1963, 11; cit. pagal Bitinienė, 1997, 33).

2.4.3. SUDĖTINIŲ SAKINIŲ ILGIS IR TIPAI

MP tekstuose sudėtinių sakinių vartojama mažiau negu vientisinių (43,1 proc. visų tirtų sakinių)⁵⁷.

Sudėtinių sakinių vidutinis ilgis yra 19,0 žodžių (standartinis nuokrypis lygus 8,4 žodžių)⁵⁸. Dažniausiai vartojami 9–30 žodžių sakiniai: tirtuose tekstuose trumpi (9–17 žodžių) ir vidutinio ilgio (18–30 žodžių) sakiniai sudaro net 85,1 proc. (plg. 45,5 proc. ir 39,6 proc.). Galima manyti, kad tokio ilgio sakinių persvarą lemia sudėtinio sakinio sandara.

⁵⁷ Plg. mokslinio stiliaus tekstuose sudėtiniai sakiniai turi didžiausią lyginamąją dalį – 55,9 proc. (Bitinienė, 1997, 55).

⁵⁸ Plg. mokslinio stiliaus sudėtinių sakinių vidutinis ilgis yra 21,2 žodžių, publicistinio stiliaus – 17,4 žodžių (Bitinienė, 1997, 172).

Sudėtiniais sakiniais „pranešama ne apie vieną situaciją (įvykį, faktą) kaip vientisiniu sakiniu, o apie dvi ar kelias situacijas ir drauge apie tas situacijas siejantį ryšį“ (Labutis, 2002, 145). Dėl šios priežasties palyginti mažai tiriamuosiuose tekstuose esama labai trumpų (1–8 žodžių) sudėtinių sakinių (4,6 proc.). Ilgi ir labai ilgi (31 ir daugiau žodžių) sakiniai tirtuose tekstuose sudaro 10,3 proc. Kaip jau buvo minėta, labai ilgi sakiniai nėra tipiška MP tekstų konstrukcija.

Sudėtinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymas skirtingų mokslo sričių MP tekstuose pateikiamas 4 lentelėje.

4 lentelė. Sudėtinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymas

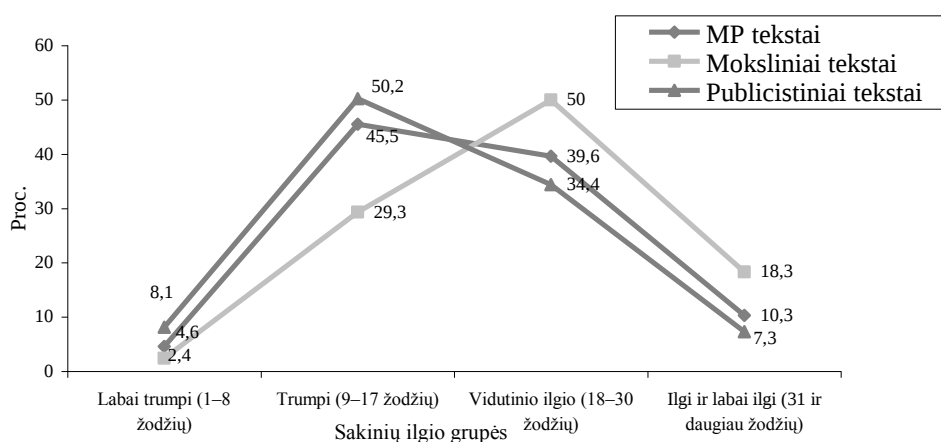
Mokslo sritys	Sakinių ilgio grupės (%)			
	labai trumpi (1–8 žodžiai)	trumpi (9–17 žodžių)	vidutinio ilgio (18–30 žodžių)	ilgi ir labai ilgi (31 ir daugiau žodžių)
Biomedicinos mokslai	3,5	48,1	35,7	12,8
Fiziniai mokslai	3,6	49,8	40,7	5,9
Humanitariniai mokslai	5,0	32,4	47,2	15,4
Socialiniai mokslai	5,2	51,7	34,2	8,9
Bendrieji parametrai	4,6	45,5	39,6	10,3

Kaip matyti, sudėtinių sakinių ilgio grupių vartojimo dažnis gana tolygus biomedicinos, fizinių ir socialinių mokslų tekstuose. Dažnio centras yra trumpų sakinių grupėje, vidutinio ilgio, ilgų ir labai ilgų sudėtinių sakinių vartojimo dažnis rodo aiškią dešiniąją asimetriją. Išsiskiria humanitarinių mokslų tekstuose vartojamų sudėtinių sakinių dažnis. Žinoma, kad šių mokslų tekstams būdingas samprotavimas abstrakčiomis temomis, o abstraktus turinys lemia sudėtingos struktūros, ilgus sakinius, todėl humanitarinių mokslų tekstų dažnio centras yra vidutinio ilgio sakinių grupėje.

Skirtingų mokslo sričių MP tekstų sudėtinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymas vertintas chi kvadrato kriterijumi yra statistiškai nereikšmingas $p > 0,10$ ($\chi^2 = 19,8$). Tai leidžia daryti išvadą, kad pagal

sudėtinių sakinių ilgio parametrus skirtingų mokslo sričių tiriamieji tekstai yra homogeniški.

MP tekstų sudėtinių sakinių statistinius duomenis tikslinga palyginti su mokslinio ir publicistinio stiliaus sudėtinių sakinių duomenimis (plg. Bitinienė, 1997, 173). Grafiškai pavaizdavus sudėtinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymą moksliniuose, publicistiniuose ir MP tekstuose, gaunamas toks sakinių pasiskirstymo vaizdas (16 pav.):

16 pav. Sudėtinių sakinių ilgio grupių pasiskirstymas.

Kaip matyti iš 16 pav., publicistiniuose tekstuose sudėtinių sakinių vartojimo dažnio centrą – modą – sudaro trumpi sakiniai. Skirstinys gana artimas normaliajam, pastebima nežymi dešinioji asimetrija.

Moksliniuose tekstuose vartojamų sudėtinių sakinių ilgio grupių dažnio centras nuo publicistinių tekstų modos skiriasi viena faze. Skirstiniui būdinga kairioji asimetrija – nuskliaustoji dalis yra į kairę nuo modos, t. y. sudėtinių sakinių ilgio grupių vartojimas moksliniuose tekstuose palaipsniui didėja.

Tiriamųjų MP tekstų sudėtinių sakinių ilgio grupių skirstinys priartėja prie bimodalinio skirstinio – yra du beveik lygiaverčiai dažnių centrai, iš kurių vienas artimas publicistinių tekstų sudėtinių sakinių ilgio grupių modai, o kitas priartėja prie mokslinių tekstų sudėtinių sakinių ilgio

grupių modos. Vadinasi, šis lingvistinis požymis rodo skirtingą MP tekstų prigimtį.

Sudėtinių sakinių ilgio grupių vartoseną leidžia daryti išvadą, kad MP tekstuose vartojamos dviejų tipų sudėtinių sakinių konstrukcijos. Vienos jų, galima manyti, yra orientuotos į mokslinius tekstus ir yra lemiamos abstraktaus mokslinio mąstymo, kitos, artimesnės publicistiniams tekstams, gali būti grindžiamos konkrečiomis turinio realijomis.

Išsamiau MP tekstų struktūrą atskleidžia sakinių tipai. Sudėtinių sakinių tipų vartojimo dažnis ir sakinių ilgis pateikiamas 5 lentelėje. Sudėtinių sakinių dažnio ir ilgio grupių skirtumas vertintas chi kvadrato kriterijumi yra statistiškai reikšmingas $p < 0,001$ ($\chi^2 = 609,4$).

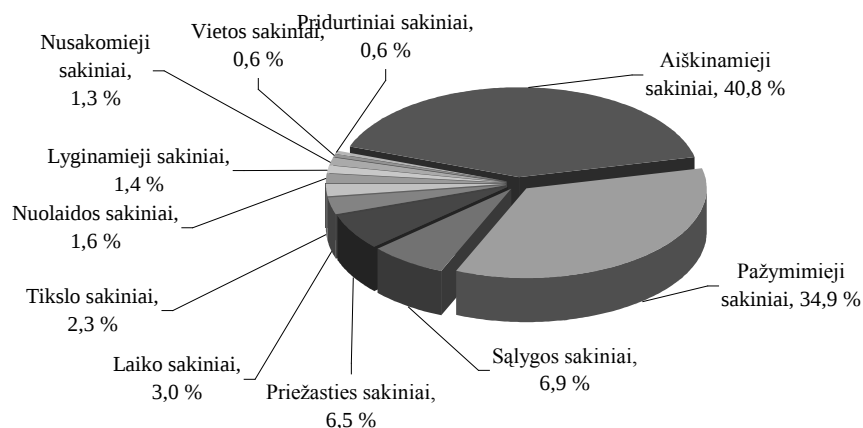
5 lentelė. Sudėtinių sakinių dažnis ir ilgis

Sudėtinių sakinių tipas	Pasiskirstymo rodikliai			Sakinių ilgio grupės (%)			
	%	$\bar{x}$	s	labai trumpi (1–8 žodžiai)	trumpi (9–17 žodžių)	vidutinio ilgio (18–30 žodžių)	ilgi ir labai ilgi (31 ir daugiau žodžių)
Sujungiamieji	14,2	17,0	7,1	4,9	58,2	31,2	5,7
Prijungiamieji	56,1	17,8	7,7	5,8	49,8	37,8	6,6
Bejungtukiai	10,7	17,0	10,4	7,6	57,6	26,1	8,7
Mišrieji	19,0	24,4	8,3	–	16,5	63,4	20,1

Lyginant skirtingų tipų sakinių vartojimo dažnį MP tekstuose akivaizdžiai matyti sudėtinių prijungiamųjų sakinių persvara (56,1 proc. visų sudėtinių sakinių). Apibendrinti ar abstraktūs mokslo tyrėjų teiginiai tiriamuosiuose tekstuose reikalingi tikslūs, nuoseklios raiškos, o dėstymo logiškumas (kartu nuoseklumas, rišlumas) pabrėžiamas prijungiamųjų sakinių dėmenimis. Be to, sudėtinių prijungiamųjų sakinių vyravimą MP tekstuose, galima manyti, lemia ir tai, kad santykiams tarp sudėtinio prijungiamojo sakinio dalių būdingas tikslumas, apibrėžtumas, vienareikšmiškumas leidžia lengviau suvokti pateikiamą informaciją.

Tiriamuose tekstuose daugiausia vartojama trumpų prijungiamųjų sakinių (49,8 proc.), antrąją dažnio poziciją sudaro vidutinio ilgio prijungiamieji sakiniai (37,8 proc.).

Prijungiamųjų sakinių semantinių tipų dažnis pateikiamas 17 pav.:

17 pav. Prijungiamųjų sakinių tipai.

Kaip matyti iš 17 pav., MP tekstuose vyrauja tiesioginio prijungimo aiškinamieji (40,8 proc. visų prijungiamųjų sakinių) ir pažymimieji (34,9 proc.) sakiniai. Jais paaiškinami ar išsamiau, tiksliau apibūdinami daiktai, objektai, reiškiniai, vyksmai.

Aiškinamuosiuose sakiniuose šalutiniu dėmeniu paaiškinamas pagrindinio dėmens veiksnys ar papildinys. Pvz.: *Neseniai paaiškėjo, kad akmenys kitados turėjo dar vieną svarbų pritaikymą.* KlimkAAT 26. *Pateikti pavyzdžiai rodo, kad stiklo optinės ir spalvinės savybės priklauso nuo jame esančių metalų cheminių junginių prigimtės ir kiekio.* JanMM 71. Šalutiniai dėmenys dažniausiai prijungiami jungtukais *kad* ar *jog*, tačiau esama ir aiškinamųjų santykinųjų sakinių, kurių šalutiniai dėmenys turi klausiamojo sakinio formą. Pvz.: *Kompiuterių piratas gali apsimesti techniku ar nauju darbuotoju ir prašyti detalai paaiškinti, kaip sistema veikia.* JaudKP 30.

Pažymimieji sakiniai MP tekstuose dažniausiai vartojami išskiriamąja ir kokybine reikšmėmis. Šalutiniu dėmeniu apibūdinamas pažymimuoju

žodžiu reiškiamas daiktas ar asmuo, jį išskiriant iš kitų panašių daiktų ar asmenų, arba pateikiamas kokybiškas jo apibūdinimas. Pvz.: *Panašiu principu veikia mikrobangiai interferometrai, kuriuose medžiagų dielektrinėms savybėms tirti naudojamos trumposios radijo bangos – mikrobangos.* GrigJAB 16. MP tekstuose pažymimieji sakiniai vartojami ir pasakojamąja (naratyvine) reikšme, kai šalutiniu dėmeniu pasakoma nauja apie dalyką, reiškiamą pažymimuoju žodžiu. Pvz.: *Anglų kronikose išlikęs piešinys, kur saulės diske pavaizduotos dvi didelės dėmės, matytos 1182 m. gruodžio 8 dieną.* SvidSAJ 20.

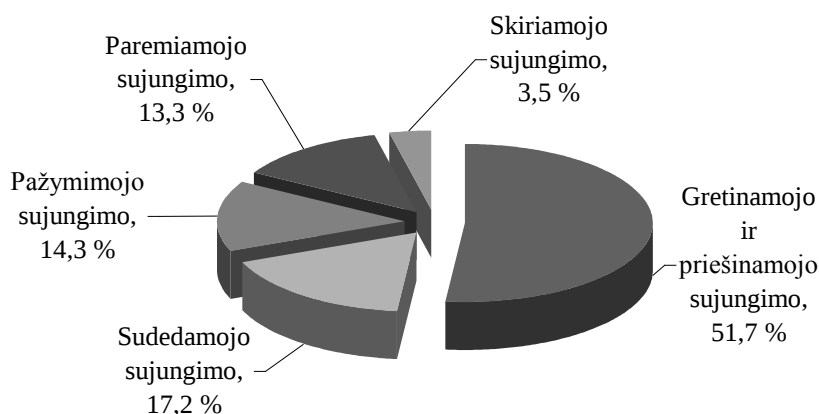
Vartojimo dažniu iš prijungiamųjų sakinių tiriamuosiuose tekstuose kiek išsiskiria sąlygos (6,9 proc. visų prijungiamųjų sakinių) ir priežasties (6,5 proc.) sakiniai. Sąlygos sakiniai ypač aktualūs perteikiant situacijas (neretai įsivaizduojamas), kuriose aiškinamasis dalykas atskleidžiamas esant įvairioms įmanomoms veiksmų atlikimo sąlygoms. Pvz.: *Jei vėjas neša lietaus lašus ar ledo kristalėlius, kita mikrobangų impulso fazė skirsis nuo prieš jį buvusio impulso fazės.* GrigKPV 35. Priežasties prijungiamaisiais sakiniiais atskleidžiamas priežasties ir padarinio, teiginio ir prielaidos santykis. Pvz.: *Nelengva būti kukliam, nes dažnai tenka kovoti su žmoniškosiomis savybėmis.* JanMM 55. *Jį galima laikyti formaliosios logikos „tėvu“, nes jo logika sudaro ir šiandien dėstomos formaliosios logikos pagrindą.* BaltrPMŽ 63.

Sudėtinių sakinių pasiskirstymo sferoje gana didelę lyginamąją dalį turi mišrieji sakiniai (19,0 proc. visų sudėtinių sakinių). Jie nėra labai ilgi (vyrauja vidutinio ilgio mišrieji sakiniai – 63,4 proc. visų mišriųjų sakinių), todėl yra parankūs perduoti sudėtingą informaciją, galinčią formuoti skaitytojo mokslinę pasaulėžiūrą. Mišrieji sakiniai turi lanksčią struktūrą, todėl jais galima glaustai perteikti įvairų, ne tik hierarchiniais santykiais ir subordinaciniais ryšiais (plg. prijungiamuosius sakinius) paremtą tikrovės vaizdą.

Įvairiapusiams tikrovės santykiams reikšti vartojami sudėtiniai sujungiamieji sakiniai. Šie sakiniai tirtuose MP tekstuose sudaro 14,2 proc.

visų sudėtinių sakinių. Daugiau negu pusė visų sujungiamųjų sakinių yra trumpi (58,2 proc. visų sujungiamųjų sakinių), antrąją dažnių poziciją užima vidutinio ilgio sujungiamieji sakiniai (31,2 proc.).

Sujungiamųjų sakinių semantinių tipų vartoseną pateikiama 18 pav.:

18 pav. Sujungiamųjų sakinių tipai.

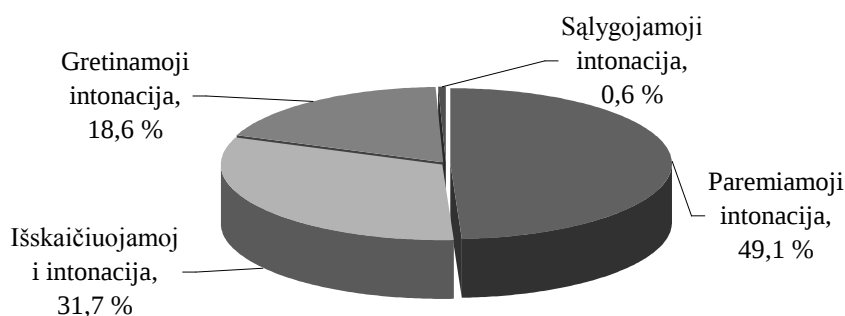
Kaip matyti iš 18 pav., vyrauja gretinamojo ir priešinamojo sujungimo sakiniai (51,7 proc. visų sujungiamųjų sakinių). Gretinant tapačius ar skirtingus, priešinant skirtingus veiksmus ar reiškinius pateikiamas įvairiapusis daikto, reiškinio ar vyksmo apibūdinimas, išskiriama svarbiausia ypatybė. Pvz.: *Šiame žvaigždyne plika akimi matyti apie 50 žvaigždžių, tačiau šviesiausios tėra vos ketvirtojo ryškio.* SvidŽ 65.

Antrąją dažnių poziciją užima sudedamojo sujungimo (17,0 proc.), ypač jungtuku *ir* sujungti, sakiniai. Jais žymimi vienalaikiai veiksmai ar veiksmų seka, nusakoma priežastis ir kt. Pvz.: *Laikui bėgant situacija pasikeitė ir atsirado vienokiu ar kitokiu pavadinimu „programuotojo“ specialybė.* MitašŽIV 41. *Jėgos buvo per daug nelygios ir tų protestų niekas nepaisė.* MitašŽIV 41. Palyginti dažnai vartojami pažymimojo (14,3 proc.) ir paremiamojo (13,3 proc.) sujungimo sakiniai.

Rečiausiai iš visų sudėtinių sakinių vartojami bejungtukiai sakiniai (10,7 proc. visų sudėtinių sakinių). Galima manyti, kad vienaarūšius, vienas

nuo kito nepriklausančius bejungtukio sakinio dėmenis, „kurie dažnai turi paralelią sandarą ir gali laisvai kaitaliotis vietomis“ (DLKG, 2006, 721), MP tekstuose linkstama skaidyti į vientisinius, paprastesnės struktūros sakinius (tai patvirtintų ir jau aptartas vientisinių, labai trumpų ir trumpų sakinių vartojimo dažnis). MP tekstuose bejungtukių sakinių dažnių centrą sudaro trumpi sakiniai (57,6 proc. visų bejungtukių sakinių), du kartus mažiau vartojama vidutinio ilgio sakinių (26,1 proc.), kurie užima antrąją bejungtukių sakinių dažnių poziciją.

Bejungtukių sakinių intonacijos tipų vartoseną pateikiama 19 pav.:

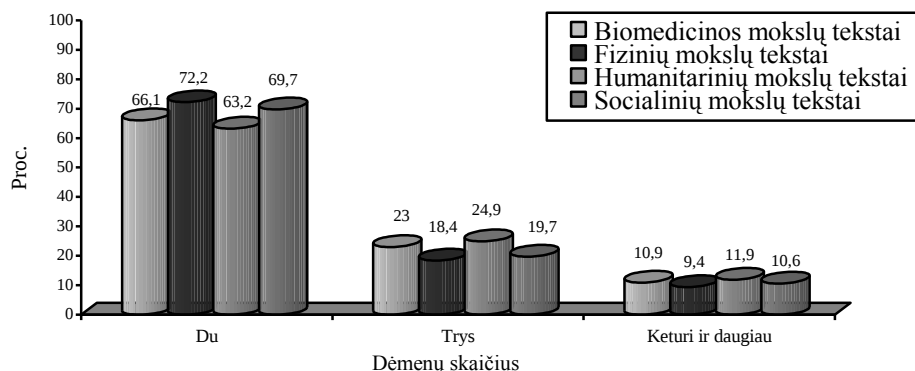

19 pav. Bejungtukių sakinių intonacijos tipai.

Vyrauja paremiamąją intonaciją tariami bejungtukai sakiniai (49,1 proc. visų bejungtukių sakinių), reiškiantys paremiamuosius, priežasties ir aiškinamuosius bei nusakamuosius santykius. Šių sakinių antrasis dėmuo gali papildyti, paaiškinti, patikslinti pirmojo dėmens turinį. Pvz.: *Keičiantis išorės sąlygoms viena fazė virsta kita – vyksta fiziniai virsmai*. GrigKLS 24.

Antrąją dažnių poziciją užima bejungtukai sakiniai, reiškiantys sudedamuosius santykius ir tariami išskaičiuojamąją intonaciją (31,7 proc. visų bejungtukių sakinių). Pvz.: *Europoje ir Pietų Afrikoje plačiai naudojamas Radijo duomenų sistema (RDS); ji jau diegiama Australijoje, Kinijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose*. JaudSŠP 14.

Sudėtinių sakinių plėtros galimybės priklauso ir nuo sakinių struktūros, t. y. dėmenų skaičiaus. Skirtingų mokslo sričių MP tekstuose dažniausiai vartojami dviejų dėmenų sudėtiniai sakiniai (žr. 20 pav.).

20 pav. Sudėtinių sakinių charakteristika.

Dviejų dėmenų sudėtiniai sakiniai rodo polinkį į standartiškumą, stereotipiškumą (Bitinienė, 1997, 59). Galima manyti, kad jie geriausiai atitinka komunikacijos (informacijos perteikimo, dekodavimo) poreikius. Kaip matyti iš 22 pav., iš dviejų dėmenų sudaryti sudėtiniai sakiniai beveik tolygiai vartojami visų mokslo sričių MP tekstuose (iš viso dviejų dėmenų sudėtiniai sujungiamieji sakiniai tiriamuosiuose tekstuose sudaro 95,1 proc.). Bejungtukiai ir prijungiamieji sakiniai tiriamuosiuose tekstuose taip pat dažniausiai yra dviejų dėmenų (83,7 proc. ir 81,0 proc.).

Antrąją dažnių poziciją visų mokslo sričių MP tekstuose užima sudėtiniai sakiniai, sudaryti iš trijų dėmenų. Dažniausiai tai mišrieji sakiniai. Mišriųjų sakinių, sudarytų iš trijų dėmenų, tirtuose MP tekstuose užfiksuota 61,0 proc. Nustatyta, kad mišrieji sakiniai dažniau negu kitų tipų sudėtiniai sakiniai gali būti sudaryti ir iš keturių ir daugiau dėmenų (plg. keturių ir daugiau dėmenų mišriųjų sakinių esama 39,0 proc., bejungtukių – 9,8 proc., prijungiamųjų – 3,7 proc., sujungiamųjų – 0,8 proc.). Vis dėlto, kaip matyti iš 22 pav., visuose tirtuose MP tekstuose tendencingai retai vartojami

sudėtingesnės struktūros (keturių ir daugiau dėmenų) sakiniai.

Skirtingų mokslo sričių MP tekstų sudėtinių sakinių dažnio ir ilgio grupių skirtumas yra $p > 0,10$ ($\chi^2 = 17,4$). Tai leidžia daryti išvadą, kad sudėtinių sakinių struktūra (dėmenų kiekis) skirtingų mokslo sričių tiriamųjų tekstų nediferencijuoja.

2.4.4. APIBENDRINIMAI

Nustatyta, kad lietuvių kalbos MP tekstų vidutinis sakinio ilgis yra 14,5 žodžių, ($s = 8,2$ žodžių). Svyravimo amplitudė yra gana didelė – nuo 1 iki 85 žodžių.

MP tekstuose dominuoja trumpi sakiniai (47,8 proc.). Jie talpūs, informatyvūs, todėl, galima manyti, yra parankiausi perduoti informaciją – manoma, kad šio ilgio sakinius lengva suvokti. Antrąją poziciją užiman vidutinio ilgio sakiniai (24,0 proc.). Ilgi sakiniai MP tekstams nėra būdingi (sudaro tik 4,7 proc. visų sakinių).

Nustatyta, kad MP tekstuose vyrauja vientisiniai sakiniai (56,9 proc.). Dauguma vientisinių sakinių apima intervalą nuo 1 iki 17 žodžių. Vyrauja trumpi (49,5 proc.), antrąją dažnio poziciją užima labai trumpi sakiniai (37,8 proc.). Nedaug esama vidutinio ilgio (18–30 žodžių) vientisinių sakinių (11,5 proc.), nebūdingi ilgi ir labai ilgi (31 ir daugiau žodžių) vientisiniai sakiniai (jų užfiksuota tik 1,2 proc.).

Vientisiniai sakiniai dažniausiai plečiami vienerūšių sakinio dalių eilėmis (42,5 proc.). Pastebimas polinkis sakinių plėsti ne atskirais plėtros komponentais, o visu jų kompleksu (35,2 proc.).

MP tekstuose vartojamų sudėtinių sakinių vidutinis ilgis yra 19,0 žodžių ($s = 8,4$ žodžių). Dažniausiai vartojami 9–30 žodžių sakiniai: tirtuose tekstuose trumpi (9–17 žodžių) ir vidutinio ilgio (18–30 žodžių) sakiniai sudaro net 85,1 proc. (plg. 45,5 proc. ir 39,6 proc.). Palyginti mažai tiriamuosiuose tekstuose esama labai trumpų (1–8 žodžių) sudėtinių sakinių (4,6 proc.).

MP tekstuose nustatyta sudėtinių prijungiamųjų sakinių persvara

(56,1 proc. visų sudėtinių sakinių). Dominuoja tiesioginio prijungimo aiškinamieji (40,8 proc. visų prijungiamųjų sakinių) ir pažymimieji (34,9 proc.) sakiniai. Sudėtinių sakinių pasiskirstymo sferoje gana didelę lyginamąją dalį turi mišrieji sakiniai (19,0 proc. visų sudėtinių sakinių). Jie nėra labai ilgi (vyrauja vidutinio ilgio mišrieji sakiniai), todėl yra parankūs perteikti gana sudėtingą informaciją. MP tekstuose dažniausiai vartojami stereotipinės struktūros – dviejų dėmenų – sakiniai. Dviejų dėmenų sakinius linkstama vartoti visų mokslo šakų MP tekstuose.

Sakinių ilgio duomenys nerodo esminio sakinių struktūros pokyčio skirtingų mokslo šakų tekstuose.

IŠVADOS

1. MP tekstuose vartojamos priemonės, kurios geriausiai atitinka efektyvios komunikacijos poreikius. Tiriamųjų tekstų konstruktyvusis principas – skirtingą stilistinę vertę turinčių kalbos priemonių kontaminacija. MP tekstaais perteikiamas objektyvus intelektualinis turinys, o jo raiškos forma realizuojama aktualizuotomis priemonėmis.

2. Objektyvus intelektualinis turinys realizuojamas per kalbos būdus ir raiškos priemones, kurios formuoja MP tekstų moksliškumo principą. Faktinė informacija, kuria remiasi MP tekstas, pateikiama laikantis tikslumo (patikimumo), pagrįstumo reikalavimų, ji paremta apibendrintais mokslinio tyrimo rezultatais. Taigi moksliškumo principas sietinas su dalykiniu tikslumu (patikimumu), dėstymo logiškumu (nuoseklumu, rišlumu), abstraktumu, objektyvumu. Pastebimas orientavimasis į turinio prieinamumą.

2.1. Nustatyta, kad MP tekstuose vartojami tie specialieji terminai ir definicijos, kurie yra būtini mokslinei informacijai perteikti. Terminai gali būti aiškinami pateikiant daikto, reiškinių ar vyksmo, kurį terminas žymi, apibrėžtį; atskleidžiant termino kilmę; sinonimais; vaizdingosiomis kalbos priemonėmis – metaforomis ir palyginimais; neverbalinės raiškos priemonėmis: grafikais, schemomis, paveikslais ir kt. Dažnai terminas aiškinamas keletu būdų.

2.2. MP tekstuose informacijos šaltiniai reiškiami įvardijant mokslo subjektus. Šalia įvardijimo pateikiama papildoma pažintinė informacija apie tyrėjus (vartojami atributai). Gali būti nurodoma tautybė ar gyvenamoji vieta; mokslinė ar profesinė veikla. Šių atributų junginys – dažniausia mokslo subjektų raiškos priemonė. Papildomieji atributai gali būti neutralieji (pvz., nurodomi moksliniai atradimai, mokslinės veiklos įvertinimai, giminystės ryšiai, laikas) ir subjektyvieji (pateikiamas autoriaus požiūris ar vertinimas).

3. Poveikio kalbos priemonių dinamiška sistema, orientuota į prieinamumo ir aktualumo principą, atskleidžia tokias stilistines ypatybes:

ekspresyvumą, konkretumą, subjektyvumą, akivaizdumą. Poveikio funkciją realizuojančios aktualizuotos priemonės yra skirtingų kalbos lygmenų (semantinės ir sintaksinės figūros).

3.1. Poveikio funkcija MP tekstuose gali būti realizuojama šnekamojo stiliaus atspalvį turinčiais žodžiais. Taip kuriamas gyvo, emocionalaus buitinio bendravimo efektas, ištrinama oficialumo riba tarp pranešančiojo informaciją ir ją priimančiojo.

3.2. Semantinėmis figūromis ir tropais (palyginimu, metafora, metonimija ir kt.) MP tekstuose siekiama ne tik emocinio poveikio – tiriamuosiuose tekstuose svarbu ir šių priemonių galimybė lakoniškai perteikti faktinę informaciją. MP tekstuose palyginimo objektai dažnai esti pavadinimai tų daiktų ar reiškinių, kurie skaitytojui gerai žinomi iš kasdienės veiklos. Mokslinės sąvokos su gerai žinomais kasdienės patirties pavyzdžiais tapatinamos ir metaforiškai. Metafora MP tekstuose leidžia naujai suvokti tyrimo objektą, sudaro galimybę naujai pažvelgti į įprastines sampratas (vieniometu realizuojamas stereotipiškumas ir individualumas). MP tekstuose nustatytos dvi MP tekstų metaforinio įprasminimo sritys: *Žmogus* ir *Gamta* (aktyvesnis yra *Žmogaus* metaforinis modelis). Metoniminis reikšmės perkėlimas MP tekstuose dažnai grindžiamas fizine patirtimi (bendravimu, kasdienybės daiktais, veiksmais, įvykiais ir kt.).

3.3. Sintaksinėmis figūromis (klausiamaisiais sakiniais, šaukiamaisiais sakiniais, elipse, nutylėjimu, leksinių ir sintaksinių priemonių kartojimu ir kt.) ne tik kuriama minties ekspresija, bet ir atskleidžiamos pragmatinės nuostatos.

4. MP tekstų savitumą patvirtina sintaksiniai ir morfologiniai tekstų požymiai:

4.1. MP tekstuose (kaip ir moksliniuose tekstuose) vyrauja trumpi sakiniai (plg. 47,8 proc. ir 42,8 proc.). Palyginti su moksliniais teksta, tirtuose MP tekstuose nedaug vartojama vidutinio ilgio, ilgų ir labai ilgų sakinių. Toks MP tekstų sakinių ilgio grupių pasiskirstymas (polinkis vartoti trumpesnius sakinius) rodo MP ir publicistinių tekstų suartėjimą, tačiau šiuos

tekstus skiria labai trumpų sakinių vartojimo dažnis – MP tekstuose labai trumpų sakinių vartojama mažiau negu publicistikoje (plg. bendruosius duomenis, vientisinių sakinių ilgio grupių vartoseną). Bendrieji sakinių ilgio parametrai ir vientisinių ir sudėtinių sakinių duomenys rodo, kad pagal didumą parametrų MP tekstai yra tarsi tarpiniai tarp mokslinių ir publicistinių tekstų (plg. sudėtinių sakinių ilgio grupių vartoseną).

4.2. Kiekybiniai kalbos dalių pasiskirstymo duomenys rodo, kad MP tekstai pagal morfologinę sandarą yra gana artimi moksliniams tekstams. MP tekstus ir mokslinius tekstus integruoja daiktavardžių, skaitvardžių, veiksmažodžių,rieveiksmių, dalelių, jungtukų vartojimo dažnis.

4.3. Savitą MP tekstų sandarą atskleidžia būdvardžių, įvardžių, prielinksnių ir emocinių kalbos dalių vartoseną. Palyginti su mokslinio stiliaus tekstais, MP tekstuose mažiau vartojama būdvardžių (plg. MP tekstuose sudaro 9,3 proc. moksliniuose tekstuose – 12,5 proc.), tačiau daugiau esama įvardžių (plg. 9,0 proc. ir 6,9 proc.), prielinksnių (plg. 4,6 proc. ir 3,8 proc.), jaustukų, ištiktukų (plg. MP tekstuose – 0,22 proc., moksliniuose tekstuose nevartojama). MP tekstus nuo mokslinių tekstų skiria ir veiksmažodžio laikų santykinis dažnis. Esamojo laiko formos MP tekstuose sudaro 62,6 proc., o moksliniuose ši persvara yra didesnė (73,4 proc.).

4.4. Skirtingų mokslo sričių MP tekstuose informacija pateikiama gana stereotipinio ilgio sakiniais, pastebimas bendras polinkis atsisakyti ilgų ir sudėtingos struktūros sakinių (plg. bendruosius sakinio ilgio parametrus). Visų mokslo sričių tekstuose gana tolygiai vartojamos vientisinių ir sudėtinių sakinių ilgio grupės, kalbos dalių pasiskirstymas sakinyje taip pat nerodo esminio skirtingų mokslo sričių tekstų skirtumo. Gauti duomenys, įvertinti statistiniais kriterijais, atskleidė, kad sintaksiniai ir morfologiniai parametrai integruoja skirtingų mokslo sričių MP tekstus. Vadinasi, MP tekstai pagal morfologinius ir sintaksinius parametrus yra homogeniški. Autorius visų pirma orientuojasi į adresatą, todėl išnyksta ribos tarp atskirų sričių mokslinės informacijos. Tokia skirtingų mokslo sričių integracija pagal tiriamuosius požymius nebūdinga mokslinio stiliaus tekstams.

5. Gauti rezultatai patvirtina iškeltą hipotezę, kad MP tekstams būdinga savita kalbos priemonių atranka, savitas dažnių santykis ir sintaksinių struktūrų organizacija. Todėl MP tekstų lingvistiniai požymiai yra ne sintaksinių ir morfologinių struktūrų įvairovė, o dažnis, kuris matuojamas tam tikru pasiskirstymo intervalu. Tyrimo rezultatai patvirtina, kad MP tekstams būdingas sistemiškumas – įvairių lygmenų elementai sąveikauja ir realizuoja svarbiausią komunikacinę tikslą. MP tekstuose reguliariai vartojamos sintaksinės ir morfologinės priemonės, kurioms būdingas paprastumas ir aiškumas. Dėl šio standartiškumo formuojasi kalbėjimo būdas, kuris padeda perteikti mokslinę informaciją taip, kad ją suvoktų masinis skaitytojas.

ŠALTINIAI

- AukštLP – Aukštakalnytė-Hansen E., 2005, Liepsnojantis pavasaris. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 16–17.
- AžusA – Ažusienis A., 1995, *Astronomija*. Vilnius: Mokslas.
- BacevNJŽ – Bacevičius E., 2006, Naujakuršių jūrinės žvejybos uostas. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 14–17.
- BalašIRK – Balaševičius B., 1977, *Įrašytas į Raudonąją knygą*. Vilnius: Mokslas.
- BalevLRK – Balevičius K., 1996, Lietuvos Raudonoji knyga. – *Mokslas ir gyvenimas* 6, 38–39.
- BaltriukRubLK – Baltriukienė D., Rubikas J., 2005, Ląstelių kalba. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 16–17.
- BaltrPMŽ – Baltrūnas A., 1986, *Pirmieji matematikos žingsniai*. Vilnius: Mokslas.
- BaltrŠMM – Baltrūnas A., 1983, *Šimtas matematikos mįslių*. Vilnius: Vaga.
- BanS – Baniienė J., 2001, *Samanos*. Kaunas: Lututė.
- BaušKSV – Baušys J., 2004, Kelionė prie skaičių versmės. – *Mokslas ir gyvenimas* 4, 22–23, 27.
- BaušKŠŠ – Baušys J., 2007, Kodėl šveicariukai šoko „Aguonėlę“. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 26–28.
- BazarŠ – Bazaras R., 2002, Šovinizmas. – *Mokslas ir gyvenimas* 12, 10–11.
- BirŽIKA – Birželė-Bir T., 2007, Inkarnetika. Klausimai, abejonės, tikrovė. – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 14–17.
- BurgPSL – Burgis Br., 1990, *Programuojamasis skaičiuotuvas laisvalaikiu*. Kaunas: Šviesa.
- BurKSE – Buračas G., 1999, Kodėl sau esame „aš“? – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 34.
- BurJanušSSV – Buračas G., Janušonis S., 1997, Smegenys – sudėtingiausia Visatos sistema? – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 17–19.
- BurJanušSSV2 – Buračas G., Janušonis S., 1997, Smegenys – sudėtingiausia Visatos sistema? (2) – *Mokslas ir gyvenimas* 11–12, 28–31.
- BurSN – Buračas G., 1997, Sąmonės neurobiologija. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 13, 37–39.
- BurnŠtreimGKP – Burneikis J., Štreimikienė D., 1998, Galimas klimato pašiltėjimas. Ką jis mums žada? – *Mokslas ir gyvenimas* 4.
- ButkBeinarRRM – Butkus D., Beinaravičius R., 2003, Radionuklidų „raštas“ medyje. – *Mokslas ir gyvenimas* 8–9, 16.
- ChomMFK – Chomentauskienė R., 2005, Meilės ir flirto kalba. – *Psichologija Tau* 1, 22–25.
- ČernKAL – Černiūtė-Petraitienė B., 2007, Kaip atidėliojame laimę. – *Psichologija Tau* 1, 54–55.
- ČiegLK – Čiegis R., 1996, Lygiagrečiai kompiuteriai. – *Mokslas ir*

gyvenimas 9, 24–26.

ČiplKYS – Čiplytė J. V., 2001, *Kas yra sociologija?* Vilnius: Homo liber.

DavGJP – Davidavičius E., 1979, *Galvanotechnika ir jos panaudojimas*. Vilnius: Mokslas.

DvareckGaigAAA – Dvareckas Vyt., Gaigalas A., 1995, Akmens amžiaus aplinka. – *Mokslas ir gyvenimas* 11–12, 30–31.

GaižUTŠ – Gaižutis A., 2005, Universitetas ir tautos švietimas. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 2–5.

GarškSŽK – Garška E. L., 2003, Sensorika: žavesys ir klasta. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 8–11.

GimbBPL – Gimbutienė M., 1985, *Baltai priešistoriniais laikais: etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*. Vilnius: Mokslas.

GocPurvRML – Gocentas Vyt., Purvinas M., 1998, Rengiamie „Mažosios Lietuvos enciklopediją“. – *Mokslas ir gyvenimas* 11–12.

GrabDA – Grabauskienė A., 1988, *Darbinis auklėjimas šeimoje*. Kaunas: Šviesa.

GrigBAT – Grigas R., 2004, Baladė apie tautą-upę ir jos vandenį. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 36.

GrigDKS – Grigas R., 2000, Dorovinės kultūros skersvėjuose. – *Mokslas ir gyvenimas* 8, 36.

GrigDLA – Grigas J., 2002, Degantis ledas – ateities kuras ar grėsmė? – *Mokslas ir gyvenimas* 12, 20–21.

GrigIG – Grigas J., 1998, Informacijos greitkelyje. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 16–17.

GrigJAB – Grigas J., 1996, Jei atomai bangos... – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 16–17.

GrigKLS – Grigas J., 2002, Kodėl ledas slidus ir kitos vandens išdaigos. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 24–25.

GrigKPV – Grigas J., 2004, Kaip pamatyti vėją? – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 35.

GrigŠDP – Grigas R., 1988, *Šeima ir dabarties pasaulis*. Vilnius: Mintis.

GulbLP – Gulbinas V., 2004, Laidieji polimerai. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 8–10.

IlgTP – Ilgūnas G., 1998, Savąjį tūkstantmetį pasitinkanti Lietuva. – *Mokslas ir gyvenimas* 7, 4, 13.

IvanPP – Ivanauskas T., 1981, *Pasaulio paukščiai*. Vilnius: Vaga.

JackBGD – Jackevičius A., 1966, *Brangiausia gamtos dovana*. Vilnius: Mintis.

JakaitKKR – Jakaitienė E., 1999, Kaip kalba ir rašo norvegai. – *Mokslas ir gyvenimas* 5, 6–9.

JakušVitkNTM – Jakušovaitė I., Vitkus A., 2002, Naujos technologijos medicinoje ir etika. – *Mokslas ir gyvenimas* 4, 10–11, 30–32.

JanMM – Janulis V., 1986, *Metalai ir mes*. Vilnius: Mokslas.

JankRGA – Jankevičienė R., 1978, *Retieji globotini augalai*.

Vilnius: Mokslas.

JanušNP – Janušonis S., 1997, Neuronų pokalbiai. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 4, 26–27.

JanušNP2 – Janušonis S., 1997, Neuronų pokalbiai (2). – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 15–19.

JarBLM 7 – Jaras V. G., 1997, Bendrojo lavinimo mokyklų kūno kultūros standartų problema. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 7.

JasGE – Jasaitis A., 1978, *Gyvybės energetika*. Vilnius: Mokslas.

JašinskKM – Jašinskaitė M., 2001, Kaip medituoti? – *Psichologija Tau* 2, 14–17.

JaudKP – Jaudegytė D., 1998, Kompiuterių piratai. – *Mokslas ir gyvenimas* 4, 30–31.

JaudSŠP – Jaudegytė D., 2001, Senovės ir šiuolaikiniai piratai. – *Mokslas ir gyvenimas* 4, 13–14.

JuodkVDD – Juodkasis Vyt., 1999, Vanduo – Dievo dovana ar žmonių rūpestis. – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 26–27, 44–45.

JuozMurzMDS – Juozulynas A., Murza V., 1987, *Moters darbas ir sveikas gyvenimo būdas*. Vilnius: Mokslas.

JurkAI – Jurkus P., 1997, Apie Internetą. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 34–35.

JusVP – Jusys V., 2001, *Vandens paukščiai*. Kaunas: Lututė.

JuškMališPupšLŽ – Juška A., Mališauskas J., Pupšys V., 1994, *Lietuvininkų žemė*. Kaunas: Šviesa.

JuškMŽS – Juška A., 1966, *Mūsų žvaigždė – Saulė*. Vilnius: Mintis.

KairaitAP – Kairaitis R., 2000, Atminties paslaptys. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 34–35.

KairaitEKV – Kairaitis M., 2002, Etninės kultūros vaidmuo Karaliaučiaus krašte. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 34–35, 36.

KakarLTD – Kakaras G., 1997, Lemtis tarp dviejų kometų. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 16–17.

KalonSEŽ – Kalonaitis R., 1976, *Saulė eina žvėrių ratu: zodiako mitų pėdsakais*. Vilnius: Vaga.

KarazLF – Karazija R., 1982, *Linksmoji fizika*. Vilnius: Mokslas.

KarazNSP – Karazija R., 1983, *Neregimųjų spindulių pėdsakais*. Vilnius: Mokslas.

KarazŠFM – Karazija R., 1977, *Šimtas fizikos mįslių*. Vilnius: Vaga.

KarobBS – Karoblis P., 1987, *Bėgioti – sveika*. Vilnius: Mokslas.

KaukJML – Kaukienė A., 1998, Jūrės marės lietuvininkų gyvenime. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 6–8.

KaziŠIJ – Kazlauskaitė V., 2005, Šokiu išreikškite jausmus. – *Psichologija Tau* 1, 54–56.

KeinTA – Keinys St., 1980, *Terminologijos abėcėlė*. Vilnius: Mokslas.

KirlBPK – Kirlys V., 2000, Bangų pasiutpolkės Klaipėdos uoste. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 29–31.

KlimkAAT – Klimka L., 1999, „Astronominiai“ akmenys Tryškiuose. – *Mokslas ir gyvenimas* 7–8, 26–27.

- KlimkKBD – Klimka L., 2002, Kodėl Barbė – „devyndarbė“? – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 16.
- KniūkštRŽ – Kniūkšta Pr., 1981, *Rašytojas ir žodis*. Vilnius: Mokslas.
- KonstantKLM – Konstantinavičius K., 2007, Kodėl ląstelė maža? – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 30–31.
- KorostRukšVSR – Korostenskaja M., Rukšėnas O., 2002, Vaiko smegenų raidos paslaptys. – *Mokslas ir gyvenimas* 11, 8–9.
- KriaučPKP – Kriaučionis S., 1998, Personalinis kompiuteris – paprastas ir sudėtingas įrenginys. – *Mokslas ir gyvenimas* 1.
- KučinskKPK – Kučinskienė R., 2005, Kas prisvilino kiaušiniene? – *Psichologija Tau* 1, 30–34.
- KuodKPR – Kuodytė M., 1997, Kraujo puta, rožė, angelo oda... – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 19–20.
- LapAGT – Lapinas O., 2004, Ar gera ten, kur mūsų nėra. – *Psichologija Tau* 4, 14–18.
- LapMAP – Lapinas O., 2001, Mėtai apie psichiką ir jos gydytojus. – *Psichologija Tau* 2, 4–9.
- LapNP – Lapinas O., 2001, Neurolingvistinis programavimas. – *Psichologija Tau* 3, 4–9.
- LapPBA – Lapinas O., 2000, Pats bjauriausias amžius? – *Psichologija Tau* 6, 4–9.
- LapVAK – Lapinas O., 2005, Vidurio amžiaus krizė. – *Psichologija Tau* 1, 18–21.
- LekEG – Lekevičius R., 1980, *Ekologinė genetika*. Vilnius: Mokslas.
- LydPPK – Lydeka A., 2002, *Protokolo pagrindai kiekvienam siekiančiam...* Vilnius: Eugrimas.
- LovčKSU – Lovčikas S., 1997, Kai užtemsta Saulė. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 26.
- LugB – Lugauskas A., 1983, *Biokorozija*. Vilnius: Mokslas.
- LukšFTN – Lukšienė Ž., 1998, Fotodinaminė terapija – naujas vėžio gydymo metodas. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 22–23.
- MačPČM – Mačionis Z., 2001, Profesorius V. Čepinskio mintys. – *Mokslas ir gyvenimas* 5, 32–33.
- MakarAIŽ – Makariūnas K., 1997, Ar išžiebs Žemėje dirbtinė saulė? – *Mokslas ir gyvenimas* 4, 6–7, 18.
- MarkLHK – Markevičienė Ž., 1996, Lietuvių ir hindi kalbos – tolimos ir artimos. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 9.
- MartLVT – Martinkus Vyt., 1998, Lietuvos vardo tebeieškantieji. – *Mokslas ir gyvenimas* 7, 3, 11.
- MeilUAŠ – Meilus J. O., 2007, Universitetas Anglijos širdyje. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 22–24, 32–33.
- MerkJM – Merkys Vyt., 2000, Justinui Marcinkevičiui – 70. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 24.
- MeškSSP – Meška Vyt., 1993, Sveikatos stiprinimo problemos. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 10–11.
- MešlJMP – Mešlius Vyt., 2000, Juozas Matulaitis – Pašešupio

knygnešys. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 28–30.

MikalauskFAP – Mikalauskaitė D., 1995, Fiziologiniai amžiaus pokyčiai ir mityba. – *Mokslas ir gyvenimas* 11–12, 33.

MikalKRO – Mikalajūnas M., 1978, *Koks rytoj oras?* Vilnius: Mokslas.

MinTVŠ – Minius Vl., 1992, *Tuberkuliozė vakar ir šiandien*. Vilnius: Mokslas.

MitašŽIV – Mitašiūnas A., 1999, Žvilgsnis iš informatikos varpinės. – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 40–41, 44–45.

MontvSM – Montvila Z., 1999, Stresas ir mokslininkai. – *Mokslas ir gyvenimas* 7–8, 43–44.

MotiejK – Motiejūnaitė J., 2002, *Kerpės*. Kaunas: Lututė.

NA – *Naujoji astronomija*, 1986. Vilnius: Mokslas.

NavKL – Navaitis G., 2002, Keliai į laimę. – *Psichologija Tau* 1, 10–13.

NavKSJ – Navaitis G., 2001, Kokios smegenys jūsų galvoje: vyriškos ar moteriškos? – *Psichologija Tau* 3, 22–23.

NedzŽŠ – Nedzinskas Vyt., 1997, *Žuvinto šiokiadieniai*. Vilnius: Mintis.

PakalkAP – Pakalkaitė L., 2007, Atsargiai – paauglystė. – *Psichologija Tau* 1, 36–39.

PakalkKDJ – Pakalkaitė L., 2005, Ką daryti, jei atleido iš darbo. – *Psichologija Tau* 1, 40–42.

PakalkPV – Pakalkaitė L., 2002, Pykčio veidai. – *Psichologija Tau* 4, 39–42.

PakalkŽFF – Pakalkaitė L., 2005, Žaismingumas ir Fish filosofija darbe. – *Psichologija Tau* 4, 12–15.

PanPAL – Panavas T., 1997, Programuota augalų ląstelių žūtis. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 3, 12.

PeckMGP – Peckus V., 2000, Marijampolės gimnazijai – per 130 metų. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 10–11, 25.

PiročkŽKT – Piročkinas A., 1999, Žygimantas Kaributaitis – tragiško likimo asmenybė. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 18–19, 31.

PlentPAA – Plentaitė D., 1995, Pergamas – atgimęs antikos stebuklas. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 34–35.

PlepAJA – Plepys D., 1997, Augalai, jų asmens sargybiniai, vabzdžiai narkomanai ir... chemija. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 18–19.

RemKSB – Remeikaitė I., 2005, Kad susirinkimai būtų naudingi... – *Psichologija Tau* 1, 14–17.

RimkSBP – Rimkūnas A., 1983, *Slėpiningas bakterijų pasaulis*. Vilnius: Mokslas.

RubNML – Rubikas J., 2002, Naujas metodologinis lygmuo biologijoje: genomika ir proteomai. – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 3–4, 24–26.

RubŽBK – Rubikas J., 2006, Žmonija – tarsi Baltijos kelias. – *Mokslas ir gyvenimas* 7–8, 22–23, 28–31.

RudM – Rudokas J., 2005, Mokytojai. – *Mokslas ir gyvenimas* 11, 16–19.

- RudzDTK – Rudzikas Z. R., 2004, Dvyliktoji tarptautinė konferencija daugiakrūvių jonų fizikos klausimais. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 2–3.
- SabalMB – Sabaliauskas A., 1986, *Mes baltai*. Kaunas: Šviesa.
- SabaliūnPUP – Sabaliūnas D., 1997, Pesticidai: už ir prieš. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 8–9.
- SargŽJL – Sargautytė R., 2002, Žmogus ir jo liga. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 10–13.
- SerKND – Serova N., 2005, Kaip nerasti darbo. – *Psichologija Tau* 2, 18–19.
- SinkGLŽ – Sinkus A., 1979, *Genai, ligos, žmogus*. Vilnius: Mokslas.
- SkinGR – Skinulytė J., 2005, Gėrio rehabilitacija. – *Psichologija Tau* 1, 35–39.
- SkliutIGS – Skliutauskas J., 1987, *Ilgas gyvenimas: svajonė ar tikrovė?* Vilnius: Mokslas.
- SkliutKI – Skliutauskas J., 1979, *Kaukazo ilgaamžiai*. Vilnius: Mokslas.
- SkūpETK – Skūpas L., 1987, *Esperanto tarptautinė kalba*. Vilnius: Mokslas.
- SprainKGR – Sprainaitytė S., 2006, Kamanų gamtinis rezervatas: vertybės, būklė, ateitis. – *Mokslas ir gyvenimas* 6, 4–5, 38–39.
- StepMKK – Stepanauskas R., 1997, Mikrobinė kilpa, arba ką veikia bakterijos ežere? – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 16–17.
- StraišAN – Straišys Vyt., 1997, Astronomijos naujienos. – *Mokslas ir gyvenimas* 7, 10–12.
- StraišPA – Straišys Vyt., 2002, Pavojingi asteroidai. – *Mokslas ir gyvenimas* 10, 10–12.
- StraišPT – Straišys Vyt., 1992, *Paukščių takas*. Vilnius: Mokslas.
- SušGP – Sušinskas A., 2000, Gyvybės planeta. – *Mokslas ir gyvenimas* 5–6, 41.
- SventBTB – Sventickas K., 1997, Būkime teisingi – būsime vargšai? – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 10–11.
- SvidAA – Sviderskienė Z. G., 1980, *Astronomijos abėcėlė*. Vilnius: Mokslas.
- SvidPŽG – Sviderskienė Z., 2002, *Planetos, žvaigždės, galaktikos*. Kaunas: Šviesa.
- SvidSAJ – Sviderskienė Z., 2002, Saulės audros, jų atgarsiai ir prognozės. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 20–22.
- SvidŽ – Sviderskienė Z., 1983, *Žvaigždynai*. Vilnius: Mokslas.
- ŠablMP – Šablevičius B., 1999, *Miško paukščiai*. Kaunas: Lututė.
- ŠablS – Šablevičius B., 2004, *Sfinksai*. Kaunas: Lututė.
- ŠablV – Šablevičius B., 2001, *Vabalai*. Kaunas: Lututė.
- ŠablVR – Šablevičius B., 1999, *Varliagyviai ir ropliai*. Kaunas: Lututė.
- ŠalkALR – Šalkauskas M., 2000, Ar Lietuvai reikia chemijos? – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 22–23, 34–35.
- ŠimkKPA – Šimkūnas R., 1980, *Kaip padidinti augalui apetitą*. Vilnius: Mokslas.
- ŠtuopP – Štuopys A., 1996, Perlitas. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 16–17.

TamošLV – Tamošiūnas V., 1982, *Leukozės ir virusai*. Vilnius: Mokslas.

TamulJEL – Tamulaitis G., 2005, Jaunesni už Einšteiną ir labai perspektyvūs puslaidininkiai. – *Mokslas ir gyvenimas* 6–7, 9.

TamulPNN – Tamulaitis G., 2004, Puslaidininkiai nušvinta naujomis spalvomis. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 26–28.

TylKĮS – Tylienė E., 1979, *Kai įsisiautėja stichija*. Vilnius: Mokslas.

TrainKGS – Trainys K., 1981, *Kasdienišką gamtos stebuklas*. Vilnius: Mokslas.

VaiškLLA – Vaiškūnas J., 1995, Lietuvių liaudis apie žvaigždes. – *Mokslas ir gyvenimas* 11–12, 8–10.

VaitkGPS – Vaitkus J. V., 1995, Gamtamokslinė pasaulio samprata (2). Nuo mega- iki mikropasaulio: artimasis megapasaulis. – *Mokslas ir gyvenimas* 11–12, 4–5.

VaitkSPF – Vaitkus J., 2001, Su puslaidininkų fizika į Visatos paslaptis ir naują pramonę. – *Mokslas ir gyvenimas* 3, 8–9, 21.

ValčiukNMP – Valčiukienė N., 1996, Naujų metodų paieškos. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 29–30.

VanagMVP – Vanagas A., 1982, *Mūsų vardai ir pavardės*. Vilnius: Mokslas.

VitkKMA – Vitkus A., 1997, Karaliaus Mindaugo apostazė. – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 10–12.

VitkauskŽT – Vitkauskas Vyt., 2002, Žodynas tautai. – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 6–7.

VenckGŽE – Venckūnaitė L., 2005, Gyvuliška ir žmogiška erotika. – *Psichologija Tau* 2, 30–35.

VolskKLG – Volskis R., 1997, Kiek lemta gyventi? – *Mokslas ir gyvenimas* 9, 37–39.

ZinkIKK – Zinkevičius Z., 1997, Iš kurio krašto kilo M. Mažvydas. – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 10–11.

ZubTKN – Zubinas R., 2003, Trojos karo nebuvo? – *Mokslas ir gyvenimas* 1, 34–36.

ŽaržTKP – Žaržojutė R., 2005, 7 taisyklės, kaip pralaimėti mūšį dėl vyro širdies. – *Psichologija Tau* 1, 48–51.

LITERATŪRA

Abaravičius J., 2002, *Skyrybos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Akelaitis G., 1986, Įterpiniai ir kiti parentezės elementai. – *Lietuvių kalba mokykloje*. Kn. 2. Kaunas: Šviesa, 37–53.

Akelaitis G., 2005, Parentezė poezijoje. – *Žmogus ir žodis: Didaktinė lingvistika* 7 (1), 29–34.

Ambrazas V., 1986, Dabartinės lietuvių kalbos žodžių tvarkos modeliai. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. T. 3, 92–101.

Aristotelis, 1978, Poetika. – *Poetika ir literatūros estetika*. T. 1. Vilnius: Vaga.

Beacco J. C., Claudel Ch., Doury M., Petit G., Reboul-Touré S., 2002, Science in Media and Social Discourse: New Channels of Communication, New Linguistic Forms. – *Discourse Studies* 4 (3), 277–300.

Bensaude-Vincent B., 2001, A Genealogy of the Increasing Gap Between Science and The Public. – *Public Understanding of Science* 10, 99–113.

Bingelienė R., 2001, Pragmatinė antrinių diskursų didaktiškumo samprata. – *Tekstas: lingvistika ir poetika. Mokslinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 7–8.

Bitinas B., 1974, *Statistiniai metodai pedagogikoje ir psichologijoje*. Kaunas: Šviesa.

Bitinas B., 1998, *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.

Bitinas B., 2006, *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.

Bitinienė A., 1997, *Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra*. Vilnius: VPU I-kl.

Bitinienė A., 2003, Latvių kalbos publicistinio stiliaus tekstų sakinio ilgis. – *Linguistica Lettica* 11, 142–156.

Bitinienė A., 2004, Klausiamieji sakiniai publicistinio stiliaus tekstuose.

– *Kalbotyra*, 53 (1), 5–12.

Bitinienė A., 2007a, *Publicistinis stilius*. Vilnius: VPU leidykla.

Bitinienė A., 2007b, *Sintaksinių struktūrų realizacija lietuvių kalbos funkciniuose stiliuose*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilnius: Vilniaus universitetas, Vilniaus pedagoginis universitetas.

Bitinienė A., 2011, *Mokslinis tekstas: teorija, pratybos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Bonnett A., 2003, Geography as the World Discipline: Connecting Popular and Academic Geographical Imaginations. – *Area* 35 (1), 55–63.

Brook G. L., 1979, *Varieties of English*. London: Macmillan.

Bucchi M., 1996, When Scientists Turn to the Public: Alternative Routes in Science Communication. – *Public Understanding of Science* 5, 375–394.

Budrevičius A., 2001, Tradiciniai ir nauji žinių ir informacijos teorijos klausimai. – *Informacijos mokslai* 17, 9–18.

Bunevičiūtė L., 1998, Atributinių junginių samprata, aprašymo galimybės ir kai kurie požymiai. – *Kalbotyra* 47 (1), 29–42.

Bunevičiūtė-Bučienė L., 2001, Antraeilio pavadinimo atributiniai junginiai. – *Žmogus ir žodis: Didaktinė lingvistika* 1 (3), 10–15.

Calsamiglia H., 2003, Popularization Discourse. – *Discourse Studies* 5 (2), 139–146.

Calsamiglia H., Lo'pez Ferrero C., 2003, Role and Position of Scientific Voices: Reported Speech in the Media. – *Discourse Studies* 5 (2), 147–173.

Calsamiglia H., van Dijk T. A., 2004, Popularization Discourse and Knowledge about the Genome. – *Discourse & Society* 15 (4), 369–389.

Ciapuscio G., 1993, *Wissenschaft für den Laien: Untersuchungen zu populärwissenschaftlichen Nachrichten aus Argentinien*. Romanistischer Verlag, Bonn.

Ciapuscio G. E., 2003, Formulation and Reformulation Procedures in Verbal Interactions Between Experts and (Semi-) Laypersons. – *Discourse*

Studies 5 (2), 207–233.

Cornelis G. C., 1998, *Is Popularization of Science Possible? – Twentieth World Congress of Philosophy (August 10–15, 1998)*. Boston.

Černiauskaitė D., 2004, *Metaforos raiška lietuvių tautosakoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

DLKG, 2006 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* / Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

DMPL, 2006 – *Diskusija apie mokslo populiarinimą Lietuvoje* (VDU, 2006 m. kovo 17 d.). Prieiga per <<http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=1303>> (žiūrėta 2011-04-01)

Dubois B. L., 1986, From „New England Journal of Medicine“ and „Journal of the American Medical Association“ through the „Associated Press“ to the Local Newspaper: Scientific Translation for the Laity. – *Wissenschaftssprachen und Gesellschaft: Aspekte der Wissenschaftlichen Kommunikation und des Wissenstransfers in der heutigen Zeit*. Akademion, Hamburg, 243–253.

Eco U., 1984, *The Role of the Reader*. Bloomington: Indiana University Press.

Eide M., 1997, A New Kind of Newspaper? Understanding a Popularization Process. – *Media, Culture & Society* 19, 173–182.

Findra J., 2004, *Štylistika slovenčiny*. Vydavateľstvo „Osveta“.

Gaivenis K., 1997, Terminizacija ir determinizacija. – *Terminologija* 4, 4–7.

Gaivenis K., 2002, *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Gaivenis K., Keinys St., 1990, *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.

Gallardo S., 2005, Pragmatic Support of Medical Recommendations in Popularized Texts. – *Journal of Pragmatics* 37, 813–835.

Gudavičius A., 2009, *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.

Gudavičius A., 2001, Metafora kalboje ir / ar tekste (konceptualioji vs. tradicinė metafora). – *Tekstas: lingvistika ir poetika. Mokslinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 17–18.

Gulich E., 2003, Conversational Techniques Used in Transferring Knowledge Between Medical Experts and Non-experts. – *Discourse Studies* 5 (2), 235–263.

Hapke Th., 2003, From the World Brain to the First Transatlantic Information Dialogue: activities in information and documentation in Germany in the first half of the 20 th Century. – *IFLA Journal* 29 (4), 364–377.

Hilgartner St., 1990, The Dominant View of Popularization: Conceptual Problems, Political Uses. – *Social Studies of Science* 20, 519–539.

Interleksis, 2005 – *Interleksis* [Elektroninis išteklius]: kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, UAB „Fotonija“.

Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A., 1976, *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslas.

Jurdant B., 1993, Popularization of Science as the Autobiography of Science. – *Public Understanding of Science* 2, 365–373.

Karazija R., 2003, Tikslųjų mokslų populiarinimo Lietuvoje problemos. *XII pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas*. 2003 m. gegužės 21–25 d., Lemontas, Ilinojaus valstija. Prieiga per <<http://www.lms.lt/mks>> (žiūrėta 2010-03-19)

Keinys St., 1980, *Terminologijos abėcėlė*. Vilnius: Mokslas.

Kemperink M., Vermeer L., 2007, *Shared Knowledge. The Production and Circulation of Knowledge, Interfacing Literature and the Sciences*. SubProject2. Prieiga per <http://acume2.web.cs.unibo.it/wiki/images/4/41/Kemperink_Vermeer.pdf> (žiūrėta 2010-03-19)

Kidd J. S., 1988, The Popularization of Science: Some Basic Measurements. – *Scientometrics* 14 (1–2), 127–142.

Koženiauskienė R., 2001, *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Krause W. D., 1986, Textsorten als strukturelle Prototypen. –

Wissenschaftliche Zeitschrift PH Potsdam 5, 749–759.

KTŽŽ, 2003 – *Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas. INTERLEKSIS CD* / Ats. red. A. Kinderys. Vilnius: Alma littera.

Kurkowska H., Skorupka S., 2001, *Stylistyka polska. Zarys*. Warszawa: PWN.

Labutis V., 2002, *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus univ. l-kla.

Laigonaitė A., 1961, Daiktavardžių giminės ir skaičiaus kategorija. – *Dabartinė lietuvių kalba*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 122–147.

Lau R., 1982, Negativity in Political perception. – *Political behaviour* 4 (4), 353–377.

León B., 1998, *Science Popularisation Through Television Documentary: A Study of the Work of British Wildlife Filmmaker David Attenborough*. 5th International Conference of Science and Technology (17–19 September, 1998, Berlin). Prieiga per <<http://www.pantaneto.co.uk/issue15/leon.htm>> (žiūrėta 2011-04-01)

Leonavičienė A., 2010, Sakinių ilgis – publicistinio ir šnekamojo stiliaus sandūros tekstuose požymis. – *Kalbotyra* 62 (3), 95–107.

Linkevičienė N., 1993, *Šiaurės žemaičių morfologijos statistinė struktūra ir jos santykis su intonacija*. Hum. m. daktaro laipsnio disertacija. Vilnius.

Loffler-Laurian, Marie A., 1984, Vulgarisation scientifique: formulation, reformulation, traduction. – *Langue Française* 64, 109–125.

Logan R. A., 2001, Science Communication: Its Conceptual History. – *Science Communication* 23, 135–163.

MacCormac E. R., 1985, *A Cognitive Theory of Metaphor*. Cambridge, MA/London: MIT Press.

Macintyre S., 1995, The Public Understanding of Science or the Scientific Understanding of the Public? A Review of the Social Context of the „New Genetics“. – *Public Understanding of Science* 4, 223–232.

Marcinkevičienė R., 1991, Kabutės: būtinybė ar balastas. – *Gimtoji*

kalba 8, 18–20.

Marcinkevičienė R., 1999, Atminties labirintuose. Kognityvinės ir tekstynų lingvistikos sąveika. – *Darbai ir dienos* 10 (19), 109–124.

Marcinkevičienė R., 2006, Motyvuota ir nemotyvuota kabučių vartoseną periodinėje spaudoje. – *Kalbos kultūra* 79, 209–216.

Marcinkevičienė R., 2008, *Žanro ribos ir paribiai: spaudos patirtys*. Vilnius: Versus aureus.

Myers G., 1991, Lexical Cohesion and Specialized Knowledge in Science and Popular Science Texts. – *Discourse Processes* 14 (1), 1–26.

Myers G., 2003, Discourse Studies of Scientific Popularization: Questioning the Boundaries. – *Discourse Studies* 5 (2), 265–279.

Mikulskas R., 2005, *Pagrindinės kognityvinės gramatikos sąvokos ir nuostatos*. Paskaitų, skaitytų Gramatikos skyriaus seminare 2005 m. vasario mėn., medžiaga. Prieiga per http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Darbuotoju_asmeniniai_psl/dokumentai/gramatikos_seminarai.doc (žiūrėta 2011-04-01)

Miliūnaitė R., 2009, *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Miller S., 2001, Public Understanding of Science at the Crossroads. – *Public Understanding of Science* 10, 115–120.

Mistrík J., 1985, *Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine*. Bratislava: VEDA.

Mistrík J., 1997, *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Moirand S., 2003, Communicative and Cognitive Dimensions of Discourse on Science in the French Mass Media. – *Discourse Studies* 5(2), 175–206.

Moreira I., Massarani L., 2002, The Naturalists and the Popularization of Science. – *Public Communication of Science and Technology*. 7th International Conference on the Public Communication of Science and Technology (4 – 7 December 2002). Cape Town, South Africa. Prieiga per

<http://www.saasta.ac.za/scicom/pcst7/moreira.pdf>> (žiūrėta 2011-04-01)

MPPA, 2007 – *Mokslo populiarinimo poreikio analizė*. Studija. Vilnius: Socialinių inovacijų institutas.

Nieto-Galan A., Papanelopoulou F., 2006, Science, Technology, and the Public in the European Periphery. – *Journal of Science Communication (JCOM)* 5 (4), 1–6.

Noruzi A., 2008, Science Popularization through Open Access. – *Webology* 5 (1). Prieiga per <http://www.webology.ir/2008/v5n1/editorial15.html>> (žiūrėta 2011-04-01)

de Oliveira J. M., Pagano A. S., 2006, The Research Article and the Science Popularization Article: a Probabilistic Functional Grammar Perspective on Direct Discourse Representation. – *Discourse Studies* 8 (5), 627–646.

Papaurėlytė-Klovienė S., 2007, *Lingvistinės kultūrologijos bruožai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Paulauskienė A., 1983, *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*. Kaunas: Šviesa.

Paulauskienė A., 1994, *Lietuvių kalbos morfologija*. Paskaitos lituanistams. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Pikčilingis J., 1971, *Lietuvių kalbos stilistika*. T. 1. Vilnius: Mintis.

Pikčilingis J., 1975, *Lietuvių kalbos stilistika*, t. 2. Vilnius: Mokslo.

Pikčilingis J., 1992, Sužiurkime į veiksmažodžio laikus! – *Gimtas žodis* 10, 1–7.

Ramonaitė V., 1972, *Epitetai. Palyginimai*. Šiauliai.

Rasimavičius A., 1983, Dėl teksto sandaros. – *Lietuvių kalba mokykloje* 1. Kaunas: Šviesa, 166–182.

Rask M., 2003, The Problem of Public Inclusion in the Finnish Biotechnology Policy. – *Science and Public Policy* 30 (6), 441–454.

Rosinas A., 1996, *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai: funkcijos ir semantika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Schall V., 2000, Science Education and Popularization of Science in the

Biomedical Area: It's Role for the Future of Science and of Society. – *Mem Inst Oswaldo Cruz* 95. Rio de Janeiro, 71–77.

Schickore J., 2001, The Task of Explaining Sight – Helmholtz's Writings on Vision as a Test Case for Models of Science Popularization. – *Science in Context* 14 (3), 397–417.

Semėnienė L., 2003, Būdvardžio derinimas. – *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 37–66.

Smetonienė I., 2009, *Reklama... Reklama? Reklama!* Vilnius: Tyto alba.

Stichweh R., 2003, The Multiple Publics of Science: Inclusion and Popularization. – *Soziale Systeme* 9, 210–220.

Šoblinskas A., 1967, *Veiksmazodžio stilistika*. Vilnius.

Turney J., 2004, Accounting for Explanation in Popular Science Texts – an Analysis of Popularized Accounts of Superstring Theory. – *Public Understanding of Science* 13, 331–346.

TŽŽ, 1969 – *Tarptautinių žodžių žodynas* / Red. Ch. Lemchenas. Vilnius: Mintis.

Ulvydas K., 2000, *Lietuvių kalbos prieveiksmiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Varttala T., 1999, Remarks on the Communicative Functions of Hedging in Popular Scientific and Specialist Research Articles on Medicine. – *English for Specific Purposes* 18 (2), 177–200.

VLE1, 2001 – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

VLE2, 2002 – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

VLE5, 2004 – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

VLE11, 2007 – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 11. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Žilinskienė V., 1990, *Lietuvių kalbos dažninis žodynas*. Vilnius: Mokslo.

Žin., 2005 – *Valstybės žinios* 61–2170, 2005.

- Župerka K., 1983a, *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslas.
- Župerka K., 1983b, Mokytojo kalba – stilingos kalbos pavyzdys. – *Mokinių stiliaus ugdymas*. Kaunas: Šviesa.
- Župerka K., 2001, *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Župerka K., 2005, Bendrinė kalba ir funkciniai stiliai. – *Kalbos kultūra* 78, 56–66.
- Арутюнова Н. Д., 1981, Фактор адресата. – *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка* 40 (4). Москва: Наука, 356–367.
- АТЯС, 1996 – *Античные теории языка и стиля (Антология текстов)* / Под ред. О. Фрейденберг. СПб.: Алетейя, 1996.
- Балли Ш., 2001, *Французская стилистика*. Москва: УРСС.
- Баранов А. Н., Караулов Ю. Н., 1994, *Словарь русских политических метафор*. Москва: Помовский и партнеры.
- Баташёва Л. А., 1985, Некоторые принципы подачи терминов в научно-популярной литературе (на материале лингвистических работ). – *Вопросы стилистики: Стилистика художественной речи*. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 134–148.
- Бахтин М. М., 1979, *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство.
- Битинас Б., Паулавичюс Р., 1987, *Система анализа педагогических данных на ЭВМ*. Вильнюс: Издательско-редакционный совет Министерства высшего и среднего специального образования Литовской ССР.
- Брандес М. П., 2004, *Стилистика текста. Теоретический курс (на материале немецкого языка)*. Москва: Прогресс-Традиция, ИНФРА-М.
- Вукович Й. К., 1972, К проблеме классификации частей речи. – *Вопросы языкознания* 5, 49–61.
- Голуб И. Б., 2004, *Стилистика русского языка*. Москва: Айрис пресс.
- Десяева Н. Д., Арефьева С. А., 2008, *Стилистика современного русского языка*. Москва: Издательский центр „Академия“.
- Долежел Л., 1964, Вероятностный подход к теории художественного стиля. – *Вопросы языкознания* 2, 19–29.

Иваницкий В. Ю., 2001, Научная популяризация как функция современной науки. – *Наукoведение* 2. Prieiga per <http://www.pseudology.org/science/Science_Literature.htm> (žiūrėta 2011-04-01)

Квитко И. С., 1976, *Термин в научном документе*. Львов: Вища школа.

Кириченко Н. В., 1990, Функционирование средств экспрессивного синтаксиса в текстовой структуре научно-популярного произведения. – *Типология текста в функционально-стилистическом аспекте*. Пермь: Перм. гос. ун-т, 47–58.

Кожина М. Н., Дускаева Л. Р., Салимовский В. А., 2008, *Стилистика русского языка*. Москва: Наука.

Корнев С., 1999, *Научно-популярная литература как жанр проблемы и перспективы*. Prieiga per <http://kornev.chat.ru/npop_lit.htm> (žiūrėta 2011-04-01)

Куликова И., Салмина Д., 2002, *Введение в металингвистику (лингвистическая терминология в коммуникативно-прагматическом аспекте)*, Санкт-Петербург: САГА.

Лазаревич Э. А., 1978, *Искусство популяризации науки*. Москва: Наука.

Лакофф Дж., Джонсон М., 1990, Метафоры, которыми мы живём. – *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 387–415.

Лейчик В. М., 1990, Особенности функционирования терминов в тексте. – *Филологические науки* 3, 80–87.

Манерко Л. А., 2002, Научная картина мира в свете когнитивно-дискурсивной концепции в лингвистике. – *Научно-техническая терминология: Научно-реферативный сборник 2*. Москва: Госстандарт России, ВНИИКИ, 47–48.

Михальская А. К., 1996, *Основы риторики: Мысль и слово*. Москва: Просвещение.

Московкин Л., Вакурова Н., 2002, *Величие и крах научно-популярного жанра в журналистике*. Prieiga per <http://leo-mosk.narod.ru/works/02_05_25_popular.htm> (žiūrėta 2011-04-01)

- Никитин Е. П., 1970, *Объяснение – функция науки*. Москва: Наука.
- Пахутин П. И., 1988, Слова в кавычках в научном тексте. – *Сложные синтаксические конструкции и их текстообразующая функция*. Алма-Ата: КазПИ, 20–24.
- Поппер К. Р., 2004, *Предположения и опровержения: Рост научного знания*. Москва: ООО „Издательство АСТ“; ЗАО НПЛ „Ермак“.
- Разинкина Н. М., 2004, *Функциональная стилистика*. Москва: Высшая школа.
- Романова Н. Н., Филиппов А. В., 2006, *Стилистика и стили*. Москва: Издательство „Флинта“, Московский психолого-социальный институт.
- Сковородников А. П., 1981, *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка*. Томск: Изд-во Томского университета, 1981.
- Степанов Ю. С., 2003, *Французская стилистика (в сравнении с русской)*. Москва: Едиториал УРСС.
- Телия В. Н., 1988, Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. – *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука, 173–203.
- Тертычный А., 2003, О науке – популярно. – *Журналист* 7, 73–76.
- Тулдава Ю. А., 1987, *Проблемы и методы количественно-системного исследования лексики*. Таллин: Валгус.
- Фудель Н. М., Васильева А. Н., 1972, Научно-популярный жанр. – *Вопросы стилистики в преподавании русского языка иностранцам*. Москва: Изд-во МГУ.
- Чернявская В. Е., 2005, *Интерпретация научного текста*. Москва: КомКнига.
- Шарапова Л. В., 1981, Структура и объём группы существительного в албанском языке. – *Структура и объём предложения и словосочетания в индоевропейских языках*. Ленинград: Наука, 257–295.
- Якобсон Р., 1985, *Избранные работы*. Москва: Прогресс.